

runan användes såväl som tecken för *o*-ljud (**bro**, **bota**, **porbiorn**) som för *a* (**iorl**). 95—104 **harptstain** kan visserligen bero på att ristaren först har hoppat över **s** och sedan velat rätta felet. Men det förklaras snarare av en vacklan mellan ett enklare, ljudlagsenligt uttal av namnet *Hartsteinn* eller *Harsteinn* och ett tydligare, »etymologiskt» *Harðsteinn*. Formen 61—67 **sehkurp** med sin stungna *e*-runa är anmärkningsvärd. Det är väl en sådan uttalsform, som ligger till grund för namnformen med *u*-omljud *Siugurdh* (*Sjurd*) o. dyl.

Ornamentiken är i påfallande grad tafatt och oskickligt utförd. Ristaren har alldeles misslyckats i sitt försök att lägga upp en runslinga, som skulle ge intryck av en organiskt sammanhängande ormkropp. Teckningen är på flera punkter oklar. Huvudet hänger löst ned och är otympligt format. Ristningen torde ha gjort ett egendomligt intryck på en tid, som var van att möta ett korrekt och elegant utförande av stilens huvudmotiv.

855. Prästgården, Balingsta sn. Nu vid Böksta backe.

Pl. 138, 139.

Litteratur: L 86, D 1:137. J. Bureus, Fa 6 s. 73 n:r 139 (Bureus' egen uppteckning), s. 114 n:r 24 (Caspar Cohl), s. 219 n:r 260 (Rhezelius), Fa 5 n:r 15, Fa 1 s. 6; J. Rhezelius, F 1 2 n:r 74; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 265; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 148, hs R 556 (UUB), s. 416; F. Burman, Triga Supplementorum ad Runographiam Svio-Gothicam (i: Nova Acta R. Soc. Scient. Ups. Vol. 5, 1792), s. 301; R. Dybeck, Svenska runurkunder 2 (1857), s. 22 f. (n:r 76), Reseberättelse 1862, 1864, Runa (fol.) 1874, s. 12 f.; UFT h. 3 (1873), s. 15, h. 5 (1876), s. 122, h. 40 (1930), s. 75; O. v. Friesen, Runstenar i Uppland undersökta 1899—1901 (ATA), Anteckningar (UUB), Vår första skidlöparbild (i: På skidor, Föreningens för skidlöpningens främjande i Sverige årskrift 1925).

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning (i F 1 2); Bureus, kopparstick (F f 6 n:r 7); U. Christophersson och J. Hadorph, teckning (i Peringskiölds Monumenta); O. Celsius, teckning (i hs R 556); Dybeck, teckning (ATA), D 8:o n:r 76, D 1:137, Runa (fol.) 1874, plansch mellan s. 12—13; UFT h. 3 (1873), pl. 2; C. M. Bolm, teckning (ATA); O. v. Friesen, foto (ATA, UUB), reproducerad i »På skidor» (1925), s. IX.

Runstenen står rest vid norra sidan av landsvägen Balingsta—Böksta, omedelbart Ö om avtagsvägen till Risslinge. Ristningsytan vetter mot SV, d. v. s. mot vägen.

Runstenen var känd redan av Bureus. Platsen säges vara »Vti Balningzstada Prästeäng» (Fa 6), »I Prestängen, i 5 st^r sönd^r» (Fa 5). Caspar Cohl (Fa 6): »å Balungzstadh Prästeäng»; Rhezelius: »Vti Prästängen i 5 stycker» (Fa 6), »Balingstad Prestäng» (F 1 2). — I *Ransakningarna* meddelas (1672), att i »Prästängen» finnes »en Ruhnesteen, hwar af $\frac{1}{4}$ dehl är inmuhrad i Boogårdz muhren». — I Peringskiölds *Monumenta* finnes inklistrat ett blad med följande anteckning av Hadorph: »På Präste ängen finnes en stoor Runesteen, fordom i 5 stycken sönderlagen, hvaraf det femte blifvit i kyrkiomuren inmurat, och de andra qvarliggiande, hvilka nu yttermera sammansatte uthvisa en rund sköld med yppet felt, i hvilket är uthmärkt en anstälter Jacht, våra göthers Ridderliga öfning; ty här sitter en Ridderlig Jägare på sin häst, som med ett Spiut och en falk samt två hundar effterföllier en Hiort, lemnandes effter sig en Skyttebåga och en skutin hara . . .» Teckningen, som är signerad »U. C.», d. v. s. ritaren Ulf Christophersson, har påskriften »Hagunda häradt [vid] Balingsta i Prästeängen» (L 86: »I Prestängen»). — O. Celsius har upptecknat inskriften den 1 nov. 1695. Han anger platsen så: »Balingsta, mit för Bökestad på Kyrkioherdens äng.» Och han tillägger följande anteckning: »Hic lapis a fulmine, uti conjiciunt agrestes ejus loci, in 5 partes est ruptus. Quarum binæ telluri adhuc in hærent. Tertium muro, quo cingitur coemiterium Balingstadense inseruere operarii. Reliqua duo fragmina, eo loco, quo erectus olim est lapis, collapsa jacent. Ob festinationem omnes partes accurate dilineare non licuit. vid. XI° 18 inter lapides a me delineatos. Sub equite est elegans draco. Eques venatur cervum, quem persequunt duo canes.»

Fig. 337. U 855. Prästgården, Balingsta sn. Efter teckning av Rhezelius.

Fig. 338. U 855. Prästgården, Balingsta sn. Efter kopparstick av Bureus.

R. Dybeck fann stenen på samma plats, i Prästgårdsängen. »Balingsta socken vidtager öster om Säva å och bro. Mellan ån och Balingsta kyrka ligger Böksta bys egor, samt den vidsträckta Prästgårdsängen. Vid norra sidan af denna äro fyra stycken af en större Runsten, hvilken i medlet af 1600-talet blifvit sönderslagen. Det femte stycket var före 1677 'inmuhradt i bogårdsmuhren'. Stenen är af granit, jämntjock tre kvarter, och har i helt, högre skick redan i och för sig varit ett präktigt minnesmärke på den flacka och vida Uplandsrymden. Nuvarande vägen mellan Balingsta kyrka och landsvägen löper ända till 50 famnar norr om Runstens fränsida, men säkra märken finnas efter en väg i engen, hvilken väg strukit nära intill Runstens ristade sida, som, efter hvad de tu i jorden än kvarstående grundstyckena utvisa, varit åt söder. — Jag antager att Runstenen blifvit åverkad redan i början af 1600-talet, då Balingsta kyrkas bogårdsmur uppfördes, att sprängningen skett genom stark eld, anlagd å marken tätt intill den ristade sidan, hvars nedre del med derpå varande ristning dervid bortflagats, samt att då det första stycket af den sålunda krossade hällen blifvit framfördt till kyrkan för att läggas i bogårdsmuren, någon besinning äfven inställt sig, i följd af hvilken de i engen kvarblefna styckena fått ligga orörde . . . Det märkligaste å denna sten är den ovanliga bildristningen inom slingan. Bara denna gör detta minnesmärke förtjent af att iståndsättas och för efterverlden väl vårdas . . . Peringskiölds eller hans ristares teckning af stenen är synbart gjord på fri hand och nog vårdslöst. Söker man å stenen hans 'hare', så står der i stället en man med toppig mössa samt med spänd båge och pil i händerna. Han har törhända en orm under sig. Närvarande teckning är gjord efter avtryck, tagne på sjelfva stenstyckena och följaktligen fullt trogen. Det femte stycket af stenen, hvarpå varit ristadt någon liten del af slingan, hästens ena framben, samt bringa och hals m. m., finnes nu hvarken i engen eller i bogårdsmuren» (*Svenska runurkunder* 2, 1857). Även i *Sveriges runurkunder*, fem år senare (1862), uppger Dybeck, att fyra stycken av stenen ligga vid norra sidan av Prästängen; det femte stycket fanns på 1600-talet i bogårdsmuren, men har

Fig. 339. U 855. Prästgården, Balingsta sn.
Efter teckning i Peringskiölds Monumenta.

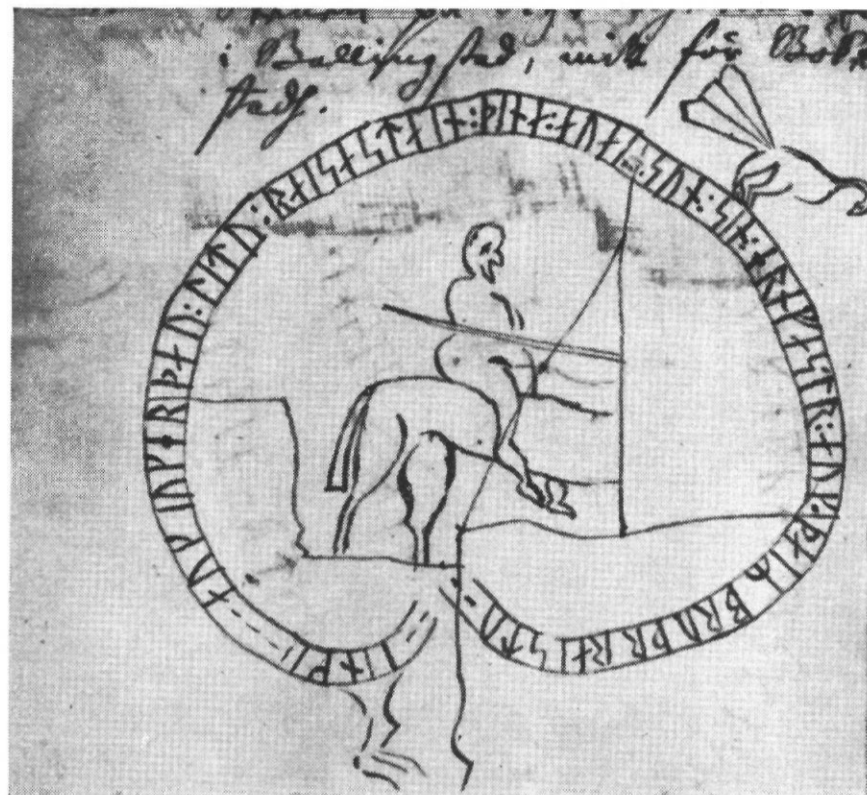

Fig. 340. U 855. Prästgården, Balingsta sn.
Efter teckning av O. Celsius.

icke kunnat återfinnas. I beskrivningen till Geologiska kartbladet »Sigtuna» (1865) omnämnes bland fornminnen: »i prestgårdens äng N.W. om prestgården, S. om Böksta, en stor runsten i fyra stycken.» Platsen är utmärkt på kartbladet. I sin Reseberättelse år 1864 kunde emellertid Dybeck meddela, att »den store Prestängsstenen . . . är nu flyttad till den högre belägna sockenvägen och der sammantad. Det är Herr Generalen Grefve v. Essen, man har att tacka för dessa i sanning berömvärda åtgärder».

Under sin antikvariska resa sommaren 1874 har Dybeck underkastat ristningen en förnyad och mycket noggrann granskning, för vilken han redogör i *Runa* (fol.) samma år: »Sedan jag för tolf år sedan (1862) första gången granskade och aftecknade ristningen å denne runsten, hvilken, redan på 1600-talet sönderslagen i flera stycken, låg spridd å nordliga sidan af så kallade Prestängen, hörande till Balingstads prestgård, hafva, genom grefve G. von Essens försorg, styckena blifvit upptagna ur den dyga ängsvallen, flyttade till en höjd vid häradsvägen på Bökstads mot ängen gränsande gårde, samt der hopsatta och resta. Stenens förträffliga skick i sin upprätta ställning å en fri och solig höjd, i förening dermed att de stycken, hvaraf han består, äro fria från det tjocka järnhaltiga ämne, hvilket, medan han ännu låg i ängen, stenhårdt fäst sig i synnerhet i ristningen, erbjuder nu bästa tillfälle till noggrann undersökning. Sådana äro af mig gjorda, så i fjor, som under innevarande års höst, och har jag genom dem öfvertygats att den i Runurkunderna lemnade teckningen af 1862 är mindre god än jag då trodde henne vara. — Ristningen är delvis mycket matt och ställen kunna påvisas, å hvilka denna vid upptagningen, flyttningen och resningen, blifvit mer eller mindre skadad. Lyckligtvis äro de dock få.» Dybeck redogör därefter för figurerna och inskriften. Hans totalomdöme om ristningen blir: »Ehuru, i enlighet med hvad förut antydt är, ristningen måste antagas hafva åtminstone

delvis hafva tagit skada af den vittring, hvaraf stenen lidit under det att han låg i ängen, samt hon äfven bär omiskänsliga märken af sednare kraftigare påstötter, i följd hvaraf hon nu der och hvar har utseende af ett af ristaren gjordt *utkast*, visande blott hufvuddragen, så är klart att man i taflan finner en tecknare, underlägsen flere som ristat likartade stenar i orten, såsom Oknöstenens [U 691] och i synnerhet Skogklosterstenens [U 678] skicklige ristare.»

Runstenen har sålunda ursprungligen befunnit sig på den numera till stor del uppodlade ängen på södra sidan om vägen, omkring 100 m. S om den plats, där den nu är rest. Den har enligt Dybecks iakttagelser varit vänd mot söder, mot en väg som här har gått fram och varav spår ännu på hans tid syntes. Stenen var redan vid 1600-talets början sönderlagen i 5 delar. En av dessa, med formen av en nästan likbent, spetsvinklig triangel och upptagande en kil av ristningsytans mitt med figurer och runslinga, har före 1672 förts bort och lagts in i kyrkogårdsmuren. Den har icke kunnat återfinnas, och ristningen är därför tyvärr defekt.

Det är intet tvivel om att den plats, dit stenen flyttades år 1864 och där den nu står, är synnerligen lämplig. Utsikten är fri åt alla håll, och det ovanligt ståtliga stenblocket kommer därför väl till sin rätt. Det har en fast grund och torde därigenom vara tämligen väl skyddat mot ytterligare förstörelse. År 1946 blev stenen omsorgsfullt lagad. Alla sprickor fylldes, de grövre med cementbruk, de finare med stenkitt. De sex stora delar, varav runstenen består, äro hopsatta medelst järnkrampor, anbragta i stenens rygg.

Grå granit. Höjd 2,57 m., bredd 2,12 m. Nedtill ha tunna skivor flagrat av, varigenom också en del ristning och inskrift har gått förlorad. Även upptill är ristningen sliten och runorna starkt nötta. Möjligt är, att ristningsytan har blivit skadad genom eld: »en framför stenen upptänd eld har nedtill fläkt av stora delar av ristningen» (v. Friesen). Det må emellertid framhållas, att ytan knappast verkar skörbränd. Det är därför möjligt, att stenen har blivit skadad och sliten därigenom, att den har använts som bro över ett sumpigt ställe. I så fall är det också lätt förklarligt, att den har brustit sönder. — Runorna och ramlinjerna äro ristade med tämligen breda, i botten runda linjer. Figurerna på mittytan äro utförda med betydligt tunnare och smalare linjer. Ristningen är på det hela taget väl bevarad och i gynnsam belysning fullt tydlig.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter äldre läsningar):

· inki - ... [a]uk : iuker [:] pau : litu : raisa · stain : pina : a[t] · ais[t] · sun · sin : ernfastr · auk · þair ·
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60
 þryþr · raist[u] · at · bru ...
 65 70 75

Ingi- ... ok Iogærd þau letu ræisa stein þenna at Æist, sun sinn, Ærnfastr ok þæir brøðr ræistu at bro[ður sinn].

»Inge- ... och Jogärd de läto resa denna sten efter Est, sin son, Ärnfast och bröderna reste (den) efter sin broder.»

Till läsningen: Många runor stå fritt inom runslingan, utan att nå fram till ramlinjerna. 1—4 inki är säkert. Av 3 k är övre delen bevarad. Av r. 5 finnes ett snedställt streck, som knappast kan ha varit annat än v. bst i ett m. Därefter är ett stycke av ytan avflagrat, varvid efter beräkning sannolikt fyra (möjligen fem) runor ha gått förlorade. Av 6 a kan intet spår upptäckas. Fr. o. m. 7 u är inskriften utefter v. sidan väl bevarad. 11 k är icke stunget. 12 e är tydligt stunget. Likaså 47 e och 64 y. Sk efter 13 r är borta i sprickan, kanske dolt genom lagningen. Fr. o. m. 35 a t. o. m. 46 n är ristningen ganska svagt skönjbar. Av bst i 36 t kunde inga spår upptäckas. Bst i 37 a är svag. 39 s är svagt och något osäkert. Av 40 t finns endast h. bst kvar, och denna svag. De följande två orden svagt, men dock säkert synliga. Fr. o. m. 47 e är inskriften åter tydlig. Bst i 62 b är skadad; undre delen är helt borta, liksom nedre

Fig. 341. U 855. Prästgården, Balingsta sn. Efter teckning av Dybeck.

delen av hst i 63 r. Av 72 u är endast hst i behåll; bst har blivit förstörd i sprickan. Bst i 77 u skymtar i kanten av den avflägring, som har förstört återstoden av inskriften.

Bureus (F a 6): 1—5 **inki-**, 6—13 **uk : iuker**, 35—46 **at aist sun sin**; 47 **e**; 62 **b** skadat; 64 **u**; 72 **u** svagt; 77 **i**. — Caspar Cohl (F a 6): 1—5 **inki**, 6—13 **uk : iuker**, 35—46 **at · aist · sun sin**; 47 **e**; 62—66 **rylr**; 71 **t** är sista runan. — Rhezelius (F l 2): 1—13 - - - **nbi iuker**; 35—46 **al : ayt · sun**; 47 **e**; 55 **e**; 62—66 **brypr**; 72 **i**; 73—77 **al bri**; (F a 6) 1—13 **inki : uk : iuker**; 35—46 **al · aist · sun · sin**; 47 **e**; 62—66 **brypr**; 72 **i**; 73—77 **al bri**. — Hadorph och Christophersson: 1—5 **inki-**, 6—13 **auk : iuke : r**, 35—46 **at aist · sun : sin**; 47 **e**; 62—66 **brypr**; 72 **u**; 73—77 **at · bru-**. — O. Celsius: 1—5 - **inki-**, 6—13 **auk iuker**, 35—46 **auai ... sun : sin**; 47 **e**; 62—66 **brupr**; 72 **u**; 73—77 saknas. — Dybeck (D 1: 137): 1—13 **inkī : auk iuker**; 35—46 **at · aist · sun : sin**; 47 **e**; 62—66 **brupr**; 72 **u**; 73—77 **at bru**. Inskriftens början är feltecknad av Dybeck. — v. Friesen: **inkim** (»så kan med säkerhet läsas»), 6—13 **auk : iuker**, 35—46 **at · aist · sun · sin**; 47 **e**; 62—66 **brypr**; 72 **u**; 73—77 **at · bru**.

Det framgår av denna översikt, att inskriften nästan i varje detalj befann sig i samma tillstånd vid 1600-talets början som nu. Vad som är skadat och svårläst nu, var det redan då. Några nämnvärda skador synas icke ha uppkommit i senare tid, i samband med stenens flyttning, så som Dybeck tycks föreställa sig. Läsningen kan därför endast i ringa mån kompletteras genom de äldre uppteckningarna, och även dessa kompletteringar äro ganska osäkra.

Inskriften är defekt i början och i slutet. Den har börjat med två namn, av vilka det ena måste vara mansnamn, det andra kvinnonamn, eftersom de sammanfattas i det neutrala pronomenet *pau*. 9—13 **iuker** är utan tvivel kvinnonamnet *Iogærd*. Det första namnet 1—5 **inki-**... måste sålunda vara ett mansnamn. Eftersom r. 5 sannolikt har varit **m**, ligger det närmast att tänka på **inki[mutr]** *Ingimundr*.

Minnesmärket är sålunda rest av en fader och moder över deras son, men även av Ärnfast och de andra bröderna över deras broder. Det kan nämligen knappast vara något tvivel om att inskriftens slut bör suppleras så: **at · bru[pu · sin]**.

Om namnet *Ingimundr* se Sö 194 och U 72. Kvinnonamnet *Iogærdr* synes icke vara säkert belagt i någon annan inskrift. Lundgrens namnordbok har ett belägg från 1300-talet (Uppland). Om namnet *Æistr* se U 70, om *Ærnfastr* E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 100.

Den ornamentik, som hör samman med runslingan, är tyvärr endast fragmentariskt bevarad. Den synes vara originell och skickligt utförd. Den ger knappast säker ledning för att hänföra U 855 till någon av de kända runristarna. Enligt v. Friesen »torde man kunna antaga, att den är utförd av någon av den dödes bröder och i så fall snarast den med namn nämnde Ärnfast. Tekniken är ganska diletterantisk, och mig veterligen har inskriftens mästare icke utfört någon annan ristning än denna. Rundjurets mönster ansluter sig till andra sådana från 1000-talets mitt, vadan ristningen torde förskriva sig från omkr. 1050. Intressant är att intet kors, ingen from önskan antyder att ristaren är kristen.»

Ristningens största intresse är givetvis fäst vid de figurer, som äro ristade på stenens mitt. Stenytans form har lockat till figurframställning i stor stil; där fanns gott om utrymme som måste fyllas. Varför ristaren har valt just en jaktscen, därom kan man endast hysa osäkra förmodanden.

Mera kortfattade beskrivningar av de märkliga bilderna finnas från äldre tid av Hadorph, Celsius, Dybeck. Mest utförligt har deras innehåll beskrivits av O. v. Friesen, och det torde vara lämpligt att här återge hans ord: »En decimeterbred ram som bär runinskriften, bildar på stenytans mitt en stor, liggande, uppifrån något hoptryckt krets, vars sidor nå nästan ut till stenens ... Stenytans mitt inom runramen bär en ristning, som, så vitt jag för ögonblicket erinrar mig, är ensam i sitt slag här i norden. Kring de från runramens ändrar uppstickande drakornamenten är en hel jaktscen grupperad. Centralfiguren utgöres av en hjälmprydd man till häst med spjut i handen. Framför ryttaren jaga två hundar ett hjortdjur, som av huvudets och hornets form att döma skall föreställa en älg. Älgen längst nere till höger på den inre stenytan balanseras längst ute till vänster av en man, som går på skidor och håller en båge med på strängen lagd pil i händerna. Granskar man älgen närmare, skall man finna, att på hans huvud sitter en fågelliknande figur. En stor, flygande fågel med nedåt sträckta fötter och långa tår synes också uppe till höger omedelbart ovanför runramen. Det kan sålunda icke råda något tvivel om, att scenen i dess helhet, även om de enskilda figurerna äro rätt primitivt utförda, skall föreställa en älgjakt om vintern för falkar och hundar, där jägarna äro två, en ryttare och en skidlöpare. Falkjakten var en sport, som skall ha idkats i Europa ända sedan 400-talet av vår tideräkning och som fortlevat på sina ställen ända inemot vår tid. Somliga mena, att det är hunnerna, vilka vid slutet av 300-talet översvämmade Europa, som medförde denna sport från sitt hem i Centralasien ...

Scenen på den inre ristningsytan är sålunda tagen ur stormanslivet i rikets hjärtbygd på 1000-talet. Varför är just denna bild anbragt på stenen? Ett utmärkande drag för vikingatidens ornamentering är en viss horror vacui, d. v. s. en ovilja mot tomrum: man strävar att fylla bildytan så fullständigt som möjligt. Vanligen sker detta på de uppländska runstenarna genom att inom och kring den runbärande slingan anbringa en del ornamentala eller symboliska figurer som slingrande ormar, stående fyrfotade ornamentdjur, kors m. m. Mera sällan finner man en bild ur livet. Det är sålunda möjligt, att jaktscenen endast har till uppgift att fylla den tomma ytan inom runramen och att orsaken till att just en jaktscen valts var den, att jakten på samma gång den skattades som ett stort nöje också ingick som ett av de viktigaste leden i den manliga ungdomens uppfostran för krigets värv. Men det är också möjligt, att jaktscenen uppträder i vår ristning av ett mindre tillfälligt skäl.»

Inskriften meddelar, att det är »en sannolikt ung man, som till sina föräldrars och bröders sorg gått ur tiden. Han var kanske en ivrig falkjägare eller hade anställning som falkenerare vid en stormans hov. De efterlevande ha velat hugfästa hans minne och ha angett jakten som

den dödes älsklingsidrott eller kanske hans yrke. Enligt de gamles tro var en krigares liv icke slut med döden. Det fortsattes på andra sidan graven på samma sätt och t. o. m. i än intensivare grad än på jorden. Kanske har man genom att anbringa jaktscenen på stenen velat på magisk väg sörja för att Est även på den andra sidan graven skulle finna givande jaktmarker.

En möjlig förklaring till jaktbilden på stenen är slutligen den, att ristningen står i mer omedelbart samband med Ests förtidiga död, att med andra ord Est omkommit under omständigheter av liknande art, som de på stenen skildrade . . .

Att vi finna en av de i jakten deltagande personerna till häst, en annan på skidor beror därpå, att det vid jakt med falk för vårdaren gäller att alltid befinna sig i falkens närhet för att kunna iakttaga, var det fångade eller hejdade bytet befinner sig och för att återkalla falken i tid. Får han avlägsna sig för långt, är det fara värt att han icke återkommer. På skidor rör man sig med tillräcklig snabbhet i terrängen för att kunna ha fågeln under uppsikt.

Skidans spets på vår bild har en karaktäristisk svanhalsliknande böjning, som nu för tiden — och särskilt för en del år sedan — stundom träffas hos backskidor av telemarkstyp. Men denna likhet är väl tillfällig. Närmare fränder har Böksta-stenens svanhalsskidor . . . i den skidform, som ännu i början på 1800-talet brukades i Värmland och Dalarna.»

På en runsten från Andreas på ön Man finnes en figurframställning, som möjligen återger en jaktscen: en man med en fågel på axeln, vid fötterna ett djur, som förefaller vara en hund; frambenen stå högre än bakbenen. En mytologisk tolkning av figurgruppen har dock även ansetts vara tänkbar. Se P. M. C. Kermodé, *Catalogue of the Manks crosses*, 2. uppl. (1892), *Mank Crosses* (1907), s. 102; S. Bugge i *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed* 1899, s. 247 f.

Likaså bör i samband med Balingsta-stenen erinras om den dekorativa utsmyckningen av den norska Alstad-stenen (NIyR n:r 61–62). Stenen är hög och smal, och figurerna ha därför måst anbringas isolerade från varandra i en vertikal serie uppifrån nedåt, även om ristaren skulle ha tänkt sig ett samband dem emellan. Överst ser man en stor fågel med utspärrade vingar och huvudet i profil med en kraftig rovfågelsnäbb. Därunder ett fyrfotadjur, en hund eller en varg. Närmast följer på stenens mitt en ryttare; på den utsträckta vänstra handen håller han en fågel, som av de flesta forskare har uppfattats som en jaktfalk. Under denna centrala ryttarfigur följa ytterligare tre figurer: en hund, en häst utan ryttare och slutligen åter en häst med ryttare. Att framställningen i sin helhet skall återge en jakt, är väl synnerligen ovisst, kanske snarast osannolikt. Men den är dock av ett stort intresse vid sidan av Balingsta-stenens figurgrupp, och enstaka figurer äro fullt jämförbara. Om Alstad-stenens dekoration se L. Jacobsen, *Evje-Stenen* (1933), s. 30 f.; Magnus Olsen, *Norges innskrifter med de yngre runer* 1 (1941), s. 133 f., Bjørn Hougen *ibid.* s. 159 f.

856. Frövi, Balingsta sn.

Pl. 141.

Litteratur: B 364, L 88. J. Bureus, *F a 6* s. 124 (Caspar Cohl), s. 219 n:r 263 (Rhezelius), *F a 5* s. 7 (inklistrad lapp); J. Rhezelius, *F 1 2* n:r 77; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 2, bl. 266; *UFT* h. 3 (1873), s. 16, 89, h. 5 (1876), s. 122; O. v. Friesen, *Runstenar i Uppland undersökta 1899—1901* (ATA), *Anteckningar* (UUB); *Handlingar i ATA* 1946.

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning (i *F 1 2*); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i *Peringskiölds Monumenta* och B 364); v. Friesen foto (ATA, UUB).

Runstenen står rest 225 m. SSÖ om Frövi (manbyggnaden), 175 m. SSÖ om U 857, 4 m. Ö om byvägen till Fröviboda och 2 m. SV om en gammal smedja. Ristningsytan vetter åt VSV.

Stenen, som var sönderslagen, fanns enligt Caspar Cohl (*F a 6*) »Wedh Fröby i Baling-

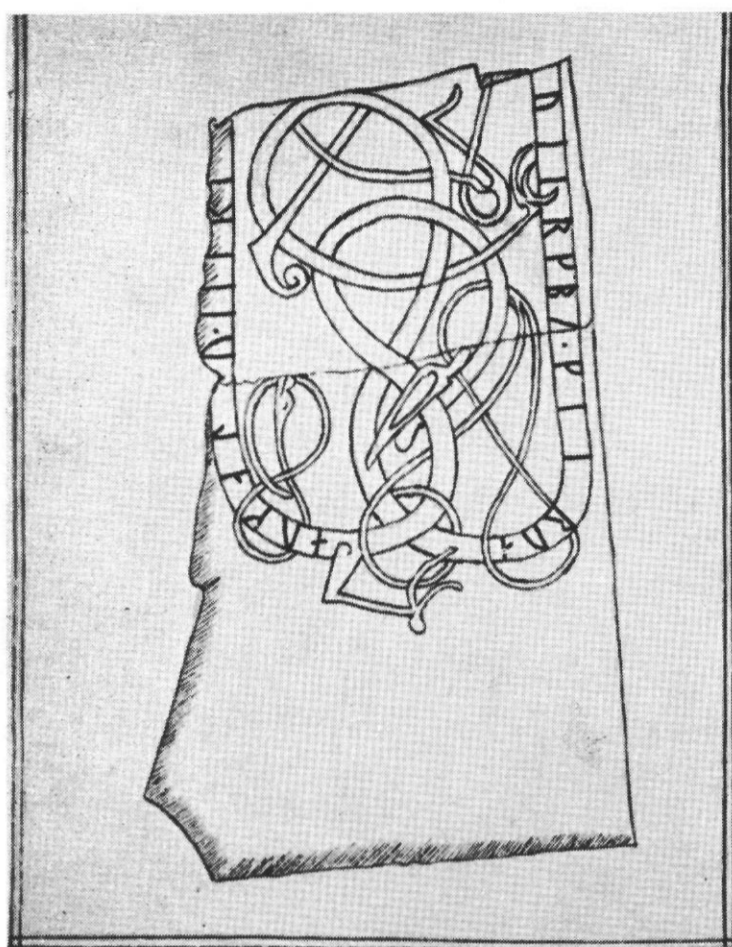

Fig. 342. U 856. Frövi, Balingsta sn. Efter teckning av Rhezelius.

Fig. 343. U 856. Frövi, Balingsta sn. Efter B 364.

stadh S.», det tredje stycket låg »wedh åån»; jfr F a 5: »Wed Fröby i 3 st^r.» Rhezelius: »Widh Fröby i gärdet, är i 2 st^r.» (F a 6). — I *Ransakningarna* (1677) meddelas, att det finnes vid »Fröwij neder widh åån 1 Runsteen». Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften: »Fröwij wid åån i Balingstad sochn.» (B 364: »Frövy»; L 88: »Frövi, vid åen»). — Dybeck omnämner den icke och har tydligen icke funnit den. Men i Beskrivningen till Geologiska kartbladet »Sigtuna» omtalas, att en runsten finnes »strax S. om Frövi by vid Säfvaåns strand». Platsen är utmärkt på kartbladet. Sannolikt var detta runstens ursprungliga plats. Därifrån flyttades den år 1867 till sin nuvarande plats uppe vid vägen. I *UFT* h. 3 (1873) meddelas nämligen, att stenen »låg kullfallen nära Säfva och blef 1867 återupprest vid vägen i Frövi by». I »Rättelser och tillägg» (s. 89) rättas »Säfva» till »Säfva å», och därmed blir uppgiften riktig. Efterhand sjönk stenen emellertid så djupt i den sankta marken, att ristningen till stor del var osynlig. Den restes därför på nytt på fastare grund år 1946.

Gnejsgranit med blåaktig, hård yta. Höjd 1,25 m., bredd 0,90 m. Stenen är ungefär på mitten sönderslagen i två delar, vilka hopnitats och lagats med stenkitt. Upptill är ett stycke avslaget, som kan uppskattas till en tredjedel av den ursprungliga ristningen; detta stycke fanns delvis kvar på 1600-talet. Därtill är stenen kantstött på vänstra sidan, varigenom inskriften här svårt skadats. På ett par ställen ha skivor flagrats av (särskilt t. h.). Ristningen är grund, delvis mycket grund och oklar. Ristaren synes på flera ställen ha gjort ändringar. Det finns grunda, men tydliga spår av huggning, som sålunda skisserats men icke utförts, t. ex. på vänstra sidan ovanför det lilla ormhuvudet med gadden en tydlig bågböjd linje inåt över huvudslingan.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter B 364):

huka| - r - - - - r - ... [in pin - at] ... u - [a]uk brū k - rua
 5 10 15 20 25 30

... [stæ]in þenna at ... ok bro gæra.

»... denna sten efter ... och göra bron.»

Till läsningen: Intet sk kan spåras vid inskriftens början. 1 **h** är ej fullt klart, men sannolikt. Efter 2 **u** en naturlig fördjupning, icke sk. 3—4 **ka** tydligt. Runan 5 har möjligen varit **l**. Men bst är grund och bred, till följd av flagring, osäker. Övre delen av 7 **r** borta, men bst:s böjning talar för **r**. 11 **r** är f. ö. enda säkra runa på v. sidan. Av runorna 14—15 spåras endast hst; inga säkra bst. De följande tre runorna 16—18 **ukb** säkra. Av 19 **r** finns tydligt hst och övre delen av bst. Av 20 **u** finns endast bst:s nedre del i behåll. Efter 21 **k**, som är tydligt, är en runa borta i flagring. De tre sista runorna 23—25 **rua** äro säkra.

Caspar Cohl (F a 6): **aukal ... iri · k ... nþin at ... - - - iri**. — Rhezelius: **aukan ... u - - - r ... u - - rkba · k - - rua** (F a 6); **aukal u - - - ri ... u - - rkbi · k - - rua** (F l 2). — Hadorph och Leitz (B 364): **aukal - r̄ - - - u̇ - ... inþin - at ... auk b - - kiru - .** — v. Friesen: **aukal - r̄ : - - - r - ... a - uk b - - k - - rua**.

Inskriften har utan tvivel haft följande form: ... **lit rita stain þina at ... auk bru karua**. De båda namnen äro förstörda och kunna icke rekonstrueras.

857. Frövi, Balingsta sn.

Pl. 141.

Litteratur: R. Dybeck, Reseberättelse 1868 (ATA); UFT h. 3 (1873), s. 17; P. J. Lindal i Svenska Fornminnesföreningens tidskrift 2 (1875), s. 84 f.; O. v. Friesen, Runstenar i Uppland undersökta 1899—1901 (ATA), Anteckningar (UUB); Handlingar i ATA 1946.

Äldre avbildningar: Foto efter pappersavklappning av P. J. Lindal 1872 (ATA); detta foto ligger till grund för avbildning i UFT h. 3 (1873), pl. 3 och i Sv. Fornminnesföreningens tidskrift 2 (1875), s. 84; v. Friesen foto 1900 (ATA, UUB).

Runstenen står rest på gårdstomten till Frövi, omkr. 50 m. Ö om mangårdsbyggnaden och 2 m. från vägen, med ristningen vänd mot denna.

Stenen påträffades år 1868 i högra kanten av Sävaån, till en del liggande i vattnet. Meningen var, att den skulle användas till förstugubro, men därvid blev man uppmärksam på att den undre sidan bar en ristning. Markägaren, greve G. A. F. von Essen på Vik, under rättades, och denne lät då resa stenen på andra sidan av ån vid den sydligaste gården nära vägen. Senare ha emellertid ladugårdsbyggnader blivit uppförda i närheten, och stenens plats blev därför synnerligen olämplig. På gårdsägarens önskan flyttades stenen år 1946 till sin nuvarande plats.

Inskriften granskades år 1872 av P. J. Lindal, som offentliggjorde sin undersökning i *Svenska fornminnesföreningens tidskrift* år 1875. Enligt Lindal har »stenen naturligtvis ursprungligen varit rest å åbacken, men så nära brädden, att han genom vattnets utskärning i stranden småningom nedsjunkit i åen». Man kan härav, menar Lindal, draga den slutsatsen, »att Säfvaåen fordom varit en betydande båtled. Man valde nemligen helst närheten af allmänna båt- eller far-leder för dylika minnesmärken, som städse borde stå för hvar mans öga, för att minnet af vederbörande mindre lätt skulle falla i glömska hos efterkommande.»

Ljusgrå, rödaktig granit. Höjd 1,50 m., bredd 1,22 m. Toppen är avslagen, varigenom en del av inskriften (6—8 runor) har gått förlorad. Ytan är mycket slät och jämn. Ristningen är tydlig och väl bevarad.

Inskrift:

ihulbiarn + auk + fastlah . . . × stain + pina + aftir + anut + kup hibi × ant hans
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50

Igulbiorn ok Fastlaug . . . stein þenna æftir Anund. Guð hialpi and hans.

»Igulbjörn och Fastlög . . . denna sten efter Anund. Gud hjälpe hans ande.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början. 1 i är säkerligen en runa, icke ett ornament, tillhörande ormens huvud. Bst i 4 l är mycket liten. Mellan 5 b och 6 i är avståndet påfallande stort. Alla inskriftens a-runor ha ensidig bistav; likaså alla n-runor utom 51 n. Övre delen av bst i 19 u är skadad. Av 20 h finns övre hälften av hst i behåll jämte övre v. bst. (svagt). 49—52 hans står utanför runslingan t. v. om vänstra korsarmen.

P. J. Lindal: 20 k. — v. Friesen: 20 h (v. övre »bistafven säker»).

Stenen är rest över en man Anund av hans föräldrar, Igulbjörn och Fastlög. De tre namn, som förekomma i inskriften, äro väl kända. Om *Igulbiorn* se U 51, om *Fastlaug* Sö 242 och E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 101.

Ristaren har uteglömt en runa i verbet 42—45 hibi. Ornamentiken är enkel, efter uppländska förhållanden: en ormslinga med huvudet sett uppifrån och ett likarmat kors med fot.

858. Kumla, Balingsta sn. Nu vid Vik.

Pl. 142.

Fragment av en runsten, funnet omkring 1940 i en grop vid Kumla. Möjligen kan det ha kommit från Balingsta kyrka eller kyrkogård; jfr U 852.

Röd sandsten. Bredd 0,33 m., höjd 0,18 m. Den raka ytterkanten är finhuggen; den har tydligen tillhört ytterkanten på vänstra sidan. Fragmentet kan icke ha hört till samma runsten som U 844.

859. Måsta, Balingsta sn.

Pl. 142.

Litteratur: B 366, L 89, D 1:139. J. Bureus, Fa 6 s. 115 n:r 29 (Caspar Cohl), s. 219 n:r 258 (Rhezelius), Fa 5 n:r 18, Fa 1 s. 7; J. Rhezelius, F 1 2 n:r 73; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 266; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 277; hs R 556 (UUB), s. 385; C. v. Linné, Skånska resa (1751), s. 4; UFT h. 3 (1873), s. 16; O. v. Friesen, Runstenar i Uppland undersökta 1899—1901 (ATA), Anteckningar (UUB); E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 30; Handlingar i ATA 1930—32; O. Lundberg i En vägbook för Uppsala län (1937), s. 37.

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning (i F 1 2); Bureus, kopparstick (F f 6 n:r 9); P. Törnwall och J. Hardorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 366); Dybeck a. a.; v. Friesen foto 1900 (ATA, UUB); E. Wessén foto 1911.

Runstenen står på västra sidan av landsvägen Uppsala—Örsundsbro, på Måsta ägor, 10 m. SSV om järnvägsövergången V om Måsta. Ristningsytan vetter åt Ö, sålunda mot vägen.

Bureus har inskriften i sina samlingar, men tycks icke ha någon egen uppteckning. I Caspar Cohls samling anges platsen: »Wedh Måstadh i giärdet j Balungzstadh Sokn» (Fa 6). Rhezelius: »Ballingstadh Sochn wid Måstad» (Fa 6), »Balingstad wid Broen nor om Måstad» (F 1 2). Bureus (Fa 5): »Nordanföre [d. v. s. norr om U 860] mot Br[oe]n». — *Ransakningarna* (1677): »Måstad Giärdet 2ⁿ st^f Ruhnestehnar påskrifne.» — I Peringskiölds *Monumenta* meddelas: »På Mosta Gärde beskådar man två jämnåldrige Runstenar, fordom effter en Persson upreste, af hwilka

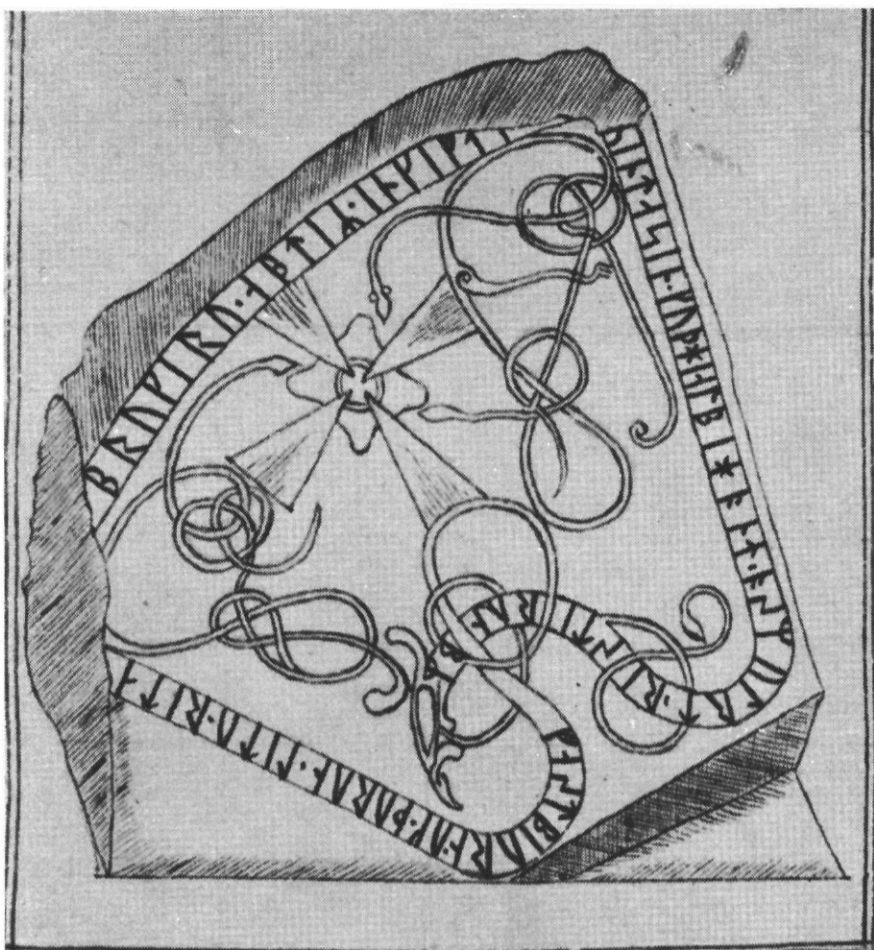

Fig. 344. U 859. Måsta, Balingsta sn. Efter teckning av Rhezelius.

Fig. 345. U 859. Måsta, Balingsta sn. Efter kopparstick av Bureus.

den Norra emot Broon brede wid Landzwägen stående hafwer sådant anseende och innehåld: ...» Träsnittet har påskriften: »Wid Måsta i Balingsta Sochn brede wid landzwägen» (B 366: »Måsta»; L 89: »Måstad, vid landsvägen»). — O. Celsius, som har undersökt inskriften den 24 maj 1726, anger att stenen står »Wid Örbron och Örbro torpen vid landzwägen en fierd. mijl hit om Säfwa by, el^r åt Upsala sidan ... NB. Pons est prope lapidem, nunc Örbron dictus ... NB. ex his lapp. 277 et 215 [= U 859 och U 860], qui sunt Osmundi opera, altero rejecto, utp. male sculpto, altero approbato, videor colligere certo *bru* esse pontem, nam in priori [= U 860] pontis non meminit, quia nullus ibi pons, hic a. meminit, quia hic est pons».

Några år senare lade C. von Linné märke till runstenen vid Örtorpsbro på sin skånska resa, som han företog 1749: »Runsten låg jemte vägen 6 quart från Upsala, på östra sidan, straxt wi kommit öfwer Örtorps bro; denne war artigt ritad med slängor, men på twänne sidor afstött; på denna resa har jag icke welat taga af någon runsten, emedan denna stenläsning fordrar mycken tid om man skall göra det med besked; mig är nog om jag kan wisa andra, som här med hafwa att beställa, hwaräst desse Antiquiteter funnits.»

Runstenen fanns kvar på samma plats, då Dybeck mer än 130 år senare gjorde en antikvarisk resa i trakten. »Stenen ligger vid landsvägen mellan Uppsala och Säfva, nära Örtorps bro» (D 1: 139). Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Sigtuna». Och i beskrivningen (1865) säges, att en runsten finnes »vid Örtorps bro W. om Måsta ... liggande i landsvägsdiket». Några år senare har stenen blivit rest. I *UFT* h. 3 (1873) meddelas, att stenen är »upprest vid stora landsvägen mellan Uppsala och Säfva gästgifvaregård, nära Örtorps bro». Eftersom stenens bas är mycket smal, kunde en resning icke bli länge bestående. År 1900 antecknade v. Friesen, att runstenen »ligger i landsvägsdiket på venster hand, då man kommer från Uppsala», »strax söder om Örtorps bro vid landsvägen». I samma läge fann jag den år 1911: »Stenen ligger med stark lutning bakåt mot dikeskanten t. v. om vägen Uppsala—Säva gästgivargård.» Av allt att

döma befann sig emellertid stenen alltjämt på ursprunglig plats, där vägen, den gamla Eriksgatan, sedan uråldrig tid passerade det lilla vattendraget. Möjligen kan den ha flyttats några meter i samband med vägens breddning och ändring under tidernas lopp.

År 1931 gjordes en omläggning av landsvägen för att erhålla en lämpligare övergång över järnvägen, och den nya sträckningen drogs då alldeles över den plats, där stenen befann sig. Med anledning därav flyttades stenen några meter åt V och restes mitt i den gamla vägbanan, där den kunde få en solid och säker grund. Då den nu hade kommit på motsatt sida av landsvägen, vändes den också helt om, så att ristningen numera vetter åt Ö, mot den nya vägen.

Ljusgrå granit, hård, småkristallisk. Höjd 1,44 m., bredd 1,50 m. Stenen har en ovanlig, trapetsoid form, avsmalnande nedåt, så att basen är betydligt smalare än överkanten. Ytan är slät och jämn som en tavla, vackert småknottrig. Upptill äro båda hörnen avslagna, varvid även en del av inskriften har gått förlorad. Ristningen är jämn och säker, men ej särdeles djupt huggen. I bottnen äro linjerna småknottriga, ej mjukt rundade. Inskriften är överallt tydlig och säker.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter äldre läsningar):

fastbiurn · uk þurun · litu rita ... bru kiruabtir · inkif[a] - ... uanta sin · kup hialbi hont ·
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60
osmunrt risti runor
 65 70 75 80

Fastbiorn ok Þorunn letu retta ... bro gæva æftir Ingifa[st, b]oanda sinn. Guð hialpi and. Asmundr risti runar.

»Fastbjörn och Torunn läto uppresa [stenen och] göra bron efter Inge[fast], sin man. Gud hjälpe anden. Åsmund ristade runorna.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början och slut. 3 **s** och 66 **s** ha formen ζ . 18 **i** är icke stunget; icke heller 22, 29 **i**. Övre delen av 25 **b** är skadad. 28 **k** är icke stunget. 31 **u** är skadat upptill. Övre delen av 41 **f** är borta. Därefter finns endast nedre delen av två stavar. Av r. 44 finns endast bst:s nedre del. Bst i 48 **a** och 57 **a** skär hst, i olikhet mot inskriftens övriga **a**-runor. 73 **i** har en tydlig **u**-bst, säkert huggen, men grundare än övriga ristningslinjer. Därför ej ifylld. Det är uppenbarligen en felristning, som upptäckts i tid. Övre bst i 76 **r** är skadad.

Caspar Cohl (F a 6): **fastriþr · auk · þurun · litu · rita · stan · þino · iuk · - ru kir - abtir · inkifa ... anta · sin · kup · hialbi · hont · osmunrt · risti · runr . .** — Rhezelius (F 1 2): **fastbiurn · uk · þurun · litu · rita ... bru kiru · abtir · inkifa - ... uinta sin · kup hialbi hont · osmulrt · risti runor** (F a 6 s. 219: 69 n). — Det är märkligt, att Caspar Cohl har med den del av inskriften, som har stått i övre vänstra hörnet. Då denna icke finnes hos Rhezelius, som på sin teckning anger samma skada som nu, är det sannolikt, att Cohl endast på fri hand supplerat de runor, som här saknats. Bureus återger i F a 5 inskriften fullständig, utan några defekter. — Hadorph och Törnewall (B 366): Sk mellan alla ord, vilket är oriktigt. 37—43 **inkifa -**, 44—48 **- nta**, 74 **k**. — Celsius: 28 **g**, 37—43 **inkifa**, 44—48 **uanta**, 50 **e**. — Dybeck: 37—43 **inkifa -**, 44—48 **uanta**, 72—76 **rusti**. »Jag tilltror mig icke kunna bedömma huruvida **rusti** är ett gammalt uttal af **risti**, eller ett ristfel.» — v. Friesen: 37—43 **inkifa -**, 44—48 **uanta**, 72—76 **rusti**. v. Friesen har observerat, att 41—42 **fa** ha varit kortare än föregående runor i översta raden; han sluter därav, att stenen här har varit skadad redan då ristningen gjordes. — Wessén 1911: 37—43 **inkifa -**, bst i 42 **a** sitter »ovanl. långt ned, 2 cm. från ramlinjen. Därefter synes ung. 2 cm. av en hst». 72 **i**, »ej **u**; en svag ansats till **u** finnes, men är mycket grundare än runorna i grannskapet».

De förstörda delarna av inskriften kunna med full säkerhet kompletteras, med hjälp av den delvis likalydande inskriften på U 853. Inskriftens förra del, själva minnesorden, har en egen-

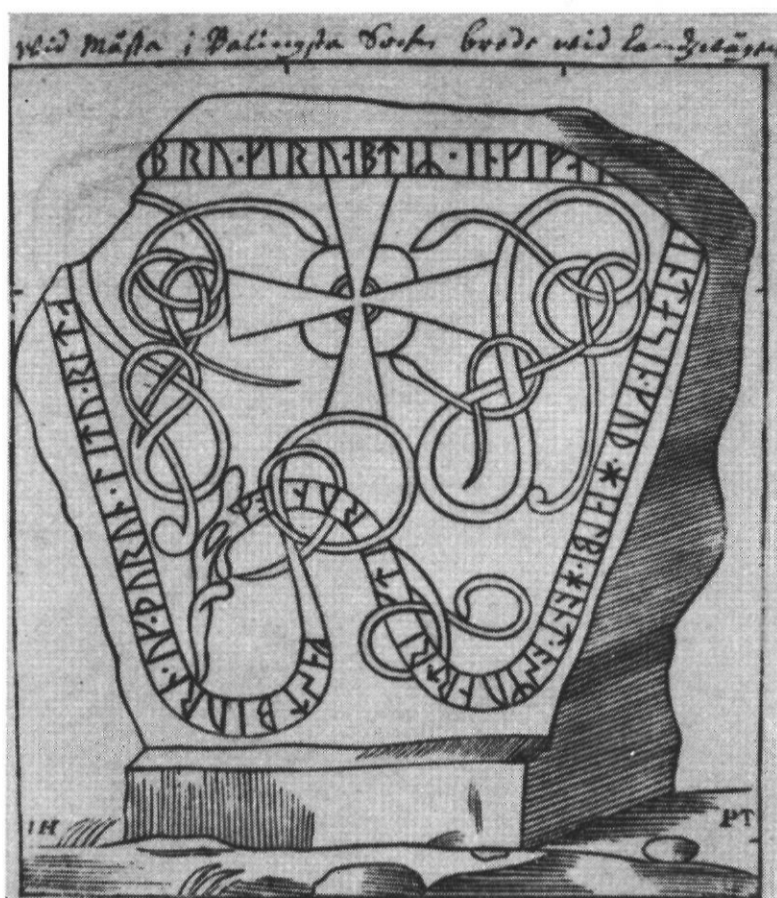

Fig. 346. U 859. Måsta, Balingsta sn. Efter B 366.

domlig och icke fullt korrekt formulering. Den återkommer i alldeles samma form på den andra Måsta-stenen. Ristaren har sålunda använt den två gånger, utan att begagna det tillfälle som erbjöd sig till ändring och rättelse. N. R. Brocman har tänkt sig, att ordet *bonde* här och på den andra Måsta-stenen »synes vara det samma som *Landbo*: en Bemärkelse på detta Ord, som mycket wiker ifrån gamla *Bondewärdigheten*. Hwilket också witar om denne Stens ringare Ålder». Han har alltså tänkt sig, att *Fastbjörn* och *Torunn* ha låtit resa de båda minnesvårdarna över en trogen *landbo*, som de velat hedra. Carl Säve har sökt lösa svårigheten genom att antaga, att »ordet **buanta** (ack.) har på dessa båda stenar betydelsen *husbonde*, *herre*, icke som vanligt av *make*, *man*». Det skulle alltså ha varit två tjänare, en *huskarl* och en *husdeja*, som låtit utföra de ståtliga minnesvårdarna. (Samma tolkning har f. ö. tidigare, med avseende på U 860, givits av P. Dijkman.) Detta är högst osannolikt. 49—51 **sin** syftar tillbaka på endast det ena av de båda subjekten, nämligen *Torunn*. Den riktiga formuleringen skulle ha varit: »*Fastbjörn* och *Torunn* läto resa stenen och göra bron efter *Ingefast*, *Torunns man*.» Att *Fastbjörn* var son till *Ingefast* behövde knappast nämnas; det var självklart i sammanhanget. På detta sätt har *Åsmund* formulerat inskriften på *Focksta-stenen* U 875. På ett annat sätt har uppgiften lösts i många inskrifter av typen: »*Fastbjörn* lät resa denna sten efter *Ingefast*, sin fader, och *Torunn* efter sin man.» Se t. ex. *Möjbro-stenen* U 878. Men om nu *Fastbjörn* och *Torunn* insisterade på att nämnas sida vid sida i inskriftens början, kunde man lätt hamna i ett dilemma och måste nöja sig med ett icke tillfredsställande uttryck.

Om namnet *Fastbjörn* se Sö 237 och E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 99; om namnet *Ingefastr* Wessén a. a. s. 100. Kvinnonamnet *Þorun* (*Þorunn*) är icke vanligt i runinskrifterna. Utom U 859 och U 860, där det betecknar samma person, finns det belagt i två uppländska inskrifter: U 878 och L 146 Sundbro, Bälunge sn, tre sörmländska: Sö 128, 138 och 147, två östgötska: Ög 150, 165 och en småländsk: L 1246 Värnamo. Från medeltida källor känner Lundgrens och Brates *namnordbok* endast ett par belägg. Sparsamt är det också belagt i Danmark (*DGP*). På västnordiskt område har det däremot varit mycket gängse under vikingatiden (Lind).

I överensstämmelse med sina vanor använder Åsmund skiljetecken endast mellan satser eller ordgrupper, icke mellan enskilda ord. Ett misstag är det väl därför, då han har huggit ett skiljetecken efter prepositionen 32—36 **abtir**. Man skulle snarare ha väntat det framför detta ord, men här kommer det i kollision med en annan av hans ristningsvanor, nämligen att icke rista samma runa två gånger i följd. 32 **a** är gemensam för inf. 28—32 **kirua** och 32—36 **abtir**. Han har kastat om ordningen mellan de båda sista runorna i sitt namn 65—71 **osmunrt** — kanske ett rent förbiseende, men kanske också med avsikt för att icke två **r**-runor skulle sammanstöta? Den tydliga men dock icke slutligt utförda **u**-bistaven till 73 **i** är ett ristningsfel; ristaren har i hastigheten trott sig vara vid ordet **runor**.

Ristaren har på ett ypperligt sätt löst problemet att skapa en ornamentik, som är anpassad till ristningsytans form. I detta avseende är Måsta-stenen utan tvivel ett av Åsmund Kåresons mästerstycken.

Runstenen var rest vid en av rikets främsta vägar, huvudvägen från Uppsala till Södermanland och götalandskapen. Den har säkerligen tilldragit sig uppmärksamhet av färdemän, som drogo förbi, allra helst som dess inskrift upprepades och varierades på ännu en sten i närheten (U 860). Den stod nära bron, där vägen passerade ett vattendrag, som i senare tid utgjorde gräns mellan Balingsta och Ramsta socknar. Fastbjörn och Torunn hade låtit göra bron. Det är i detta fall uppenbarligen fråga om en fribro, slagen över ett visserligen ej alltför stort och hinderamt vattendrag.

860. Måsta, Balingsta sn. Nu vid Balingsta by.

Pl. 143.

Litteratur: B 363, L 90, D 1: 273. J. Bureus, *Runakänslanäs lärspan* (1599), *Monumenta Sveo-Gothica haecenus exsculpta* (1624), n:r 25, F a 6 s. 67 n:r 108 (Bureus' egen uppteckning), s. 219 n:r 259 (Rhezelius), F a 10: 2 n:r 7, F a 10: 1 n:r 25, F a 5 n:r 16, F a 1 s. 6; *Ransakningarna 1667—84*; J. Peringskiöld, *Monumenta* 2, bl. 267; P. Dijkman, *Historiske Anmärkningar* (1723), s. 58; O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 1, s. 215, *Acta Literaria Sveciæ* 2 (1725—29), s. 196; N. R. Brocman, *Sagan om Ingvar Widtfarne* (1762), s. 243 f.; R. Dybeck, *Reseberättelse 1864* (ATA); UFT h. 3 (1873), s. 16; O. v. Friesen, *Runstenar i Uppland undersökta 1899—1901* (ATA), *Anteckningar* (UUB); E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 36.

Äldre avbildningar: Bureus, kopparstick 1599 (även i F a 10: 2, F a 5), träsnitt (i *Monumenta* 1624; även i F a 10: 1, F a 5, F f 6 n:r 8); P. Törnwall och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 363; ligger till grund för träsnitt i O. Rudbeck, *Atlantica* 3, 1698, s. 20 fig. 16); Dybeck a. a.; v. Friesen foto 1900 (ATA, UUB).

Runstenen står rest på en liten kulle i Balingsta by, 8 m. NÖ om landsvägen. Ristningsytan vetter åt SV, sålunda mot vägen.

Ursprungligen har stenen stått vid Måsta bro, i närheten av U 859. Bureus, som tidigt har känt till den och avbildat den på sin runtavla 1599, anger platsen sålunda: »I Måsta i Balingzst. bredhe vidh vägen i gärde» (F a 6), »I Måstadha gärde i Balingzstadh s:» (F a 10: 2), »I Balingzstadh» (*Monumenta* 1624), »I Måsta gärdet vid grinden mot bron» (F a 5). J. Rhezelius har antecknat båda inskrifterna i »Balingzstadh Sochn wid Måstad» (F a 6). — *Ransakningarna* (1677), se ovan U 859. — I Peringskiölds *Monumenta* betecknas stenen som »Den sudra Runstenen i samma gärde wid grinden åfvan för Broon». Och träsnittet har följande påskrift: »I Måsta gärde i Balingsta sochn» (B 363: »Måsta gärde»; L 90: »Måstad gärde»). — O. Celsius, som har granskat inskriften den 4 juli 1726, den 12 mars och den 30 juli 1727, anger som plats: »icke långt hit om Säfva vid landzvägen mitt emot där deras äng begynner . . . Synes vara Osmunders skriff. Thet första ordet kunde nu eij synas, emedan det bortskyldes af en sten som Runstenen lutar emot. bör upvägas litet, innan första ordet kan läsas. Ego puto Osmundum

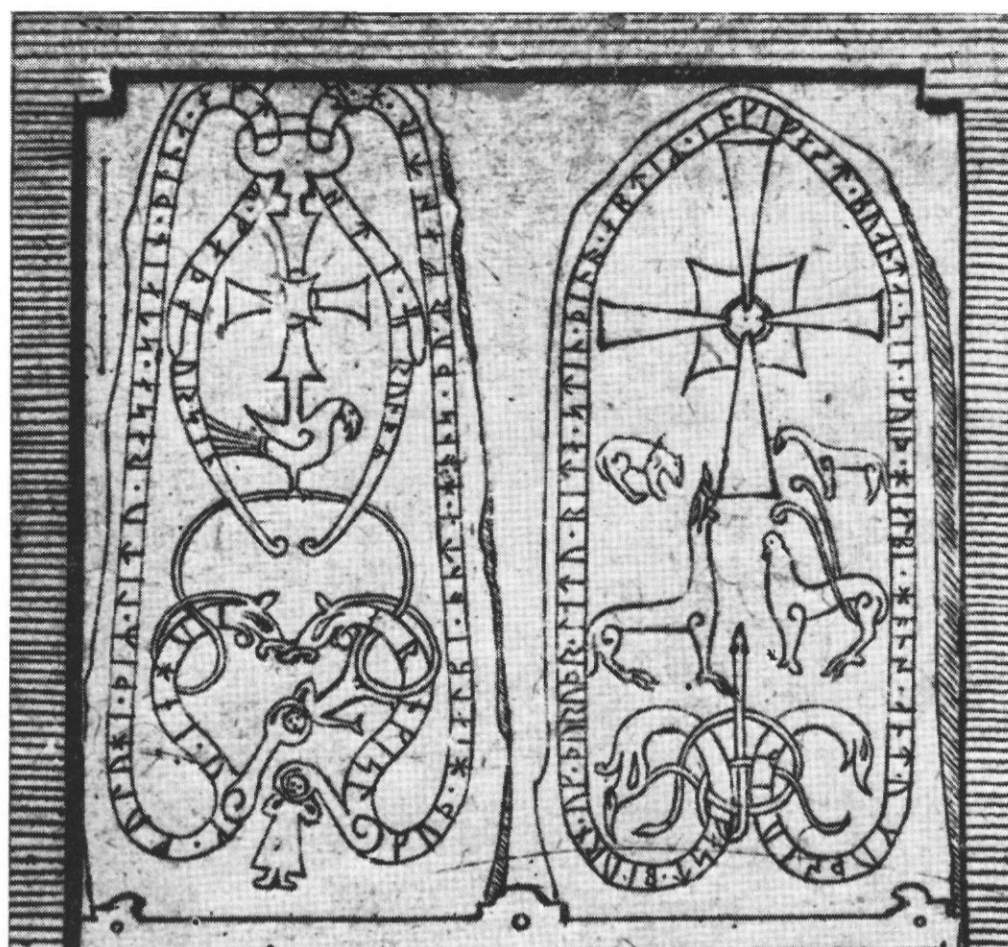

Fig. 347. U 629. Svarsta, Håbo-Tibble sn (t. v.) och U 860. Måsta, Balingsta sn (t. h.).
Efter kopparstick av Bureus 1599, i förstoring.

hunc lapidem primum incidisse. et postquam vidit se errare in nomine viduæ, quam Durun dicebat, et in nomine Guid, pro Gud; sed et rem gestam memorabilem pontis facti omisisse, alius [= U 859] incidit non longe ab hoc.» Celsius förmodar alltså, att Åsmund först har ristat U 860; men eftersom han där gjort två fel i inskriften, skulle han ha kasserat denna sten och i dess ställe ristat en ny, U 859. Denna egendomliga tanke har han närmare utfört i några »Annotationes» i *Acta Literaria Sveciæ* (1726): »Bina in hac inscriptione sculptoris sphalmata occurrunt. 1. Nomen fœminæ *Durun*, cujus maritus *Ingifastus*, versum est in *Durudr*. 2. *Guid*, positum est pro *Gud*, Deus. Errorem igitur emendaturus, in alio lapide ad rivum et pontem vicinum sito, eandem repetiit inscriptionem, matre tamen Dei omissa, pontis vero et nominis sui, sive *Osmunds*, mentione adjuncta. Cujus alioqui runographi opera, etiam ubi nomen non apposuit, a scribendi imperitia facile agnoscas. Christianum autem et strenue papizantem hominem fuisse, vel inde perspicias, quod is fere solus sit, qui *matrem Dei* in sculpturis suis, modo spatium in lapide permitteret, nunquam præterierit.»

Av de äldre uppgifterna framgår tydligt, att U 860 också har stått nära landsvägen Uppsala—Säva, men söder om U 859, i samma gårde och sålunda på samma sida om vägen, d. v. s. på östra sidan. Den mest exakta bestämningen finnes hos Celsius: »mitt emot där deras äng begynner»; den kan tyvärr icke längre användas i terrängen, då ängen numera är uppodlad.

Stenen har emellertid sedermera, ovisst när, blivit bortförd och använd som trappsten i Balingsta skolhus; den låg här med ristningen vänd nedåt. Den var sålunda okänd för Dybeck vid dennes första antikvariska resa i trakten. Den återfanns emellertid år 1864 och restes genom greve v. Essens på Vik försorg på sin nuvarande plats. Dybeck kunde ta med inskriften i ett tillägg till *Sverikes runurkunder*: »Denne runsten, som förr varit på Måstads gårde i Balingstad, står nu, sedan han i många år tjenat till trappsten, vid vägen mellan Balingstads by och kyrkan.» Den är sönderspräckt i två delar genom ett nästan lodrätt brott på vänstra sidan. Det mindre

stycket (som icke finnes på Dybecks bild) påträffades omkring år 1883 vid dikning. Stenen lagades och fogen tätades med stenkitt år 1946.

Ljusröd, fältspatrik granit med gråa inslag. Höjd 1,70 m., bredd 1,43 m. Stenen är upptill och utefter högra kanten svårt skadad, troligen genom direkt åverkan för stenens användning i praktiskt syfte. Ett långt stycke av inskriften är därigenom förstört. Ytan är tämligen jämn. Ristningslinjerna äro tydliga, men skrovliga och ojämna i botten. Huggningstekniken har varit densamma som på den av Åsmund signerade U 852.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter B 363):

fa[s]tbiurn · uk puruþr · litu rita stin þino · [abtir inkifast buanta sin] · [k]u[i]þ hia[l]bi hons ant
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65 70
 ukups [m]uþir
 75 80

Fastbiorn ok Þoruðr letu retta stæin þenna æftir Ingifast, boanda sinn. Guð hialpi hans and ok Guðs moðir.

»Fastbjörn och Torunn läto uppresa denna sten efter Ingefast, sin man. Gud och Guds moder hjälpe hans ande.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början och slut. 3 s är helt borta i den kittade fogen. Intet sk efter 11 k, 21 u, 25 a, 29 n. 19, 23, 28 i äro icke stungna. Nedre stapeln i 26 s är borta. 27 t har bst endast t. v.; den högra är måhända bortvittrad och kan spåras svagt. Nedre delen av 56—59 **kuip** finns kvar. R. 57 har varit u och r. 59 þ. Den äldre läsningen **kuip** sålunda säkerligen riktig. Översta delen av följande 7 runor bortstött. Bst i 71 n fortsätter i en spricka ned mot ramlinjen. Endast översta delen av bst i 76 þ finns kvar. Hst i 78 m är djupt huggen, liksom omgivande runor s och u; av bst inga säkra spår. Det förefaller, som om ristaren helt enkelt glömt att hugga dem.

Bureus (F a 6): **fast · biurn · uk · þuruþr · litu · rita · stin · þino · abtir inkifast · buanta · sin · kuip · hialbi · hons · ant · ukupsiuir.** — Rhezelius (F a 6): 56—82 **kup · hielbi · hans · ant · aukupsiuir.** — J. Har-dorph och P. Törnewall (B 363): Sk mellan alla ord, vilket är oriktigt. Därför ha sådana sk utslutits i den del av inskriften, som ovan återgivits efter B 363. 56—59 **kuip**, 78 m. — Celsius: Första namnet saknas; runorna »bortskyldes af en sten som Runstenen lutar emot». 56—59 **kuip**, 78 m. — Dybeck, som endast kände runstenen i mycket fragmentariskt skick: runorna 3—24 saknas. 56—59 - u - þ, 78 m. — v. Friesen: 56—59 - u - þ, 78 m.

Bureus uppfattar **kuip** som ett »tetragrammaton» och **ukupsiuir** som *uk Gudz Sivir* »et Dei familiares».

O. Celsius har, såsom ovan nämnt, den uppfattningen, att inskriften innehåller två ristningsfel: 12—17 **þuruþr** för **þurun** och 56—59 **kuip** för **kup**. Det första är ett misstag av Celsius. Om U 860 verkligen hade varit en av ristaren utdömd ristning, vore det egendomligt, att man har låtit den stå kvar och icke förstört den. Det finns ju i Uppland flera andra exempel på runstenar med helt eller delvis identiska inskrifter, ofta resta i närheten av varandra, så att de tillsammans utgöra en minnesvård över den döde. Fastbjörn och Torunn ha uppenbarligen på ett frikostigt sätt velat hedra sin faders minne. Den resande, som kom från Uppsala, mötte först minnesstenen vid bron, där han passerade gränsen för Måsta ägor. Han fick där bl. a. veta, att bron var byggd av Fastbjörn och Torunn, sonen och änkan som nu bodde däruppe i den närbelägna byn. Ett litet stycke längre fram fästes hans uppmärksamhet vid ännu en ståtlig runristad sten, som meddelade i huvudsak detsamma. Om bron behövde här ej talas. Förmodligen var denna sten rest vid en utfartsväg från Måsta till den stora vägen.

Åsmund har ristat båda stenarna, säkerligen vid samma tillfälle. Men det behövde icke uttryckligen meddelas på båda. I stället kunde ristaren få plats för den fullständigare böneformeln,

Fig. 348. U 860. Måsta, Balingsta sn.
Efter träsnitt av Bureus.

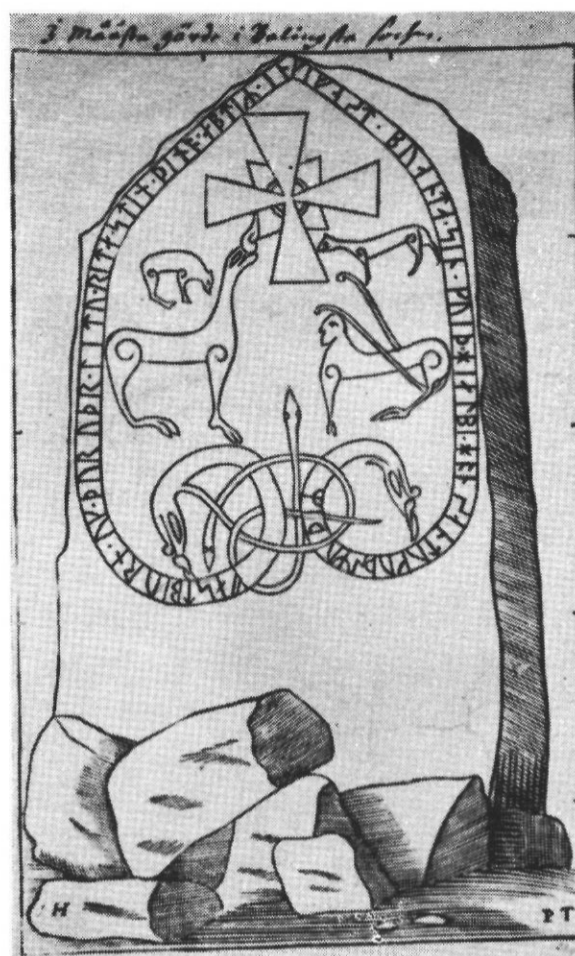

Fig. 349. U 860. Måsta, Balingsta sn.
Efter B 363.

som han så gärna använde, med åkallande även av Guds moder. Variationen på de båda stenarna är sålunda avsedd och intressant: U 859 »Gud hjälpe anden. Åsmund ristade runorna» och U 860 »Gud och Guds moder hjälpe hans ande».

Ristningsfelet 56—59 **kuip** för **kup** är obestriddigt; dessutom torde ristaren glömt att hugga bistavarna på 78 m. Intressanta äro variationerna U 859 **purun** — U 860 **purupr**, U 859 **hont** — U 860 **ant**.

Egendomliga och fantasieggande äro de fyra djurfigurerna, grupperade kring korset och vända mot detta. Såsom Brate har påpekat, påminna de (särskilt det nedre djuret på vänstra sidan) om djuren på den även av Åsmund ristade runstenen L 260 Tierps kyrka; det övre djuret på vänstra sidan även om figurerna på U 904. Anmärkningsvärt är kanske särskilt, att de fyra figurerna äro så olika varandra. Ristaren har tydligen velat framställa fyra olika fantasidjur. Förklaringen av dem bör ha berett åskådarna åtskilligt huvudbry, och det var kanske också meningen. Egendomligt är framför allt det nedre djuret på högra sidan; det har ett människohuvud och kan sålunda snarast betecknas som en centaur. Jfr de båda djurbilderna på bildstenen från Balingsta kyrka (pl. 143). Möjligen har ristaren sett liknande djurbilder i samband med korset eller andra kristna bildframställningar. Men han har i så fall näppeligen förstätt deras mening, utan de ha endast givit honom uppslaget till en figurframställning i runstensstil. Jämförelsen med den andra Måsta-stenen talar starkt för att djuren endast ha dekorativ betydelse. Den stora ytan innanför runslingan kunde icke stå tom. Det var ett krav hos ristaren och hans uppdragsgivare, att den måste fyllas med figurer. Då Åsmund nu på den ena stenen till fullo har utnyttjat motivet med de slingrande ormarna, har han känt sig lockad att på den andra framställa något helt annat, något som kunde ådagalägga hans konst och hans skicklighet från en helt ny sida. Men även om de sålunda sannolikt endast äro uttryck för konstnärens fria lek och önskan att demonstrera sina färdigheter, sakna de ingalunda sitt intresse.

861. Norsta, Balingsta sn.

Pl. 145.

Litteratur: B 365, L 87. J. Bureus, Fa 6 s. 219 n:r 264 (Rhezelius), Fa 5 n:r 19; J. Rhezelius, Fl 2 n:r 78; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 265; UFT h. 3 (1873), s. 15; O. v. Friesen, Runstenar i Uppland undersökta 1899—1901 (ATA), Anteckningar (UUB); E. Brate, Sverges runinskrifter (1922), s. 82.

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning (i Fl 2); P. Törnwall och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 365); v. Friesen foto 1900 (ATA, UUB).

Runstenen står rest vid södra sidan av infartsvägen till Vik, ungefär där allén börjar, omkr. 50 m. VSV om Norstatorp. Ristningsytan vänder mot vägen.

J. Rhezelius, som har efterlämnat den första teckningen av stenen, anger som plats; »Widh Norsta i hagen är 3 st^e» (Fa 6). Bureus' renskrift *Sveorum runæ* (Fa 5): »wid Norsta i hagan 3 st^e». — I *Ransakningarna* meddelas (1677), att en runsten finnes vid »Norsta på tomten». — Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften: »Norsta i Balingsta sochn» (B 365 och L 87: »Norsta»). Och därtill lämnas följande meddelande: »På Norsta grästompt wid Bäckén fins en Runestéen i några stycken sönderslagen, af hwilkens sammanläggning föllande mynd och skriffit ännu afhämtas kan.» Runstenen saknas såväl hos Celsius som hos Dybeck, och har sålunda under lång tid varit förkommen.

Runstenen återfanns år 1869; den var sönderslagen i flera stycken. Dessa hopnitades, och stenen restes i åkern ungefär 10 m. från vägen. Då sammanfogningen var mycket bristfällig och stenen efterhand sjunkit, så att en del av ristningen kommit under markytan, lagades den på nytt år 1946 och flyttades ur åkern närmare vägen, så att den icke skulle vara till hinder för jordbruket.

Stenen består av fem stora delar och ett tiotal mindre. Större delen av rotändan saknas, liksom ett större kilformigt stycke mitt på ristningsytan.

Grå granit, upptill skiftande i rödgrå ton. Höjd (ovan nuvarande markytan) 2,50 m., bredd 1,20 m. Ristningsytan är svårt skadad även på de bevarade delarna. Inskriften är grunt huggen och delvis därför svårläst.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter B 365):

sihikþurn . . . [risa · stin] · uk · bru · kera : at : aterf : sun : uk · at · mai : tutor : sin : eþorn : uk :
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55
 suen : uk · uikþu - . . . · sikb . . . R · isi
 60 65 70 75

Sigþorn . . . ræisa stæin ok bro gæruva at Adiarf, sun, ok at Møy, dottur sin[a], Æiþorn ok Svæinn ok Vigþo[rn] . . .

»Sigtorn . . . resa sten och göra bro efter Ådjärv, [sin] son, och efter Mö, sin dotter, Etern och Sven och Vigtorn . . .»

Till läsningen: Intet sk finnes vid inskriftens början. 1 s är skadat på mitten, men säkert. 2 i har blivit dolt genom kittningen av fogen, men hade säkert konstaterats vid en föregående läsning. Alla runorna i första namnet äro f. ö. säkra. 9 n efterföljes av tydligt sk. Därefter är ett betydande stycke av runslingan förlorat. Där bör ha stått ytterligare ett namn (ett kvinnonamn), jämte orden **pau · litu · risa · stin**, varav de båda sista finnas på ett numera förkommet stycke, som ingår i bilden i B 365. 23 k är icke stunget. Men 24 e är tydligt stunget; likaså 31 e. Bst i 28 t stå påfallande lågt, särskilt i jämförelse med det följande 30 t. 29—33 aterf fullt

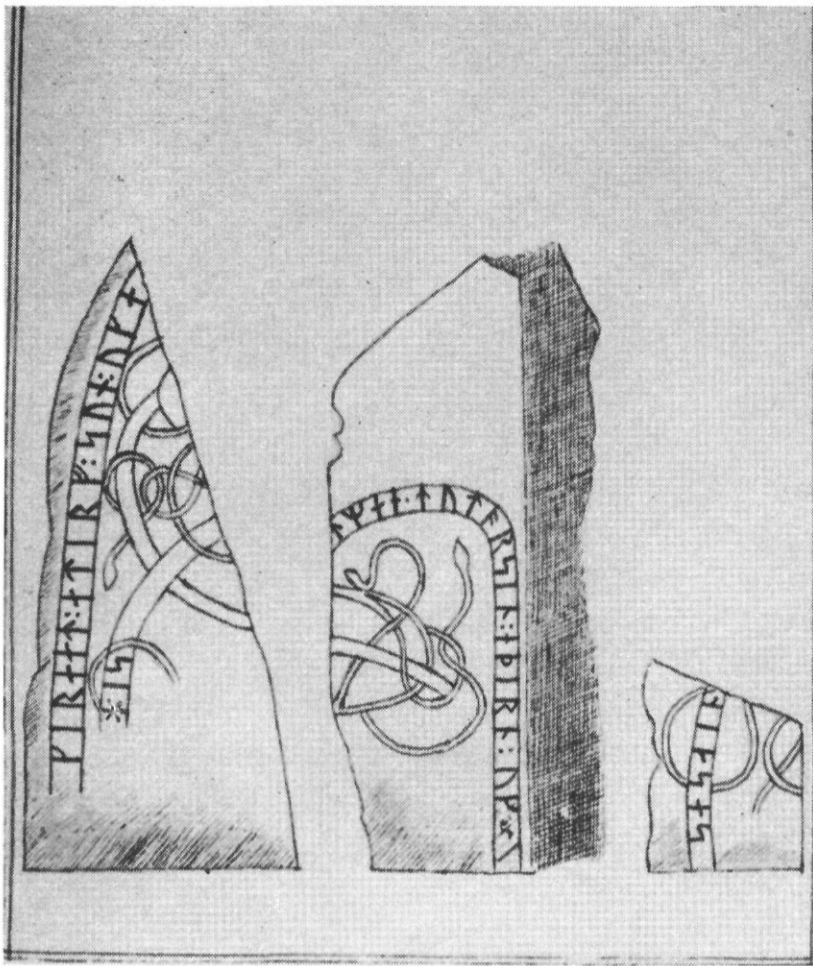

Fig. 350. U 861. Norsta, Balingsta sn. Efter teckning av Rhezelius.

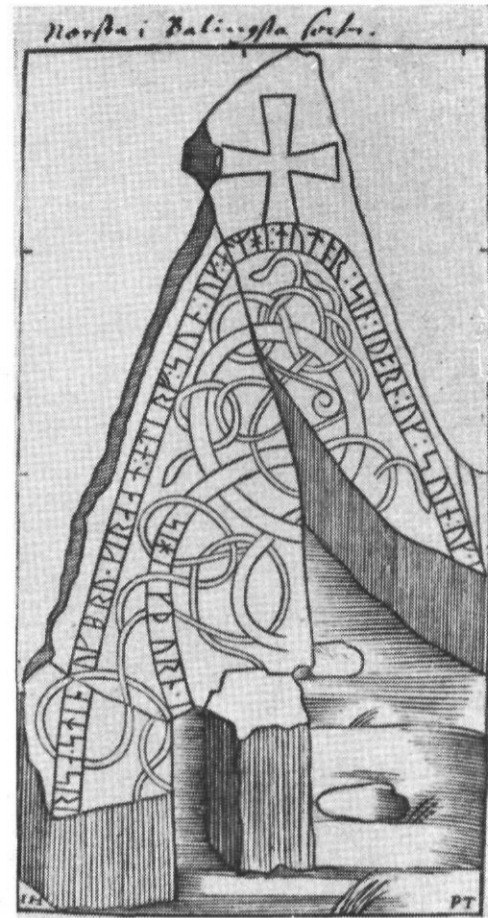

Fig. 351. U 861. Norsta, Balingsta sn. Efter B 365.

klart. Övre delen av 40 **t** skadad; men h. bst till större delen bevarad. Alla runorna i 41—43 **mai** fullt säkra; likaså alla i 44—48 **tutor**. Namnet 52—56 **eporn** fullt säkert. En tydlig fördjupning finns på v. sidan av staven i 61 **e**, sannolikt huggen. Bst i 62 **n** sitter påfallande högt. Övre delen av hst i 65 **u** är i behåll, jämte nedre delen av bst. Även övre delen av 66 **i** är skadad. Följande tre runor 67—69 **kpu** fullt säkra. Av r. 70 endast en hst; om någon bst funnits på h. sidan, kan nu ej utrönas. Därefter ett stycke av runslingan förstört med 3 à 4 runor. 71—74 **sikb** tydligt. Därefter finnas två stumpar av stavar jämte en hel hst. På den del av runslingan, som därefter är förlorad, torde ha funnits 6 à 7 runor. På stenyttans inre har funnits inskriftens avslutning, varav nu endast kan spåras nedre delen av ett **r** (något osäkert), efterföljt av ett svagt sk och runorna 76—78 **isi**.

Rhezelius (F 1 2): **sih ... sa sain ... kira at : atirf : sun : uk at mae · tutor sin epirn : uk ...**; F a 6: 52—56 **eporn**). — Hadorph och Törnwall (B 365): **sihikpurn · u ... risa · stin uk · bru · kira at : atirf : sun : uk : at mhi : tutor : sin : iporn : uk : suin : uk · -**. — v. Friesen: **sihikpurn ... uk · bru · kera : at : aterf : sun : uk : at : mai : tutor : sin : eporn : uk · suin · uk : uikpu - ... sikb - - ... R · isi ...**

Inskriften har säkerligen, såsom ovan framhållits, börjat med två namn. Man och hustru ha låtit resa stenen och göra bron till minne av en son och en dotter. Därefter följa ytterligare tre namn, varefter slutet av inskriften är förlorat. Sannolikt har här meddelats, att jämte föräldrarna tre bröder ha deltagit i resandet av minnesvården efter sina syskon.

De namn, som möta i inskriften, äro — med undantag av *Svæinn* Sven — högst ovanliga. 1—9 **sihikpurn** måste vara samma namn, som förekommer i en västmanländsk inskrift, L 1010 Grällsta, Kila sn, under formen **sihporn** (läsningen är bestyrkt av Brate år 1900). Norsta-stenens **sihik** beror på att ristaren har känt till olika beteckningar av *g*-ljudet i *Sig*- och för säkerhets skull använt dem båda. Det har sålunda funnits ett mansnamn *Sigpurn*. Det är också säkert styrkt genom flera medeltida belägg (Lundgren-Brate). Möjligen föreligger samma namn, ehuru

tecknat på ett onöjaktigt sätt, i ännu en uppländsk inskrift, nämligen U 440: **siþor**. — Inskriften innehåller ytterligare åtminstone ett, sannolikt två, namn med efterleden *-þorn*. 52—56 **eþorn** torde återge ett *Æiþorn*, icke belagt annorstädes. Det tyvärr skadade namnet 65—70 **uikþu** - har sannolikt också varit en sammansättning med *-þorn*, sålunda *Vigþorn*. Icke heller detta synes vara känt från annan källa. Ristaren är osäker också i beteckningen av det korta *o*-ljudet; han har två gånger huggit **þurn**, en gång **þorn**. Jfr också 44—48 **tutor**. Namnskicket talar starkt för att de tre män, som nämnas i slutet av inskriften, *Æiþorn*, *Svæinn* och *Vigþorn*, verkligen äro söner till *Sigþorn*. Faderns namn går igen med variation i två av sönerns namn. Mansnamn på *-þorn* äro överhuvud taget mycket sällsynta. Utom *Sigþorn* finns i fornsvenska källor även *Gerþorn*, särskilt brukat, tycks det i Småland. Ett enstaka forndanskt belägg på detta namn härrör från Ö. Göinge hd i norra Skåne (*DGP*). Från västnordiska källor är enligt Lind endast ett namn på *-þorn* känt: *Véþorn*, med ett enstaka belägg. *-þorn* som slutled i mansnamn kan knappast vara något annat än appellativet *þorn*, m. 'törnbuske, törne; även torn, törntag'. Det är sålunda en variant till det särskilt i fornsvenska namn så vanliga *-viðr*, som knappast kan vara annat än appellativet *viðr*, m. 'träd'.

Namnet *Adiarfr* förekommer i ännu två uppländska inskrifter: U 597 och U 847, men är för övrigt okänt. — Kvinnonamnet 41—43 **mai** (ack.) kan icke tolkas annorlunda än som ett *Møy*, vartill nominativformen bör ha varit *Mar*. Det är onekligen mycket överraskande, att appellativet *mār*, isl. *mær* (ack. *mey*) f. 'mö' brukas som namn. Sannolikt har det varit ett smeknamn, »lillfickan» i familjen.

Som personnamn är detta fsv. *Mār*, isl. *Mær* ytterligt sällsynt. Utom runinskriften U 861 finns ett enda känt belägg. I den isländska *Hervararsagan* omtalas, att konung Inge d. ä. i Sverige hade en drottning, som hette *Mær*. Hon var syster till Blot-Sven, som efter Inges fördrivande under tre år var konung i Sverige och upprätthöll de hedniska offren. *Ingi konungr gekk at eiga þá konu, er Mær hét; bróðir hennar hét Sveinn* (*Norrøne skrifter af sagnhistorisk indhold*, udg. af S. Bugge 1864—73, s. 297). Drottning *Mær* (eller *Mö*) omtalas icke i någon annan källa. Brate har av det sällsynta namnets förekomst på Norsta-stenen velat draga vittgående slutsatser. »Förekomsten av det annars okända namnet *Mö* på samma sten som en hennes broder Sven i en ristning, som kan dateras från 1070-talet, lägger tanken nära, att fråga är om drottning *Mär* (*Mö*) och Blot-Sven.» Kombinationen förefaller alltför dristig, då man beaktar de omständigheter, som framgå av inskriften. Föräldrar ha, sannolikt tillsammans med tre söner, låtit resa stenen efter en son *Ådjärv* och en dotter *Mö*. Dessa ha snarast gått bort i relativt unga år. Det förefaller föga rimligt, att *Mö* i själva verket skulle ha varit Sveriges drottning. Sven intager icke heller någon framskjuten plats bland bröderna. Namnligheten är nog trots allt en ren tillfällighet. Därtill kommer, att ristningen är försedd med ett kors, och det skulle man väl knappast ha väntat, om den varit utförd av Blot-Sven och hans familj, som voro ledare för det antikristna partiet under 1080-talet.

I språkligt avseende anmärkningsvärt är, att efter 34—36 **sun** saknas det possessivpronomen **sin**, som man väntar, och att detta pronomen efter 44—48 **tutor** har formen 49—51 **sin**, icke **sina**, såsom man språkriktigt skulle vänta. I båda fallen torde snarast föreligga ristningsfel: efter **sun** är **sin** uteglömt, därför att föregående ord var så lika (slutade på **n** och började på **s**); efter 51 **n** är runan **a** överhoppad. Det förefaller svårt att tro, att 49—51 **sin** skulle vara neutr. pl., hänförande sig till både **sun** och **tutor**.

Ornamentiken är ytterst orolig. Då den ingalunda är utförd utan skicklighet och smak, är det i hög grad att beklaga, att denna ristning har blivit så bristfälligt bevarad.

862. Säva, Balingsta sn.

Pl. 144.

Litteratur: Handlingar i ATA år 1944; Rapport till Riksantikvarieämbetet av S. B. F. Jansson ²¹/s 1944 (ATA).

Äldre avbildningar: N. Åzelius foto av fyndplatsen 1944, foto av runstenen lagad och med ristningen ifylld av S. B. F. Jansson 1944 (ATA).

Runstenen står rest i västra kanten av den s. k. Korsbacken, 200 m. NÖ om Säva gård, 125 m. Ö om Säva bro. Ristningsytan vetter åt SV.

Stenen påträffades under jordbruksarbete på trädan omedelbart intill landsvägen Uppsala—Örsundsbro. Då den var till hinder för jordbruket, beslöt jordägaren att taga upp den ur åkern och för att underlätta detta först spränga sönder den. Först sedan detta hade skett, upptäcktes det, att stenen bar en runinskrift. Den hade legat med den ristade sidan vänd nedåt. Vid sprängningen, som skedde den 13 juni 1944, delades stenen i åtta större stycken. Fyndet anmäldes till landsantikvarien i Uppsala och genom honom till Riksantikvarieämbetet. Genom en undersökning, som sedan verkställdes av antikvarien Sven B. F. Jansson, konstaterades, att fyndplatsen, som säkerligen är stenens ursprungliga plats, var belägen i åkern, 6 m. SÖ om landsvägen och omkring 350 m. NÖ om stenens nuvarande plats. Stenen lagades och restes här i slutet av augusti 1944 genom konservator G. Olsons försorg.

Den nuvarande landsvägsbron över Säva-ån är från början av 1850-talet. Tidigare låg brostället ett stycke längre söderut. Det förefaller mycket sannolikt, att runstenen ursprungligen har varit rest invid den gamla kungsvägen, straxt innan denna nådde fram till övergången över ån och byn Säva. Äldst fanns här icke någon bro, utan ett vadställe. Byns namn är nämligen, såsom J. Sahlgren framhållit (i: *Upsala Nya Tidnings julnummer* 1933), *Siviawadh* (1376), vilket betyder 'sävvadet', 'vadstället där säv växer'. På andra sidan ån i backen ovanför byn låg ett jordfast klippblock med runristning (U 870).

Rödgrå granit. Höjd 1,40 m., bredd 1,90 m. Ett stycke av stenen är avslaget upptill på mitten och utåt vänstra sidan. Därtill har ristningsytan blivit skadad på några ställen, särskilt upptill på mitten och på h. sidan. Skivor ha här slagits av eller möjligen sprängts bort genom frost. Dessutom har sprängskottet, vars verkningar tydligt framtråda på fotografiet pl. 144, helt förstört en del av ristningen på h. sidan något nedanför mitten. Ristningen har varit djupt och omsorgsfullt huggen och är i stora delar tydlig och väl bevarad.

Inskrift:

askeir + auk + kiarþar × lata · reis - · þinsa · ş - e - n · - f - ir · borþur · sin · forsihl · han uas ·
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60
 arfi · kubbiona - . . . sti · risi
 65 70 75 80

Asgæirr ok Gærdarr lata ræisa þenna stæin æftir broður sinn Forseal. Hann vas arfi Guðbiornar. [Vi]seti risti.

»Åsger och Gärdar låta resa denna sten efter sin broder Forseal. Han var Guðbjörns arvinge. Visäte ristade.»

Till läsningen: Intet sk finnes vid inskriftens början och slut. Flera av runorna, särskilt i början av inskriften, nå icke fram till ramlinjerna. 3 k är icke stunget; icke heller 10, 68 k. 4 e är tydligt stunget med en rund prick. Stunget är också 22, 33 e. Av r. 25 finns endast en

liten rest nedtill. Övre stapeln i 31 **s** är stympad, mellanstapeln svag. Av r. 32 finns endast hst. Därefter har förmodligen en slinga korsat runbandet. Av 33 **e** finns mellersta delen, med tydlig prick. 35 **n** är skadat och endast svagt skönjbart. Därefter ett snett ställt sk. Av r. 36 finns endast ett obetydligt stycke, av 37 **f** bst och hst:s nedre del. Följande runa (38) är spårlöst borta. Större delen av 39 **i** är bevarad, liksom hst och v. bst i 40 **r**. 41—42 **bo** äro skadade, men tillräckliga spår återstå dock för att båda runorna kunna anses säkra. Av 43 **r** finns endast nedre delen i behåll, av 44 **o** bst delvis och hst:s nedersta del. Fr. o. m. 45 **p** blir inskriften åter tydlig. 51—54 **fors** äro djupt huggna och fullt säkra. 51 **f** har den för Visäte typiska formen, med nedre bst slutande fritt utan att vara huggen upp till ramlinjen. 55 **i** är tydligt på mitten; staven har sannolikt ej varit huggen ut till ramlinjerna. 56 **h** har en grund grop på mitten. **n**-bst är tydligare och säkrare än **a**-bst, men runan bör säkerligen läsas **h** (kanske felhugget för **a**). 57 **l** är fullt klart. Den följande delen av inskriften är fullt tydlig t. o. m 75 **a**. Bst i 70 **p** är dock svag. Av r. 76 finns en hst, svagt men tämligen säkert, i kanten av sprängningsskadan; runan har förmodligen varit **r** (icke **ᚱ**). Därefter är ett stycke av runslingan förstört genom sprängningen. De sista runorna 77—83 **sti · risi** äro väl bevarade.

Fastän några runor äro skadade eller helt förstörda, är inskriftens innehåll fullt klart. Suppleringen av det skadade kan överallt ske med stor säkerhet. Ristaren har tydligen tecknat sitt namn **uisti** här som på U 74 och U 669. Det är säkerligen icke något ristningsfel, utan ett uttryck för att mellanstavelsens vokal i namnet *Viseti* var mycket trycksvag och kunde helt försvinna i uttalet. Den fornsvenska formen av namnet är också *Viste*. Jfr E. Wessén, *Svensk språkhistoria* 1 (2. uppl. 1945), § 70. Däremot förekomma i inskriften tre uppenbara ristningsfel: 56 **h** måste vara fel för **a**. Ristaren har först huggit **n** — en vanlig förväxling av **n** och **a** —, och då han velat rätta felet, har resultatet blivit ett **h**, varmed han lät sig nöja. En runa är uteglömd efter 73 **o** och efter 82 **s**.

Inskriften är formulerad i Visätes kända stil, med presens av predikats verbet *lata væisa* och med bestämningarna framför huvudordet: *þenna stein, broður sinn Forseal*.

Om namnet *Asgæirr* se U 350, om *Gærdarr* Sö 197 och U 72, om *Guðbiorn* Sö 177. 51—57 **forsihl** (eller rättare **forsial**) är f. ö. alldeles okänt som personnamn. Det är emellertid icke något som helst tvivel om hur det bör tolkas. Det bör sammanställas med adjektivet isl. *forsíall* 'försiktig, betänksam', nno. dial. *forsjål* 'försiktig, varsam', egentl. 'som ser sig väl för', en adjektivbildning till substantivet isl. *forsiá*, f. 'försiktighet', fsv. *forsca* (*forsia*), f. 'omtänksamhet, klokhet, förutseende' eller direkt till verbet isl. *siá fyrir* 'se i förväg, tänka sig för'. Detta adjektiv har först blivit brukat som tillnamn 'den försiktige, den förtänksamme', och efterhand har detta kommit att användas ensamt, som egentligt personnamn. Huruvida den runsv. formen har varit *Forseal* eller *Forsial*, kan givetvis ej avgöras av skrivformen.

Inskriftens formulering är i visst avseende egendomlig. Åsger och Gärdar ha låtit resa stenen efter sin broder Forseal. Han var Guðbjörns arvinge, d. v. s. son till Guðbjörn. Man skulle ha väntat, att meddelandet haft formen: De voro Guðbjörns arvingar. Jfr U 676 och i viss mån även U 236—237.

Ristningens ornamentik är i hög grad karakteristisk för Visäte. Det är utan all fråga ett av hans mest originella och vällyckade arbeten. Visäte har som bekant varit verksam på ett ganska begränsat område, sydöstra Uppland. Runstenen vid Säva är den västligaste av alla hans kända ristningar.

863. Tibble, Balingsta sn.

Litteratur: D 1:136. UFT h. 3 (1873), s. 17; R. Dybeck, *Runa* (fol.) 1874, s. 13; O. v. Friesen, *Runstenar i Uppland undersökta 1899—1901* (ATA).

Avbildning: Dybeck (D 1:136).

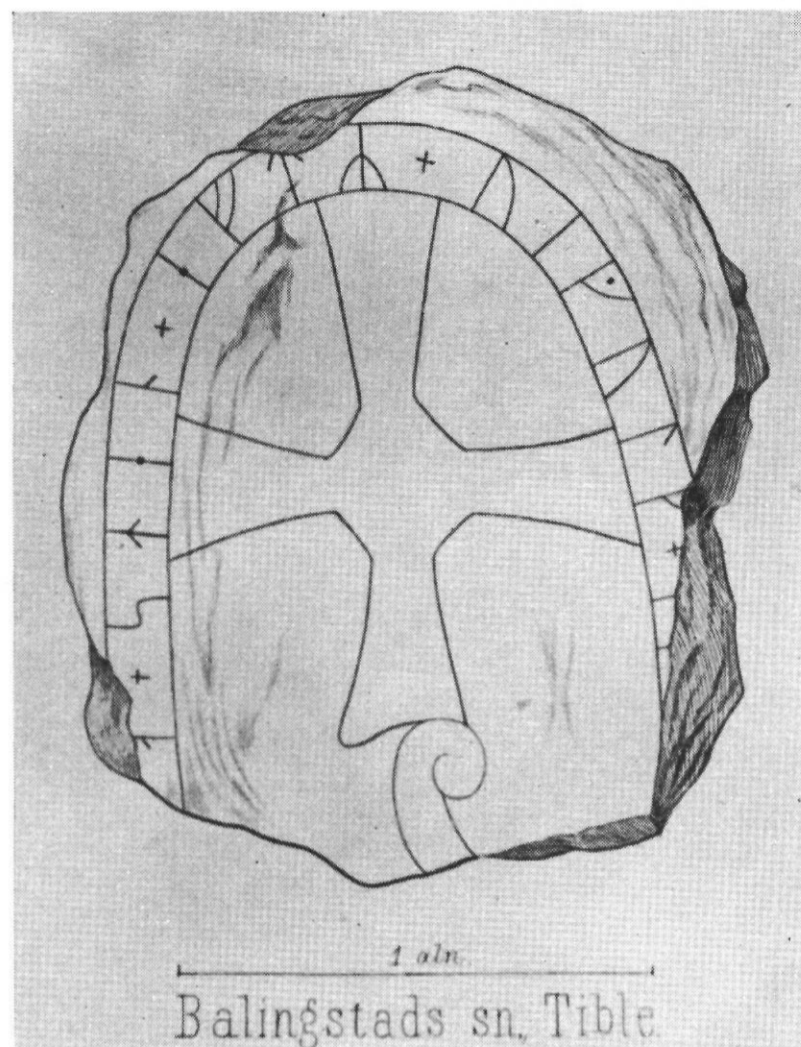

Fig. 352. U 863. Tibble, Balingsta sn. Efter D 1:136.

Ett runstensfragment vid Tibble upptages av Dybeck i *Sveriges runurkunder* (1862) som nyfunnet. »Denna del af en runsten ligger i en skogsbacke och helt nära sockenvägen mellan Ölstad och Balingstads kyrka. Man lär för några år sedan vetat hvar det tillhörande stycket funnits... Några stenkretsar äro i närheten.» I *UFT* h. 3 (1873) meddelas, att »denne nyfunne sten har dock sedermera aldrig af någon i orten varit sedd och ej återfunnits, ehuru greffe von Essen utlofvat belöning åt den, som kan tillrättaskaffa densamma.» Dybeck, som visste var stenen fanns, har vid sin senare antikvariska resa i trakten (1874) utan svårighet återfunnit den, »liggande på sitt gamla rum. Om vår skarpsynte och pålitlige hr Klingspor... nästa sommar förnyar sina spaningar efter stenen, så kan han i mig påräkna en tjenstvillig följeslagare.» Det är möjligt, att stenen ännu finns i behåll, ehuru dess plats är fördold och den är okänd för ortens befolkning. Den söktes förgäves av v. Friesen år 1900 och sedan av oss 1941 och 1946.

Dybecks teckning är sålunda vår enda källa för kännedomen om denna ristning. Den visar övre delen av en runsten, med en längs kanten gående runslinga och ett enkelt kors. Höjd omkr. 1,05 m., bredd omkr. 0,80 m.

Inskrift:

... a + sten + eftr + uigulf + - - - . . .
 5 10 15

... *stein æftir Vigulf* ...

»... stenen efter Vigulv ...»

Om namnet *Vigulfr* se U 676.

864. Vik, Balingsta sn.

Litteratur: L 91. J. Bureus, Fa 6 s. 220 n:r 265 (Rhezelius), Fa 5 n:r 20, Fa 1 s. 7; J. Rhezelius, F 12 n:r 79; Ransakningarna 1667—84; F. Burman, *Triga Supplementorum ad Runographiam Svio-Gothicam* (i: *Nova Acta R. Societatis Scientiarum Ups.*, Vol. 5, 1792), s. 301; UFT h. 3 (1873), s. 16, h. 5 (1876), s. 122; A. Kock i ANF 10 (1894), s. 346.

Avbildning: Rhezelius, teckning (i F 12).

Runstenen fanns enligt Rhezelius (Fa 6) »Widh Wijz gamle gårdzställe.» Samma uppgift har Bureus (tydligt med Rhezelius som källa) i sin renskrivna samling *Sveorum Runæ* (Fa 5). Den översattes av Fahle Burman (1792): »in loco, ubi Villa Vik antea ædificata fuit»

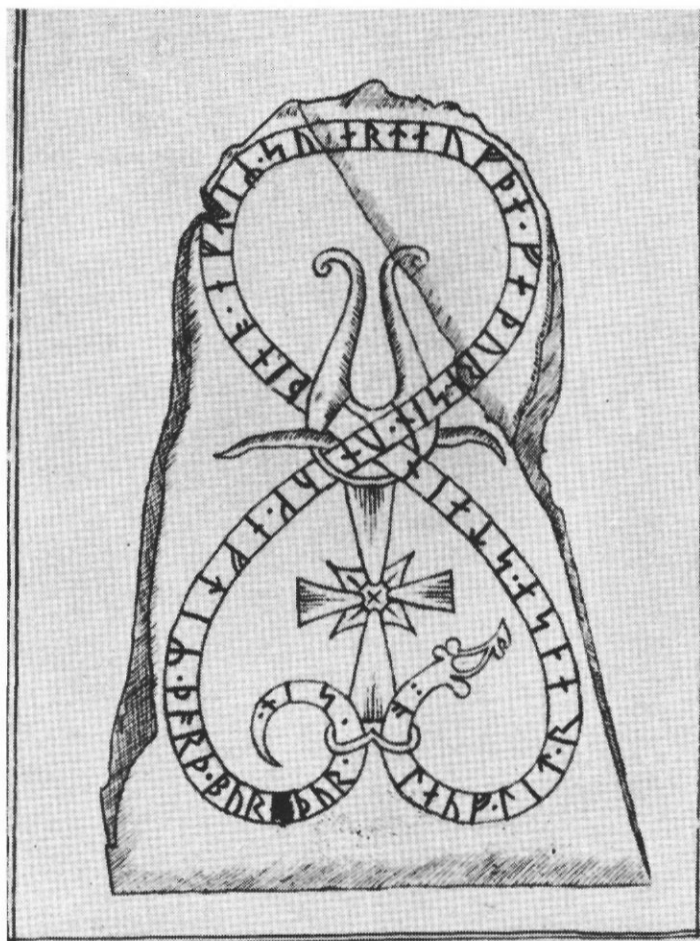

Fig. 353. U 864. Vik, Balingsta sn. Efter teckning av Rhezelius.

och återges av Liljegren (L 91): »Wiks fordna gårdstomt.» — I *Ransakningarna* meddelas (1677), att »Widh Wijks Kalfhaga finnes 3 st. Runsteenar liggiande ofuän humblegården, dem lähnsmannen befaltes låta vpreesa». Trots denna mera ovanliga åtgärd, att länsmannen fick befallning att låta resa stenarna — troligen av dåvarande ägaren av Vik, grevinnan Sigröd Horn, f. Bielke —, finns ingen runsten vid Vik upptagen i Peringskiölds *Monumenta* eller i *Bautil*. Två runstenar, U 864 och U 865, äro kända genom andra källor. Att det skulle ha funnits ännu en runsten vid Vik, måste åtminstone betecknas som ovisst. Sannolikt var U 865 redan vid denna tid sönderslagen, och det kan ha givit anledning till att den i länsmannens relation blivit upptagen som två runstenar i stället för en.

Runstenen är numera förkommen, vilket är beklagligt, då Rhezelius' teckning tydligt visar, att det har varit en stor och väl bevarad sten. Den saknas i Dybecks samlingar. Och den har även senare förgäves sökts. I UFT h. 3 (1873), s. 16 säges visserligen om L 91, att »stenen är

nu upprest vid vägen, som leder till Vik». Men detta var ett misstag, som redan i »Rättelser och tillägg» i slutet av häftet ändras till: »Stenen är ej återfunnen» (jfr även h. 5, 1876, s. 122).

I ett brev till J. G. Liljegren, daterat Vik den 13 aug. 1827 (ATA), skriver C. G. v. Brinkman: »Under min tjänstledighet härstädes har jag väl ej varit synnerligen vettenskapligt sysselsatt, och orten är mindre rik på ålderdoms-minnesmärken, utom det gamla Slottet, som lär vara ett av de äldsta stenhus i riket, enligt hvad jag funnit anmärkt uti Salvii Uppland. En gammal runsten finnes väl nära gården, men så afnött, att jag ej kunnat läsa den. Emedlertid förmodar jag, att den redan torde finnas aftagen i *Bautil*, eller någon annan Samling af runstenar.» Huruvida det är U 864 eller U 865, som v. Brinkman har sett, kan givetvis ej avgöras.

Inskrift (enligt Rhezelius):

: **olauf · lit · raisa · stain þino · eftir · svartaufþa · faður · sin · unuk · eftir · þorþ · burupur · sin**
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65

Olof let ræisa stæin þenna æftir Svarthaufða, faður sinn, ok æftir Þorð, broður sinn.

»Olov lät resa denna sten efter Svarthövde, sin fader, och efter Tord, sin broder.»

Till läsningen: 11 i har på v. sidan om hst en kort a-bistav; troligen en tillfällighet. Runorna a och n ha i inskriften alltid dubbelsidig bistav, o däremot formen þ. Anmärkningsvärt är, att o-runan brukas som tecken både för o-ljud (**olauf**, **þorþ**) och för (nasalerat) a (**þino**). 25 t är skadat upptill. Efter 42 r står på Rhezelius' teckning ett e; troligen felaktigt, då stenytan här synes ha varit skadad. 46—49 unuk är givetvis fel för auk (F a 6 har inuk). Mellan 65 r och 66 s finnas på teckningen två sk.

Om kvinnonamnet *Olof* se Sö 296; om mansnamnet *Svarthaufði* (*Svarthofði*) se U 52, om *Þorðr* Sö 175.

Ornamentiken på U 864 påminner i hög grad om U 845. Båda äro säkerligen verk av ristaren Arbjörn.

865. Vik, Balingsta sn.

Pl. 144.

Litteratur: D 1:140. J. Bureus, F a 6 s. 220 n:r 266 (Rhezelius), F a 5 n:r 21; J. Rhezelius, F 12 n:r 80; Ransakningarna 1667—84; UFT h. 3 (1873), s. 17; O. v. Friesen, Runstenar i Uppland undersökta 1899—1901 (ATA), An-teckningar (UUB).

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning (i F 12); Dybeck a. a.; C. M. Bolm, teckning 1879 (ATA); V. Gyllen-skiöld, teckning (ATA); v. Friesen, foto 1900 (ATA, UUB).

Runstenen står rest i ängen 6 m. Ö om allén till Vik, omkr. 600 m. N om slottet, och 6 m. SÖ om bron över en bäck, som rinner ut i Lårstaviken.

Ristningen var känd redan av Bureus. Den betecknas av Rhezelius, som har ritat av den, som »Den andra på samma stadh», d. v. s. på Viks gamla gårdstomt. — Den är säkerligen en av de runstenar, som enligt *Ransakningarna* funnos vid Vik (se ovan U 864). Den finnes emellertid varken upptagen i *Bautil* eller i Liljegrens *Runurkunder*. Den betecknas av Dybeck som »nyfunnen», och det säges, att den är »nyligen åter rest vid vägen mellan Norstad och Wik, utmed ett mindre vattendrag, som utfaller i Låstadviken». I UFT h. 3 (1873) tillägges, att »två mindre fragment med runor hafva sedermera funnits på samma ställe och höra troligen till denna sten, ehuru bitarna ej kunnat hoppassas (meddeladt af herr greffe von Essen)». Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Sigtuna». Och i beskrivningen (1865) meddelas, att en

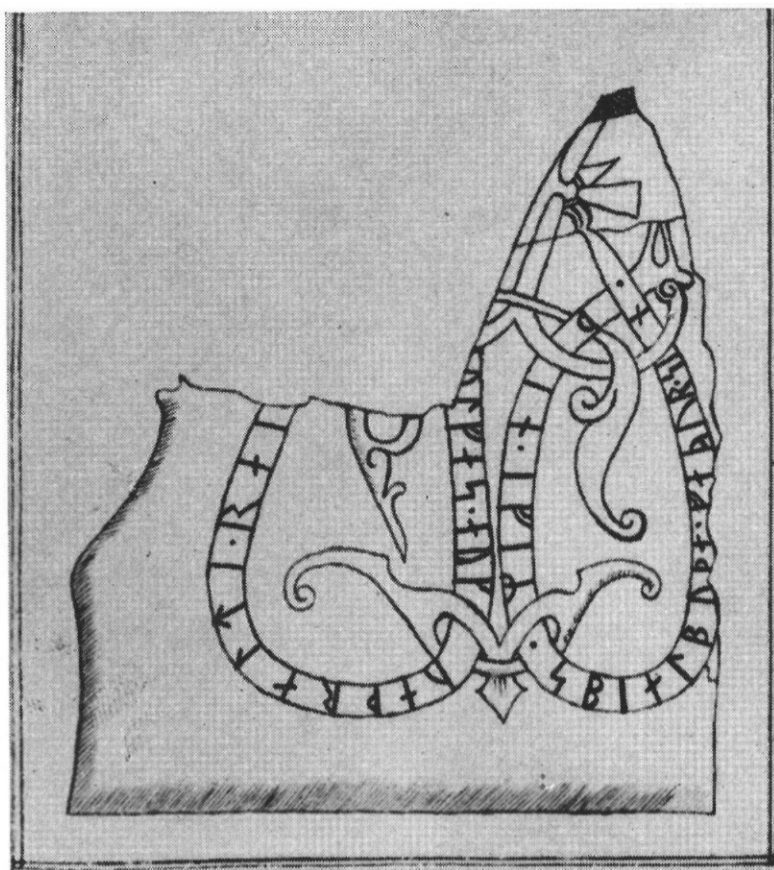

Fig. 354. U 865. Vik, Balingsta sn. Efter teckning av Rhezelius.

runsten finnes stående »vid Wiks allé vid en bro öfver en liten bäck». Då de tre delarna voro felaktigt hopsatta och även grunden var dålig, lagades stenen och restes på nytt genom Riksantikvarieämbetets försorg år 1946.

Blågrå granit. Höjd 1,25 m., bredd 1,65 m. Ytan är mycket jämn och slät. Ristningen är synnerligen jämnt och skickligt huggen. Den är tydlig och väl bevarad.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter Rhezelius):

... **ulfas** · **au**[k ue]**þralti** · **rai** ... **þin** · **iftir** · **sbialbuða** · **faður** · **sin** ·

[*Ig*]ulfas[*tr*](?) ok *Veðraldi* ræi[*stu*] ... þenna æftir *Spjallbuða*, faður sinn.

»Igulfast (?) och Väderalde reste denna [sten] efter Spjallbode, sin fader.»

Till läsningen: Framför 1 **u** är intet sk synligt. En jämförelse med den andra runslingen gör det sannolikt, att framför 1 **u** har gått en eller två runor. Nedre delen av 1 **u** är borta, men runan torde vara säker. Av 8 **k** är endast hst:s övre del i behåll. Intet **a** finnes efter 22 **n**. 23 **i** är icke stunget. En fördjupning finnes visserligen mitt på hst, men den är sannolikt icke huggen. Nedre delen av 38—39 **ap** är borta, därigenom att stenens kant är skadad.

Rhezelius: 9—16 **ueþralti**, 23—27 **iftir** (F a 6), 9—16 **uapralti**, 23—27 **ifir** (F 1 2). — Dybeck (som endast kände till det största stycket) saknar r. 9—19. 23 **i**. — v. Friesen: 1—5 **ulfas**; 14 **i**, »möjl. l men ej trol.»; 23 **i**, »Vid midten af stafven en grund osäker insänkning, möjl. e.»

1—5 **ulfas** bör sannolikt uppfattas som en onöjaktig beteckning för namnet *Igulfastr*, med de båda sista runorna utelämnade. Jfr 20—22 **þin** för **þina**. Om namnet *Igulfastr* se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 100. Möjligt är givetvis också, att namnet har varit *Holmfastr* (*Holfastr*). U 865 ger ett nytt belägg, det tredje från uppländska inskrifter kända, på det sällsynta mansnamnet *Veðraldi*; se om detta U 463 och U 735. Om namnet *Spjallbuði* se U 88.

Ornamentiken på U 865 påminner i hög grad om U 652 och U 688, vilka båda äro signerade av ristaren Arbjörn. Det kan knappast vara något tvivel om att han har utfört även U 865.

866. Björnome, Gryta sn.

Pl. 145.

Litteratur: L 74, D 1: 132. J. Bureus, Fa 6 s. 116 n:r 34 (Caspar Cohl), Fa 5 n:r 142, Fa 1 s. 35; Ransakingarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 253; P. Elvius och J. Arenius, De Fierdhundria (diss. Ups. 1717), s. 102; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 450, Acta Literaria Sveciæ 2 (1725—29), s. 197; N. R. Brocman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 246 f.; F. Burman i Nova Acta Soc. Scient. Ups. Vol. 5 (1792), s. 303; R. Dybeck, Reseberättelse 1862 (ATA); UFT h. 1 (1871), s. 32, h. 5 (1876), s. 87; G. Stephens, ONRM 3 (1884), s. 288; N. G. Stahre, Runstenarna i Gryta sn, 1938 (hs i ATA).

Äldre avbildningar: Dybeck a. a.; Stahre foto 1938 (ATA).

Runstenen står sedan 1946 rest i en tomtbacke 30 m. V om Norrgården, vid västra sidan av bygatan. Ristningsytan vetter mot vägen.

Inskriften finnes upptagen i Joh. Bureus' samlingar, efter en uppteckning av Caspar Cohl. Platsen säges vara: »I Biörnuma byn i Gryta Sockn» (Fa 6). Fa 5: »Biörnum.» — *Ransakingarna* (1672): »Biörnom weed byen 1 Ruhnesteen påskrifwen.» — Om Gryta socken har Peringskiöld (*Monumenta*, bl. 251) följande allmänna anteckning: »Runestener i denne Sochnen finnes Sex stycken, här effter afritade införde, med sine omnämde orther, på hwilka man allestädes seer ofantlige stora Steenrösor ihopkastade fordomdags tå ägorne af Resar afrogde blifwit, och liggia många på hwarandra upstodde af små stener, så att man giörligen aftaga kan det the fordom dijtlagde ära.» Träsnitt finnas emellertid i *Monumenta* och i *Bautil* endast av 4 runstenar i Gryta sn. Såväl Björnome-stenen (U 866) som Säva-stenen (U 870) saknas. Inskriften på U 866 är emellertid meddelad och tolkad under följande överskrift: »Wid Biörnum finnes en sunderslagen och defect Runesten, hvars öfverskrift framledne Bureus lichwäl i sin tijd bekommit fullkomlig.» Inskriften meddelas sålunda efter Bureus (Fa 5), och någon självständig läsning finnes icke. Att runstenen var sönderslagen, kan i och för sig icke vara skälet till att Hadorph icke har låtit rita av den; det finns många vida mer defekta runstenar bland hans träsnitt. Den har liksom U 870 kommit på restlängd; men det har aldrig blivit tillfälle att fylla denna lucka i materialet. — O. Celsius granskade inskriften den 12 mars 1727. Platsen var »Biörnom i Gryta Sⁿ». »Ett litet st. af stenen war borta el. nedgräfvit.»

De äldre uppgifterna om runstensens plats äro sålunda mycket knapphändiga. Det är emellertid alldeles klart, att den har funnits i byn eller i dess omedelbara närhet. Om så icke hade varit fallet, skulle uppgifterna säkerligen åtminstone på något håll ha varit mera preciserade. Redan i Caspar Cohls uppteckning har inskriften samma lucka som nu. Tydligen var stenen redan i början av 1600-talet sönderslagen, och ett stycke var förkommet.

Stenen befann sig av allt att döma i samma läge, då Dybeck besökte platsen. »Runstensstyckena, tre till antalet, ligga spridda i en af gårdarne i Björnum. Man omtalar att konung Fredrik (1:ste) under ett jagtbesök i trakten låtit från egorna till byn inflytta stenen, hvilken då skall varit hel... Utom dessa stycken finnas flera större och mindre skärfvor af stenen.» I sin reseberättelse 1862 anmärker han, att stenen »är så styckad, att hans hopsättning och bevaring sannolikt bli omöjliga». Runstensens plats är utmärkt på Geologiska kartbladet »Sigtuna». Och i beskrivningen (1865) meddelas, att en runsten finnes liggande »vid norra ändan af Björnome by». Sannolikt låg stenen kvar på samma plats ända till 1920, då byborna flyttade den några meter till sin nuvarande plats och uppställde den lutad mot ett stort stenblock. År 1946 lagades stenen och restes; de båda mindre styckena fästes vid huvuddelen med järnkrampor och stenkitt.

Den av Dybeck omtalade traditionen om att runstenen under Fredrik I:s tid blivit flyttad in till byn från ägorne, saknar sannolikt all grund. Att stenen vid denna tid ännu skulle ha varit hel, är bevisligen oriktigt. Egendomligt nog tycks »traditionen», hur den än kan ha upp-

kommit, i någon form ha levat kvar långt senare. Fil. lic. N. G. Stahre har hört uppgivas, att en gammal björnomebo för omkring 30 år sedan (alltså i början av 1900-talet) skulle ha sagt, att stenen hade flyttats till byn »från Norrgårdsägorna uppåt skogen». År 1946 meddelades med största bestämdhet av ett par män i byn, att det skulle finnas ännu en runsten på ägorna, omkring 1 km. V eller NV om byn. Det som då förmodades vara en ristning visade sig emellertid vara ett naturens verk.

Grå, finkornig granit, av samma slag som i Focksta-stenarna (U 875 och 876). Höjd 2,50 m., över nuv. markytan 2,30 m., bredd 1,60 m. Av stenens topp saknas ett triangelformigt stycke på h. sidan. Ytan är fint släthuggen och jämn; den bär icke spår av någon starkare nötning. Ristningen är utomordentligt väl utförd och tydlig. Såväl ornament som runor äro djupt och jämnt ristade. Huvudmotivet i ornamentiken utgöres av en sinnrik bandflätning, där varje slinga, som man följer, varannan gång går över, varannan gång under andra slingor som möta. På några ställen har ristaren gjort dubbla korsningar, den ena dock med grundare huggna linjer. Det förefaller, som om man här hade spår av en första skissering, innan ännu alla detaljer voro fullt klara.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter äldre läsningar):

krukr · lit [ri]t[a] stin þino · aftir · kara fa ... [hi]albi honsalukups mupir

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50

Krokr let retta stæin þenna æftir Kara, fa[ður sinn. Guð] hialpi hans salu ok Guðs modir.

»Krok lät resa denna sten efter Kåre, sin fader. Gud och Guds moder hjälpe hans själ.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början och slut. Sk efter 5 r är tydligt, ett kort lodrätt streck. Bst i 9 r är skadad; av 10 i finns endast mellersta delen i behåll. 12 a är helt borta; ytan är här avslagen. 15 i är icke stunget. Av bst i 19 n finns endast en liten spets. 20 o är grunt och svagt synligt; likaså det följande sk. Sk efter 25 r är säkert. Däremot ovisst, om sk funnits efter 29 a. Nedre delen av 31 a med bst finnes i behåll. Övre delen av 32—33 hi borta; möjligen kan nedre h. bst i 32 h spåras. 36 b har en ovanlig form. Återstoden av inskriften är mycket tydlig.

Caspar Cohl (F a 6): Sk utsättes mellan alla ord, vilket är oriktigt. 30—37 fa ... kup · hialbi; ordet **kup** är med all sannolikhet supplerat. — Fullständigt supplerad (30—37 **faþur sin · kup hialbi**) återges inskriften av Bureus i F a 5, i Peringskiölds *Monumenta*, av N. R. Brocman och F. Burman, i Liljegrens *Runurkunder* och hos Stephens. — Celsius har 30—37 fa ... kup hialbi; också här torde **kup** vara tillagt. — Dybeck 17—20 **þti**; 30—37 fa ... ialbi.

Om namnet *Krokr* se U 32, om *Kari* Sö 217.

N. G. Stahre finner det med skäl anmärkningsvärt, att ristaren icke har meddelat sitt namn, trots att det finnes så god plats för detta inom runslingan. Ristningen är anonym. Det kan dock icke råda något som helst tvivel om vems verk den är. Såväl runornas form och användning som ornamentiken visa, såsom Stahre riktigt framhåller, tydligt hän på en bestämd ristare, nämligen Åsmund Kåreson. Ornamentiken erinrar i hög grad om den av Åsmund signerade Ölsta-stenen (U 871). De båda runstenarna från Gryta sn äro representativa prov på Åsmunds konst, då den är som bäst. De visa i huvudsak samma ornamentala mönster, endast med de variationer som de olika ristningsytorna kunde föranleda. Det är ett myller av ormkroppar, utom den stora inskriftbärande ormen icke mindre än nio småormar, alla upprepande och varierande samma slingrande böljerörelse. Det ger ett intryck av en lekfull och behaglig rytm. Av Åsmundristningarnas språkliga drag återfinna vi bruket av o-runan för nasalerat a (**þino, hons**) och bruket av skiljetecken endast mellan ordgrupper, varvid samma runa kunde användas för att beteckna sista ljudet i ett ord och det första i det följande (**honsalukups**). Bönen för den döde har den hos Åsmund så vanliga formen, då även Guds moder anropas.

867. Gryta, Gryta sn.

Pl. 146.

Litteratur: B 375, L 69, D 1:128. J. Bureus, Fa 6 s. 116 n:r 31 (Caspar Cohl), s. 220 n:r 269 (Rhezelius), Fa 5 n:r 141, Fa 1 s. 35; J. Rhezelius, F 12 n:r 83; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 251; P. Elvius och J. Arenius, De Fierdhundria (diss. Ups. 1717), s. 100 f.; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 449 f., Acta Literaria Sveciae 3 (1730—34), s. 91; N. R. Brocman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 241; R. Dybeck, Reseberättelse 1862 (ATA); UFT h. 1 (1871), s. 32, h. 5 (1876), s. 87; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 116; Handlingar i ATA 1931, 1938; N. G. Stahre, Runstenarna i Gryta sn, 1938 (hs i ATA).

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning (i F 12); P. Törnwall och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 375); Dybeck (D 1:128).

Runstenen står i en stenig beteshage med gravar, straxt N om vägen mellan Gryta kyrka och Salnecke, ungh. 400 m. ÖNÖ om Salnecke, 250 m. VNV om Gryta gård, 300 m. SV om klockstapel. Ristningsytan vetter mot söder.

Inskriften fanns upptagen i Joh. Bureus' samlingar. Platsen säges vara: »I Gryta Kyrkio By i en haghe» (Caspar Cohl i Fa 6), »Widh Gryta byen i en haga» (J. Rhezelius i Fa 6), »Gryta Kyr: Byen» (Fa 5). — Ransakningarna (1677): »Gryta byen nedan åt Siön äfuen en Runsteen i en haga.» — Träsnittet i Peringskiölds Monumenta har påskriften: »Gryta herregård. — Gryta by i humblegården» (B 375 och L 69: »Gryta Herregård»). Dessutom finns anteckningen: »orätt skuren, bör revid:» Träsnittet har alltså kasserats, men något tillfälle till revision har aldrig erbjudit sig. — O. Celsius fann runstenen i Gryta Sⁿ och Gryta gård nedan om kyrkan i en liten vret el. kåhlgård» (Acta Literaria 1930: »In paroecia Gryta, non longe a templo, in septo quodam»). Han har emellertid endast kunnat se en liten del av ristningen. »Detta såg jag d. 17 Nov. 1726 × kup + liti + sal paira. Det andra var ijs och sniö öfr.»

Alla de äldre uppteckningarna och avbildningarna återge inskriften fragmentariskt. Ett stycke fattades nedtill på v. sidan med en del av inskriften. Dybeck är den förste, som kunde återge en fullständig text. Han ger i Sveriges runurkunder följande meddelanden om stenen: »Dessa tu runstensstycken, hvaraf blott det större finnes upptaget i Bautil, ligga i Trägårdsgärdet nära gården. Innehafvaren af egendomen lät sistlidet år, för att flytta och resa stenen, gräfva i marken på sidorna om och under, hvarvid det mindre stycket, hvars ristning fullkomnar inskriften, påträffades nästan midt under honom . . . De gamle förmåla att en väg fordom sträckt sig från Gryta öfver Örsundsån nästan midt för Girestads kyrka. Det ställe der bron varit skall deraf ännu bära namnet.» Och i reseberättelsen för 1862: »Under en liggande runsten vid Gryta gård och socken hvilken sten länge saknat ett hörn, hvarpå en del af inskriften är, hade innehafvaren af gården nyligen funnit det felande stycket midt under stenen.» Att det redan på 1600-talet saknade stycket på detta sätt återfanns, vittnar om att stenen ännu stod kvar på sin ursprungliga plats. Det lösa stycket har sedermera förkommit; säkerligen har det blivit kvar, när stenen har flyttats. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Sigtuna»; i beskrivningen (1865) meddelas, att »en runsten i tvenne stycken» finnes »strax W. om och invid Gryta gård». Några år senare (1871) meddelas i UFT, att »stenen ligger ännu, men har arrendatorn, herr öfverste Karl Gustaf Bergenstråle, lofvat, att den skall med det snaraste blifva upprest».

Stenen blev förmodligen under den följande tiden flyttad ur åkern omkr. 50 m. åt N och upplagd i åkerkanten intill gårdsgården nära ladugårdsgrinden omkr. 175 m. SV om gårdens huvudbyggnad. Där blev den tills vidare liggande. År 1932 flyttades stenen ungefär 150 m. åt NNV till sin nuvarande plats och restes med stöd mot ett där befintligt större stenblock. Runstenen saknar nämligen egentligt fotstycke, som skulle kunna grävas ned i jorden. Ristningen går nästan ända ned till stenens underkant.

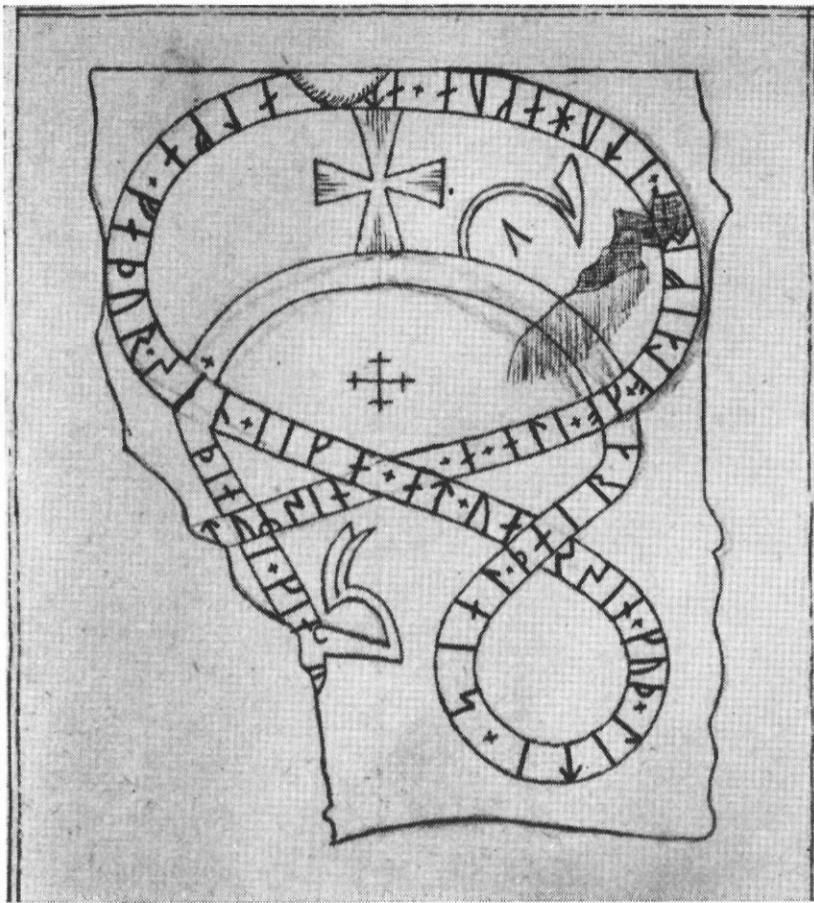

Fig. 355. U 867. Gryta, Gryta sn.
Efter teckning av Rhezelius.

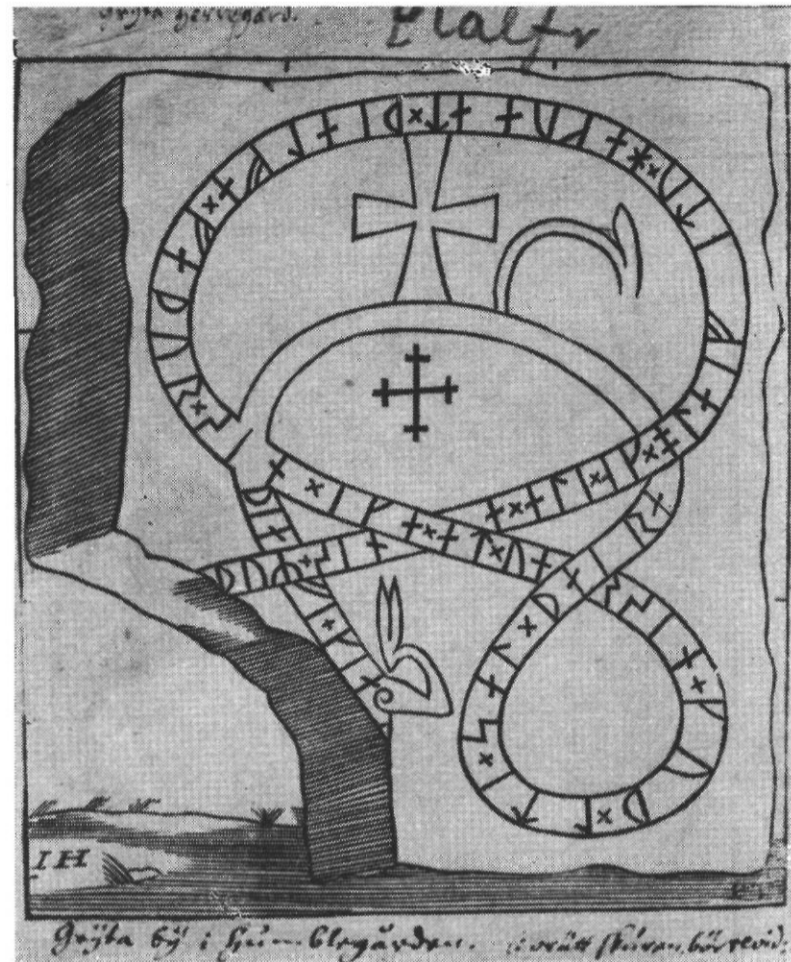

Fig. 356. U 867. Gryta, Gryta sn.
Efter B 375.

Ljus granit med flagrande yta. Höjd 1,80 m., bredd 1,47 m. Stenen har haft en fyrkantig, nästan kvadratisk form. Nedtill på v. sidan är ett stycke avslaget, varigenom också en del av inskriften har gått förlorad. På h. sidan är stenen svårt skadad. Sannolikt på grund av vittring och frostskada ha här bitar förlorats. Skadan finns antydd redan på träsnittet i B 375, där ett par runor saknas, men den har tydligen i senare tid förvärrats. Ytan är full av sprickor. Ristningen är djupt huggen och i stort sett väl bevarad.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter äldre läsningar):

+ pialfi + kia[rþi × bro × at × bulu × tot]ur sina + ali + ok + ola[ifr + l]itu hakua + at + pialfa + faþur
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60
 sin + ika + at + uer sin + kup + liti + sal þaira
 65 70 75 80 85 90

Pialfi gærði bro at Bollu, dottur sina. Ali (l. Alli) ok Olæifk letu haggva at Pialfa, faður sinn, Inga at ver sinn. Guð letti sal þæira.

»Tjälve gjorde bron efter Bolla, sin dotter. Ale (l. Alle) och Olev läto hugga (stenen) efter Tjälve, sin fader, Inga efter sin man. Gud give lättnad åt deras själ.»

Till läsningen: Som hst i 4 l och 5 f tjänstgör den korsande runslingans ramlinjer. Detsamma är fallet med 74 r; 7 k är icke stunget; icke heller 48, 68, 78 k. Av 10 r finns endast översta delen; av 24 t likaså endast översta delen och h. bst. Intet sk efter 26 r; icke heller efter 63 r eller 74 r. 26 r står nära intill föregående runa; man kan förmoda, att r har valts framför r med hänsyn till utrymmet, för att ej kollidera med den redan huggna bst i 4 l. 27 s har kort mellanstapel; detsamma är fallet med övriga s-runor i inskriften, särskilt 85 s. Hst i 38 a står i kanten till en skada. Intet sk efter 45 u. 73 e är tydligt stunget. 82 i: en svag fördjupning

mitt på hst t. v. är icke huggen. Fr. o. m. 78 k stå runorna avsevärt mera spatiöst än i det föregående. Avsikten har tydligen varit att vinna symmetri med slingan på v. sidan, där inskriften börjar.

Caspar Cohl (F a 6): 1—30 **þialfi** × **kiar** . . . **tur** × **sina**; 36—41 **olaifa**; 53—58 **uialfa**; 72—74 **uar**. — Rhezelius (F 1 2): 1—30 **þiai** + **kia** - . . . **tur** **sin** + **a**; 36—41 **olaifr**; 53—58 - - **alfa**; 67—69 **iika**; 72—74 **uar**; 85—87 **sial**. — Hadorph och Törnewall (B 375): 1—30 **þiafi** + **kia** . . . **þur** + **sina**; 36—45 **olaif** - - **itu**; 72—72 **uar**; 81—84 **liti**. — Dybeck: 1—30 + **þialfi** × **kiarþi** × **bro** × **at** × **bulu** × **totur** **sina**; 36—45 **olai** - - **litu**; 72—74 **uer**; 81—84 **liti**.

Ristningen är rätt diletantmässigt utförd. Linjerna äro ojämna. Mönstret kan knappast sägas vara särskilt passande för ristningsytans form. Hur runslingan har börjat och avslutats, kan numera ej avgöras, då den inre ytan är svårt skadad. Suppleringen i B 375 och hos Dybeck är sannolikt oriktig. Enligt Brate skulle U 867 möjligen vara ristad av Likbjörn, som har signerat ett par runstenar i Balinge sn. Detta förefaller emellertid mycket osannolikt.

Inskriften är emellertid i ett par avseenden rätt märklig. Den meddelar dels att Tjälve har gjort bron till minne av sin dotter Bolla, dels att stenen är rest efter samme Tjälve av hans två söner och hans hustru. Brobygget har Tjälve själv utfört, medan han levde. Och då detta omtalas på hans egen minnessten, måste det innebära, att det har betraktats som en av hans goda gärningar. Det utfördes på sin tid av fadern för hans avlidna dotter Bollas skull, utan att då omtalas i en inskrift. Tydligare än de vanliga inskrifterna om brobygge vittnar, förefaller det, denna om att man har föreställt sig, att ett sådant arbete skulle komma den döde till godo på ett eller annat sätt. U 867 är på sätt och vis en minnessten både över Tjälve och hans dotter Bolla. *Guð letti sal þæira*.

81—84 **liti** är, såsom S. Bugge har framhållit (*Runverser*, s. 51), pres. konj. av verbet *letta* 'lätta'. En på liknande sätt uttryckt välönskan för den döde förekommer på ännu ett par uppländska runstenar: L 242 Bräcksta, Tensta sn, L 245 Rångsta, Viksta sn (?), och därjämte på en sörmländsk: Sö 139, en östgötsk: Ög 152 och en öländsk: Öl 51. Samma formel finnes även i en dansk inskrift: DR 378 (Bodilsker, Bornholm).

Ordet *verr*, m. 'man, make' är sällsynt i runinskrifterna. Det förefaller att vara en poetisk synonym för *boandi*, *bondi*, åtminstone av U 226 att döma, den enda uppländska inskrift utom U 867, där ordet synes vara belagt. Det förekommer dessutom i Sö 137, 367 (?), Ög 77, Vg 59, 115 (?). I danska inskrifter är det vida vanligare. — Olov Celsius, som ju själv icke har kunnat läsa mera än inskriftens fyra sista ord, förmodar, att **uar** är felaktigt för **suar**, d. v. s. *svær* (ack.) 'svärfader': »Lego *Suer*, quod in lapidibus frequens, pro *Socero*. Sicut *suera* est *socrus*; Ulphilæ ævo usitata, necdam desita plane vocabula. Quædam in hoc saxo ætate exesa, & nullius sensus, omisimus.»

Om namnet *Þialfi* se Sö 194, om *Ali* (l. *Alli*) se U 194. Liksom 31—33 **ali** kan återge såväl ett *Ali* som ett *Alli*, ovisst vilket, så kan 18—21 **bulu** (ack.) vara form av ett kvinnoamn *Būla*, *Bōla* eller *Bulla*, *Bolla*. Något sådant är emellertid för övrigt alldeles okänt i källor från forntiden och medeltiden. Sannolikt är *Bolla* egentligen ett smeknamn, bildat till sådana kvinnoamn som *Bǫðvildr*, *Bóthildr*, *Borghildr* eller till *Ingiborg* o. dyl.

Runstenens ursprungliga plats framgår bäst av Geologiska kartbladet »Sigtuna». Den har varit belägen omkring 200 m. S om det ställe, där stenen nu står rest. Säkerligen har här i äldre tid en väg gått fram från Husby till Örsundsbro, en del av den gamla Eriksgatan.¹ Den bro, som omtalas i inskriften, har då förmedlat överfarten över det vattendrag, som mellan Gryta gård och Salnecke rinner söderut mot Örsundaån och sankmarkerna däromkring.

¹ Om Eriksgatans sträckning genom Balingsta och Gryta socknar, förbi runstenarna U 859, 860, 870, 868 och 867, se O. Lundberg i *Svenska Turistföreningens årsskrift* 1915 och J. Sahlgren i *Upsala Nya Tidnings julnummer* 1933.

868. Ransta, Gryta sn.

Pl. 146.

Litteratur: B 1132, L 72, D 1: 131. J. Bureus, Fa 6 s. 123 n:r 69 C (Caspar Cohl), s. 220 n:r 268 (Rhezelius), Fa 5 n:r 143; J. Rhezelius, F12 n:r 82; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 254; UFT h. 1 (1871), s. 32, h. 5 (1876), s. 87, N. G. Stahre, Runstenarna i Gryta sn, 1938 (hs i ATA).

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning (i F12); P. Törnewall och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 1132); Dybeck a. a.

Runstenen, som endast är ett fragment, står i skogsmark 275 m. NNV om Ransta, 5 m. SÖ om landsvägen Säva—Ölsta. Ristningsytan vetter åt norr.

Inskriften finnes upptagen i Bureus' samlingar, efter uppteckningar av Caspar Cohl och Rhezelius. Caspar Cohl uppger som plats: »Wedh Ranstadh i Gryte Sockn», Rhezelius: »Widh

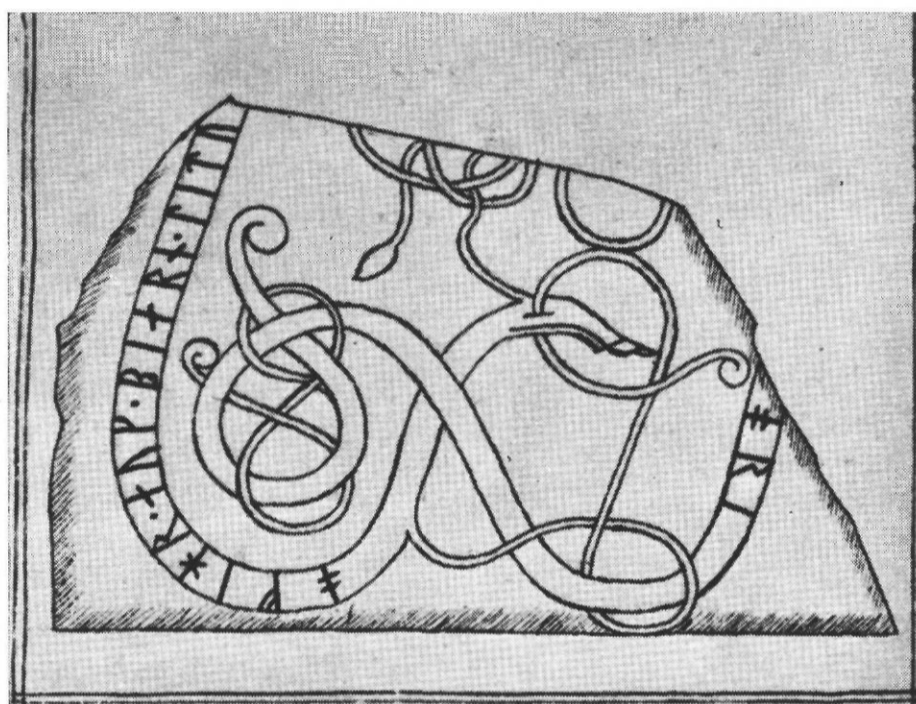

Fig. 357. U 868. Ransta, Gryta sn. Efter teckning av Rhezelius.

Raanstadh.» På ett löst blad i Bureus' anteckningsbok (Fa 6): »I Ranstadha gärde i Gryta sockn, ligger.» Fa 5: »Ranstad.» — *Ransakningarna* (1677): »Ranstad widh byen en Runsteen.» — Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften: »Ranstad i Gryta sochn» (B 1132: »Ramsta i Gryta Sockn», L 72: »Ramstad»). — Dybeck: »Runstensstycket ligger å en tomtbacke nordvest från Ranstad, invid den ofvan nämnde sockenvägen [mellan Säva och Ölsta] ... Det felande är förgäfves sökt.» Samma uppgifter lämnas i *UFT* h. 1 (1871). I beskrivningen (1865) till Geologiska kartbladet »Sigtuna» meddelas, att en runsten finnes liggande »vid foten af en höjd invid och N.W. om Ransta, komministergården». På kartbladet är platsen tydligt utmärkt på östra sidan om vägen Säva—Ölsta, ungefär på stenens nuvarande plats. Ett par bautastenar ha funnits i närheten. Enligt uppgifter, som Stahre (1938) erhållit i Ransta, skulle emellertid stenen tidigare ha legat i gärdet på västra sidan om vägen men 1915 eller 1916 blivit flyttad till andra sidan och rest mot ett stenröse. År 1946 blev den här rest på ett mera betryggande sätt genom Riksantikvarieämbetets försorg.

Rödgrå gnejsgranit. Höjd 1,20 m., bredd (upptill vid brottytan) 1,10 m. Stenen är stympad. Övre delen saknades redan på Bureus' tid och har icke heller i senare tid kunnat återfinnas, trots gjorda efterspaningar. Stenens ursprungliga plats kan tyvärr icke exakt fastställas. Och det

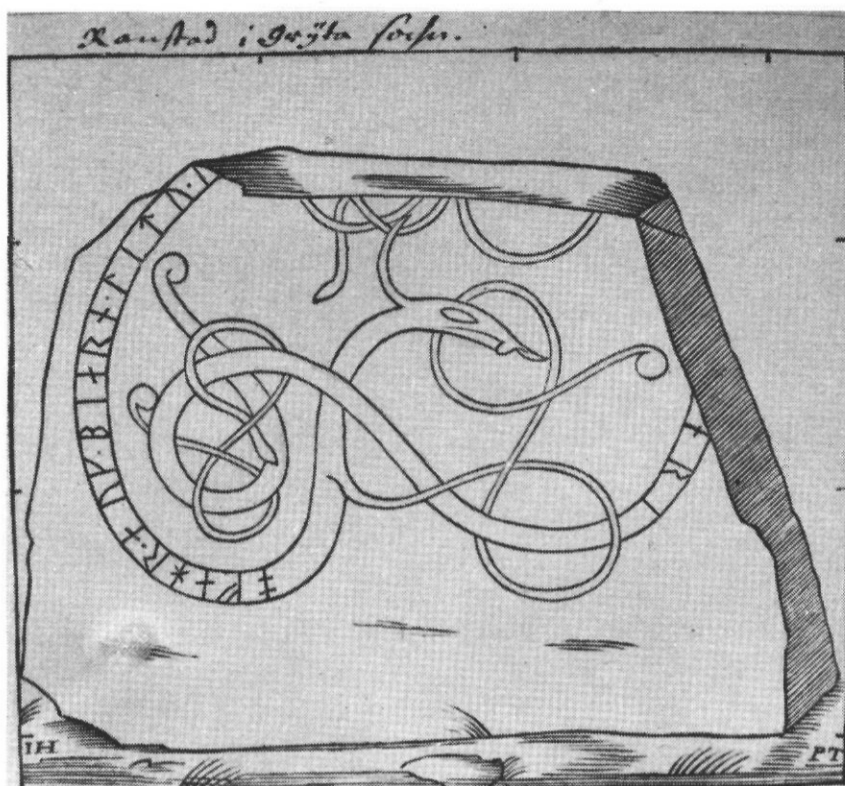

Fig. 358. U 868. Ransta, Gryta sn. Efter B 1132.

är ju möjligt, att överstycket bortförts därifrån och förstörts. Mer än halva inskriften har härigenom gått förlorad. Ristningsytan är hård och någorlunda jämn. Ristningen är tämligen grunt huggen, men jämnt och säkert. Den är överallt tillräckligt tydlig.

Inskrift:

ofahr · auk · biarn · litu · - · . . . ori

5 10 15 20

Ofæigr ok Biorn letu . . .

»Ofeg och Björn läto . . .»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början. 4 h är tämligen svag men ingen tvekan kan råda om läsningen. Bst i 14 l är också svagt skönjbar. 19 o säkert; icke a. 21 i: ingen bst finnes. Läsningen 19—21 ori är säker. Intet sk efter 21 i.

Caspar Cohl (F a 6): 1—5 **fabr**, 19—21 **or**, — Rhezelius (F 1 2): 1—5 **ofahr** (F a 6: **ofahr**), 19—21 **ori**. — Hadorph och Törnewall (B 1132): 1—5 **ofahr**, 19—21 **nri** (L 72: **ari**). — Dybeck: 1—5 **ofahr**, 19—21 **ari**.

Om namnet *Ofæigr* se U 2. — Av de tre runor, som avsluta inskriften, är det tyvärr omöjligt att ge något förslag till tolkning.

Ristningen är utförd med obestriddig schwung. Dock röjer ornamentiken vissa degenerationsdrag. Framfoten på rundjuret är ersatt av en långt utdragen, i åttformiga spiraler upplagd slinga. Också nacktofsen har tydligen varit långt utdragen. Av rundjurets öga kan intet spår upptäckas; det har knappast varit ristat. Ur ornamentikens synpunkt är ristningen intressant, och man måste beklaga, att den har blivit så ofullständigt bevarad.

869. Salnecke, Björkendal, Gryta sn. Nu i Upplands Fornminnesförenings samlingar, Uppsala.

Pl. 148.

Litteratur: Handlingar i ATA 1938; Upsala Nya Tidning 27/5 1938.

Äldre avbildning: J. H. Söderlund, foto 1938 (ATA).

Den 25 maj 1938 anmälde riksantikvariens ombud J. H. Söderlund i Litslena, att han vid lägenheten Björkendal under Salnecke gård funnit en kvarnsten, på ena sidan försedd med runslingor. Stenarten är sandsten, och stenen är 57 cm. i diameter och 9 cm. tjock, med ett litet runt hål i mitten. Den skall ha legat som trappsten vid en gammal 1700-talsstuga, och då denna 1934 reparerades, iakttog man ristningen. Stenen blev sedan lagd på en av de forngravar, som finnas i närheten. År 1943 fördes den till Uppsala, där den nu förvaras i Fornminnesföreningens samlingar.

Ristningen är icke särdeles djupt huggen men skickligt och säkert. Några runor finnas icke. Det kan knappast vara något tvivel om att stenen är en del av en runsten, som blivit tillformad för att användas till en handkvarn; jfr U 705.

Säby, Gryta sn.

I *Ransakningarna* (1677) finnes följande anteckning: »Säby giärde ligger en steen neder, bör upresas och effter sees om den är påskrifuen.» Där fanns alltså en kullfallen sten, som man misstänkte vara en runsten. Någon sådan är emellertid icke känd från Säby, fastän bl. a. Dybeck där har gjort efterforskningar (*Svenska runurkunder* 2, 1857, s. 22).

870. Säva, Gryta sn.

Pl. 147.

Litteratur: L 73, D 1:133. *Ransakningarna* 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 2, bl. 252; O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 2, s. 5, hs R 556 (UUB), s. 385; R. Dybeck, *Svenska runurkunder* 2 (1857), s. 21 f.; UFT h. 1 (1871), s. 32; J. Sahlgren i *Upsala Nya Tidnings* julnummer 1933; Handlingar i ATA 1930—33.

Äldre avbildningar: Dybeck (D 8:o n:r 75, D 1:133); I. Schnell, foto 1931 (ATA); G. Olson, foto 1932 (ATA); N. G. Stahre, foto 1938 (ATA).

Runristning på ett större stenblock, nu beläget 15 m. NV om landsvägen Uppsala—Enköping, 150 m. V om bron över Sävaån. Ristningsytan är vänd mot SÖ, d. v. s. mot vägen.

Ristningen omtalas första gången i *Ransakningarna* (1672): »Säfwa gierdet 4 st. stehnlagde Griffter, der iempte 2 st. högar, item enn stoor Ruhnesteen weedh byen påskrifwen.» Också i Peringskiölds *Monumenta* finnes ristningen omnämnd: »Wid Säfwa byn rakt uth för Akademia-gården på gärdet finnes en Runesteen, men til stor del af eld bortbrender.» Något träsnitt finnes emellertid icke, ej heller någon läsning av inskriften. Stenen är icke heller upptagen i *Bautil*. — O. Celsius är därför den förste, som har upptecknat en läsning av inskriften. Han har granskat den 3 gånger, 24 maj och 4 juli 1726 och 20 aug. 1736. Platsen anger han sålunda: »Säfwa, i gärdet, straxt wid byn, en stor jordfast sten, med en slät gafvel, dock runorna till en dhel bortflisade. De som qwar äro, äro teml. diupt inhuggne» (F m 60: 2), »Vid Säfwa i gärdet på västra sidan om gården, en stor jordfast sten med en slät gafvel, dock runerna mycket med flisor bortfallne. NB. Runorna diupt inhuggna, näst. som helsingstenarna».

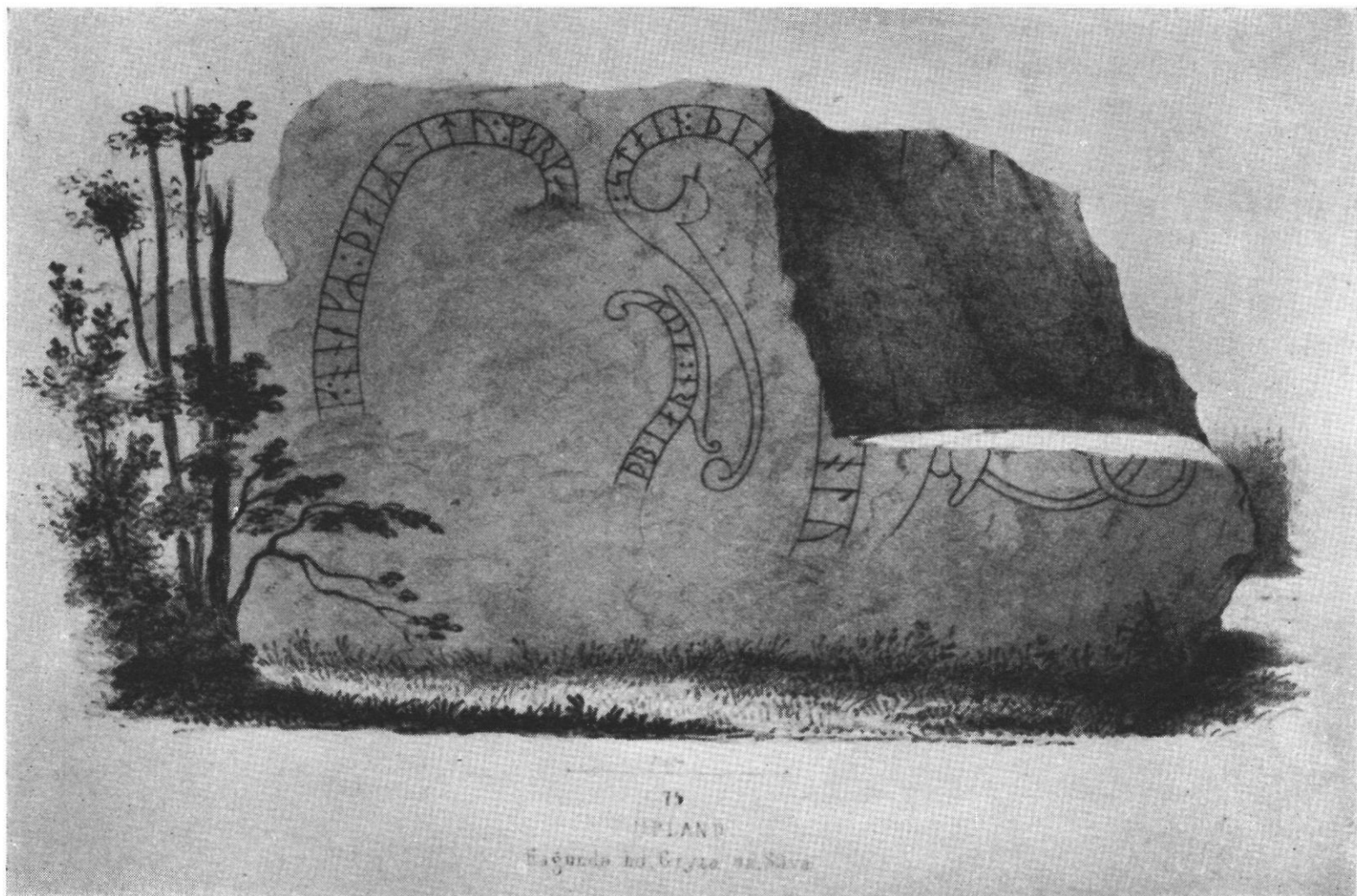

Fig. 359. U 870. Säva, Gryta sn. Efter D 8:o nr 75.

Dybeck upptager Säva-ristningen i sin förteckning över »Nyfunne runstenar»; han är också den förste som i tryck (1857) har meddelat en avbildning och en läsning av inskriften: »Omkring sex fjerdingväg söder ut från Tible löper landsvägen mellan Enköping och Westerås [skall vara: mellan Enköping och Uppsala] öfver Säva-ån. Der är *Säva bro*. Icke långt från vägen och bron, på vestra sidan om denna och norr om gården, ligger en klippa eller vräksten af grofkornig gneis, med lemningar af runristning å södra sidan. Ristningens nedre delar hafva i följd af bränning, troligen för mycket länge sedan, gått förlorade; och icke nog dermed'. Till byggande af den nya bron år 1852 eller 1853 behöfdes sten, och då ursprängdes tu stora stycken af Runstenen, hvaraf det å östra sidan borttog mycket af slingorna, och inskriften.» Och några år senare (1862) lämnar han i *Sveriges runurkunder* följande upplysningar: »Den genom sprängning skadade stenen är i Kalftomten norr om byn, icke långt från Säfva bro... Stenen var redan 1726 skadad. Sannolikt ligger en del af honom i Säfva bro.» Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Sigtuna». Och i beskrivningen till detta (1865) uppges, att en runristning finnes »å ett flyttblock, der landsvägen, efter att hafva gått förbi Säfva by, kröker ned mot bron».

Det ristade blocket låg ännu alltjämt kvar på samma plats som då runorna inhöggs. Men vägens sträckning har under senare tid ett par gånger ändrats. Fram till 1800-talets mitt låg bron över Säva-ån ett stycke längre söderut, och vägen gick mitt emellan gårdarna i Säva. I början av 1850-talet flyttades bron till sitt nuvarande läge, och vägen kom då att göra en skarp krök runt omkring byggnaderna i byn. För att undgå denna farliga kurva stakades år 1930 en ny väglinje från bron västerut, och denna nya vägsträckning kom att gå mitt över det runristade blockets plats. Då det efter förhandlingar mellan Riksantikvarieämbetet och Vägstyrelsen visade sig omöjligt att få fram någon annan akseptabel lösning av vägfrågan, lämnade ämbetet i aug. 1931 tillstånd till blockets flyttning 15 m. längre åt V, på betryggande avstånd från vägbanan.

Runblocket skulle därigenom alltjämt befinna sig på samma sida om vägen som förut, med den ristade sidan vänd mot denna. Därtill kom, att blocket befann sig i ett tillstånd av svårt förfall, med djupa och breda sprickor. För att kunna effektivt lagas måste det under alla förhållanden tagas sönder och sedan byggas upp på en fast och på förhand iordningställd grund. I enlighet med en uppgjord plan kilades blocket sönder och hopsattes sedan på nytt på den bestämda platsen. De till ett 50-tal uppgående större stenstyckena hopfogades medelst cement och järnkrampor, och alla fogar och sprickor fylldes och tätades med stenkitt. Arbetet utfördes under hösten 1932.

Ristningen är sedan gammalt svårt skadad. Nedtill ha delar av ytan spjälkats av genom eldning framför stenen. Dessa skador funnos redan på 1600-talet, enligt de uppgifter som här ovan ha anförts. Då den nya bron byggdes 1852 eller 1853, ämnade man använda blocket till material för brobygget. Ett stort stycke sprängdes bort på högra sidan. Först sedan detta hade skett, lär man ha upptäckt, att blocket var runristat, varför man avstod från ytterligare ödeläggelse. En stor del av ristningen på högra sidan har emellertid gått förlorad.

Stenblockets höjd är nära 2 m., bredd något över 4 m., tjocklek omkring 2,5 m. Finkristallinisk granit, som lätt flagrar och faller sönder. Blågrå brottyta. Ristningen är delvis djupt huggen och tydlig, men delvis tämligen grund och flerstädes svåräst. Av de bevarade fragmenten att döma har ristningen en gång varit ett betydande, omsorgsfullt utfört verk.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter Celsius):

... **k** : **onek**₅^[R] : **pai**₁₀^[R] **itu** : **marka** : **stain** : **p**₂₅^{[insa} : **at** **rok** **br**₃₅^{opu}₄₀^[r] : **š**₄₅^[en] ... **p**₄₅^{biarn} : **hiu**₅₀

... [o]k **onekr** *þæiR* *letu marka stæin þenna at (H)rok, broður sinn* ... [Au]ðbiorn(?) *hio*.

»... och **onekr** de läto rista denna sten efter Rok, sin broder ... Ödbjörn(?) högg.»

Till läsningen: Framför 1 **k** finnas inga spår av ristning. Ytan är helt förstörd genom en djup avflagring. 2—5 **onek** är fullt säkert. Punkten i 4 **e** är tydlig; själva staven något svagare. Bst i 2 **o** äro korta. T. h. om 5 **k** en avflagring, som förstört större delen av följande runa. Den torde ha varit **r**, varav v. bst är kvar. Av 10 **r** återstår endast hst:s övre del. Av 11 **l** är bst tydlig. De följande runorna inom v. slingan t. o. m. 19 **a** äro djupt huggna och tydliga. Det samma gäller om 20—24 **stain**. Bst i 25 **p** är svag. Därefter är ristningen förstörd genom ursprängningen på 1850-talet. Framför 37 **o** skymtar nedersta delen av ett **r**, och framför detta nedersta spetsen av en hst. Av 40 **r** finns endast hst:s översta del. Ytan är avflagrad, och endast rester finnas av 41—43 **sen**: större delen av 41 **s** och nedersta delen av två stavar. Alla runorna i 44—49 **pbiarn** äro skadade, men torde dock vara säkra. Övre delen av bst i 44 **p** är tämligen tydlig. Bst i 47 **a** och 49 **n** äro små. 50—52 **hiu** är fullt säkert. Någon **k**-bst till 52 **u** finnes icke; det som i äldre läsningar har tolkats så är en ojämnhet i stenen.

Celsius (F m 60): ... **k** : **onekr** : **þaiR** - **itu** : **marka** : **stain** : **þinsa** : **at** **rok** : **broþur** : **sen** ... - **biarn** : **hiu**.
Från ett senare besök (1736) har han antecknat följande avvikande läsningar: 7—14 **þa** ... **itu**,
41—43 **sin**, 50—52 **auk**. — Dybeck (1857): ... **k** : **onekr** : **þaiR** **itu** : **marka** : **stain** : **þins** ... **olu** ... **pbiarn** : **a** - -
— Stahre: ... **k** : **onekr** : **þai** - - **itu** : **marka** : **stain** : **p** ... - **opu** - **s** - - ... **pbiarn** : **hiu**.

Ristningens utseende kan någorlunda rekonstrueras med hjälp av de bevarade delarna. Den har i huvudsak bestått av två mot varandra vända rundjur, på vilkas kroppar inskriften har varit anbragt. Om man räknar med att inskriften har varit symmetriskt anordnad, måste en rätt stor del ha gått förlorad i början framför det nu bevarade. Här ha stått namn, minst två, sannolikt tre. Några bröder ha låtit rista stenen till minne av sin broder Rok. Deras namn äro tyvärr förlorade, med undantag av det sista 2—6 **onekr**. Intressant är användningen av verbet *marka* om ristningen på detta jordfasta block.

Något mansnamn, som skulle kunna svara mot 2—6 *onekr*, är icke känt. Dybeck antager tveksamt felristning för ett *Oniðingr* eller *Osnikinn*. En lättare rättelse vore *onemr*; namnet *Onæmr* är säkert styrkt, ehuru sällsynt. Men r. 5 är tydligt *k*, och av *m*-bistav på v. sidan finnes icke ett spår. Namnet ger intryck av att vara en sammansättning med det privativa prefixet *o-*, sålunda ett ursprungligt vedernamn. Efterleden bör då vara ett adjektiv. Man kunde tänka på en bildning till verbet isl. *hníga* 'böja (sig)', sv. *niga*, sålunda ett runsv. **(h)næigr*, isl. **hneigr*, en motsvarighet till got. *hnaiws* 'låg' och feng. *hnag* 'böjd, föraktlig, fattig'. Ordet är emellertid veterligen icke belagt på nordiskt språkområde, och mer än en osäker möjlighet kan denna sammanställning alltså icke bli.

Namnet *Rokr*, äldre *Hrokr*, förekommer i ännu en uppländsk runinskrift, U 756.

Ett skadat 44—49 ... *þbiarn* kan suppleras på flera olika sätt: *Auðbiorn*, *Guðbiorn*, *Vidbiorn*, *Friðbiorn*, *Lyðbiorn* o. a. Det är omöjligt, att med säkerhet avgöra, vad ristaren har hetat. Emellertid finnes icke särdeles långt från Säva en runsten, som är signerad av en ristare *Auðbiorn*: U 692 Våppeby, Arnö sn. Det finns ingenting, som talar emot att denne *Auðbiorn* kan ha ristat även U 870. Säva-ristningen har i oskadat skick utan tvivel varit ett ganska originellt arbete. På högra sidan om runinskriften har tydligen funnits en ornamental utsmyckning, varav numera endast den nedersta delen återstår. Denna del av ristningen var förstörd på Dybecks tid, och Celsius, som måste ha sett den, har tyvärr icke efterlämnat någon beskrivning eller någon teckning av den. Om den hade funnits i behåll, skulle man kanske genom en jämförelse med U 692 kunnat avgöra, om de båda ristningarna äro utförda av samme mästare.

871. Ölsta, Gryta sn. Nu på Skansen, Stockholm.

Pl. 148.

Litteratur: B 376, L 70, D 1:129. J. Bureus, Fa 6 s. 73 n:r 140 (Bureus' egen uppteckning), s. 123 n:r 70 (Caspar Cohl), s. 220 n:r 267 (Rhezelius), Fa 5 n:r 144, Fa 1 s. 35; J. Rhezelius, F 1 2 n:r 81; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 252; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 344; UFT h. 1 (1871), s. 32; Handlingar i Nordiska Museets Arkiv 1896; VHA Akad:s Förvaltningsutskotts protokoll 1896 § 135—138; E. Brate, Skansens runstenar (i: Meddelanden från Nordiska Museet 1897), s. 9 f., Svenska runristare (1925), s. 30; Vägledning genom Skansens kulturhistoriska avdelning (2 uppl., 1927), s. 170 f.; N. G. Stahre, Runstenarna i Gryta sn, 1938 (hs i ATA).

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning (i F 1 2); P. Törnwall och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 376); Dybeck a. a.; avbildning sign. R. H. i H. Hildebrand, Sveriges medeltid 3 (1898—1903), s. 51 och i H. Hildebrand, Medeltiden (Sveriges historia intill tjugonde seklet, Bd 2, 1905), s. 87; Brate, foto (ATA; reprod. i Meddelanden från Nordiska Museet 1897).

Inskriften finnes upptagen i Joh. Bureus' samlingar, upptecknad såväl av Bureus själv som av Caspar Cohl och Joh. Rhezelius. Som plats anges av Bureus »Vidh Öhlestadh i Gryta Soken» (Fa 6), »Ölestad» (Fa 5), av Caspar Cohl »Wedh Ölestadh å gårdet i Gryta S.» (Fa 6), av Rhezelius »Widh Ölsta grinden» (Fa 6). — *Ransakningarna* (1672): »Öhlsta Gierdet en stehn med rundska bookstäfver påskrifwen.» — *Ransakningarna* (1672): »Öhlsta Gierdet en stehn med rundska bookstäfwer påskrifwen.» — Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften: »Ölsta på norra gårdet i Gryta sochn» (B 376: »Öhlsta»; L 70: »Ölsta, N. gårdet»). — O. Celsius, som själv icke har granskat inskriften, antecknar i sin samling *Svenska runstenar*: »Gryta Sochn Ölsta vid grinden straxt vid Säfva. dixit Arnander in Örsunda.»

Dybeck: »Stenen står mycket lutande och sunken i marken invid och norr om Ölsta vid sockenvägen mellan Säfva och byn ... En lång ramsa anföres såsom ristad å stenen. Hon bär spår af alliteration, men eger intet sammanhang med inskriften.» Platsen är tydligt utmärkt på Geologiska kartbladet »Sigtuna», omkr. 100 m. rakt V om Ölsta by, i vinkeln mellan vägen

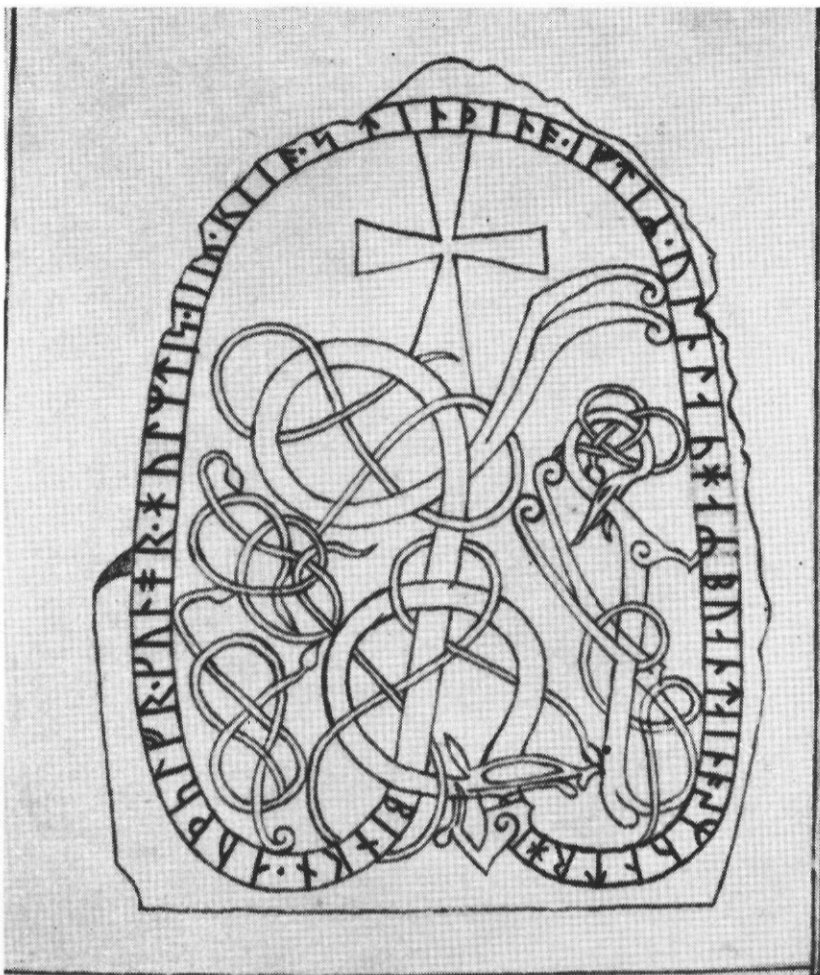

Fig. 360. U 871. Ölsta, Gryta sn.
Efter teckning av Rhezelius.

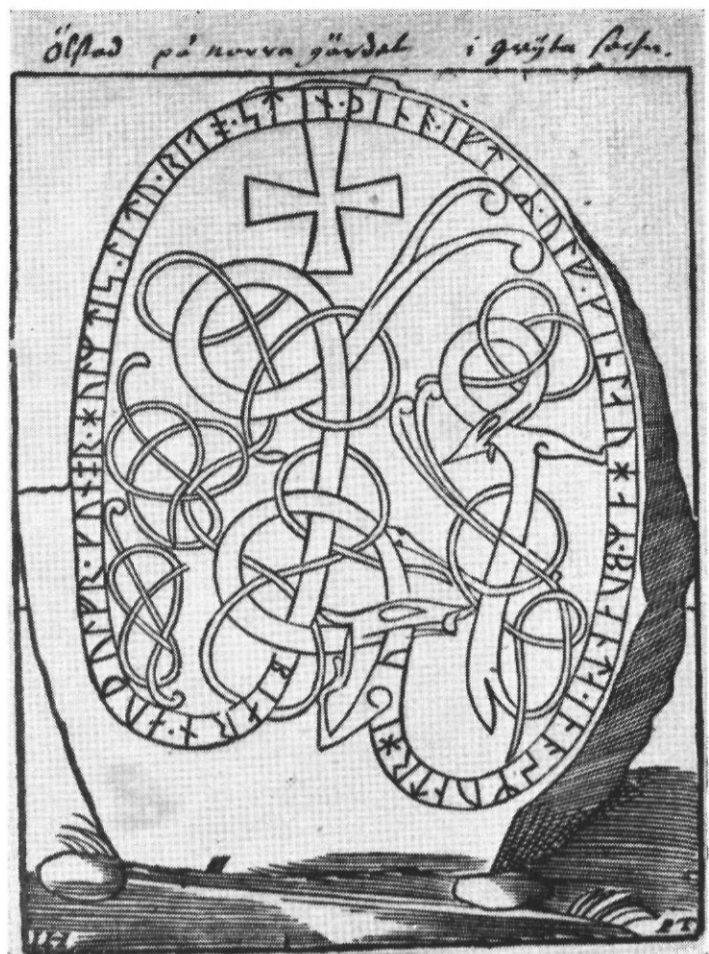

Fig. 361. U 871. Ölsta, Gryta sn.
Efter B 376.

Ölsta—Säva och en mindre avtagsväg till Husby. Och i beskrivningen (1865) omtalas, att en runsten står »i diket vid korsvägen vid Ölsta by».

I en skrivelse till K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien den 28 okt. 1896 anholder Artur Hazelius om tillstånd att för Nordiska Museets friluftsmuseum å Skansen förvärva tre runstenar (U 72, U 419 och U 871), »vilka tydligen å Skansen skulle icke blott tillvinna sig större uppmärksamhet utan äfven bättre vårdas och skyddas än å sina nuvarande platser». Akademiens Förvaltningsutskott biföll följande dag den 29 okt. Hazelius' framställning. Kort därefter fördes Ölsta-stenen, »genom medverkan af hemmansägaren J. L. Fredrichson, Ölsta», till Skansen (inv.-n:r 82 516). Den står nu (1949) rest straxt Ö om Älvrosgården, på norra sidan av uppfartsvägen, mitt emot U 72. Varför Hazelius har kommit att fästa sig just vid Ölsta-stenen, framgår icke av tillgängliga handlingar. Enligt en tradition på orten har den av jordägaren blivit såld för 50 kronor, vilket skall ha väckt förargelse bland grannarna, då runstenen betraktades som hela byns egendom.

Grå granit. Höjd (över nuv. markytan) 1,84 m., största bredd 1,30 m. Stenen har en i förhållande till överkroppen alltför smal fot, och det är rimligt, att den icke någon längre tid har kunnat stå upprätt. Stenen är kantstött, särskilt på vänstra sidan. Då runslingan mycket nära har följt stenens ytterkanter, har detta haft till följd, att inskriften på v. sidan är något skadad. På ett stycke här (fr. o. m. 16 o t. o. m. 24 s) vill det emellertid förefalla, som om kanten ursprungligen har varit genom huggning tillformad. Ytan är synnerligen slät och jämn. Ristningen är icke särskilt djupt, men mycket jämnt och omsorgsfullt huggen. Den är i detta avseende typisk för Åsmund. Såväl inskrift som ornament äro — med undantag av runslingan utmed v. kanten — tydliga och väl bevarade.

Inskrift:

binrn . aupulfr . kunor . hulmtis . - - - u ri - o stin þino . iftir . ulf . kinlauhar buanta . in
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65
 osmuntr hiu
 70 75

Biorn, Auðulfr, Gunnarr, Holmdis [let]u re[tt]a stæin þenna æftir Ulf, Ginnlaugar boanda. En Ásmundr hio.

»Björn, Ödulv, Gunnar, Holmdis läto uppresa denna sten efter Ulf, Ginnlögs man. Och Ásmund högg.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början och slut. 1 **b** har en mindre vanlig form med smala bistavsrundlar; den förekommer någon gång just hos Ásmund (t. ex. U 866). 3 **n** har en otvetydig **n**-bistav; tydligen felristning för **a**. Intet spår finnes av rättelse. Men bistaven är längre på vänstra sidan om hst än på den högra, vilket brukar vara fallet med **a**-, men icke med **n**-runor. Bst i 4 **r** utgår från övre slinglinjen, ett stycke t. h. om hst; runan har därför ett helt annat utseende än 17 och 72 **r**. Bst är endast tvåledad; övre stapeln saknas. 5 **n**: bst är ansatt ovanligt högt. 6 **a**: bst skär hst, men vänstra delen är längre än den högra (jfr 3 **n**). Toppen av 9 **u** är borta. Bst i 10 **l** är kort, men tydlig. Båda bst i 11 **f** finnas kvar. Översta delen av 9—12 **ulfr** är borta. Detsamma är fallet med 13 **k**; en del av bst finns dock i behåll. Bst i 15 **n** och 16 **o** äro korta. Fr. o. m. 16 **o** t. o. m. 24 **s** synas runorna vara helt bevarade; någon yttre ramlinje torde icke ha funnits utan ersatts av stenens ytterkant. En otvivelaktig skada finnes dock vid de följande tre runorna (25—27): topparna äro borta; möjligen finns ett spår av bst i 25 **l**, men intet av bst i 27 **t**. Skadan är gammal; den finnes angiven redan i de tidigaste läsningarna. Övre delen av 29 **r** är skadad. Inga säkra spår av bst i 31. Bst i 32 **o** korta, men tydliga; de gå tvärs över hst. 35 **i** är icke stunget; icke heller 41 **i**. 36 **n**, 39 **n**, 40 **o** ha ensidiga bst, liksom alla de följande **a**-, **n**- och **o**-runorna. Bst i 40 **o** äro vinkelräta mot hst. Intet sk efter 28 **u**, 32 **o** och 36 **n**. Sk efter 40 **o**, 45 **r**, 48 **f** och 63 **a** äro tydliga. Inskriften på h. sidan av stenen är överallt väl bevarad och tydlig. 49 **k** är icke stunget. 67 **s** är vänderuna, med ungefär räta vinklar mellan staplarna. 75 **u** är tydligt; det finnes intet spår av någon **k**-runa.

Bureus (F a 6 s. 73): 3 **a**. Inga sk mellan namnen. Skadan vid r. 25—27 tydligt angiven. 57 **r**. 75 **uk** (binderuna). Caspar Cohl (F a 6 s. 123): 3 **a**. Sk efter 5 **n**, 12 **r**, 17 **r**. 25—27 -**ku**. Sk efter 57 **r**, 68 **m** och 75 **u**. 70 **a**, 75 **u**. Rhezelius (F a 6 s. 267): 3 **n**. 25—32 - - - **u r - - o**. 75 **uk**. (På Rhezelius' teckning i F 12 äro runorna 48—50 överhoppade.) — Hadorph och Törnewall (B 376): 3 **a**. Stenens utseende på v. sidan är mycket bristfälligt angiven. Att träsnittet anger 25—32 **litu · rito** som oskadat, är därför säkerligen felaktigt. 75 **u**. — Dybeck: 3 **a**. 25—32 - - - **u · rito**. 75 **u**. Dybeck meddelar, att »en lång ramsa anföres såsom ristad å stenen. Hon bär spår af alliteration, men eger intet sammanhang med inskriften.» Dybeck har tydligen icke ansett »ramsan» vara av det värde, att den förtjänade meddelas.

Stenen är rest av fyra syskon, tre bröder och en syster, till minne av deras fader Ulf, Ginnlögs man. Genom att nämna Ginnlög ha de sannolikt avsett att i inskriften bevara minnet av båda sina föräldrar. — *Biorn, Gunnarr* och *Ulf* äro vanliga namn under vikingatiden. Om *Auðulfr* se U 546. Från medeltida källor är *Ödhulf* sparsamt belagt. Det har tydligen icke varit vanligt. Om kvinnonamnet *Holmdis* se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 105; om *Ginnlaug* U 375.

Inskriften är ristad av Ásmund Kåreson. Den bär i alla avseenden hans kännetecken: i ornamentiken, i runornas utseende och användning, i bruket av skiljetecken, i ristningstekniken

och i ristningslinjernas form. Han brukar **o**-runan som tecken för nasalerat *a*: **kunor, ri - o, pino, osmuntr.** Han skiljer på **r** och **ᚱ**; dock har han, mot vad man skulle vänta, **r** i 6—12 **aupulfr.**

Ölsta-stenen är en av de många runstenar, som ha stått resta invid den gamla eriksgatan genom Hagunda härad. Ännu ett par av dem ha varit ristade av Åsmund, nämligen de båda Måsta-stenarna (U 859 och 860).

872. Ölsta, Gryta sn. Nu i Gryta kyrka.

Pl. 148.

Litteratur: N. G. Stahre, Runstenarna i Gryta sn, 1938 (hs i ATA).

Äldre avbildning: Stahre, foto 1938 (ATA).

Vid Ölsta har utom U 871 en gång funnits ännu en runsten, av vilken emellertid endast ett litet stycke är bevarat. Fragmentet är funnet nere i åkanten nedanför Ölsta mellangård. Det blev bekant för fil. mag. N. G. Stahre vid hans granskning av runstenarna i Gryta sn år 1938. Troligen har fyndet gjorts något eller några år tidigare. I slutningen mot ån finnes gott om sten, men någon ytterligare del av den sönderslagna runstenen har icke kunnat påträffas. Fragmentet förvaras numera i Gryta kyrka.

Grå granit. Fragmentets storlek 27×25 cm. Ytan är mycket slät och jämn. Ristningen är tydlig, omsorgsfullt och djupt huggen.

Inskrift:

... a · st ...

De tre runorna ha sannolikt varit del av orden [**rais**]a · st[ain] »resa stenen». Innanför inskriftsbandet synes en del av en korsarm.

873. Örsunda, Gryta sn.

Pl. 149.

Litteratur: B 377, L 71, D 1:130. J. Bureus, Fa 6 s. 116 n:r 32 (Caspar Cohl), s. 220 n:r 270 (Rhezelius), Fa 5 n:r 145, Fa 1 s. 36; J. Rhezelius, F 1 2 n:r 84; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 253; P. Elvius och J. Arenius, De Fierdhundria (diss., Ups. 1717), s. 102; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 1, s. 451, Acta Literaria Sveciæ 3 (1730), s. 98, De Monumentis quibusdam Runicis, Epistola ad amicum (1727), s. 15 f.; UFT h. 1 (1871), s. 32, h. 5 (1876), s. 87; G. Stephens, ONRM 2 (1867—68), s. 765; G. Ekholm i UFT h. 34 (1919), s. 147 f.; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 52; Handlingar i ATA 1919, 1934, 1935; O. Lundberg i En vägbok för Uppsala län (1937), s. 31 f.; N. G. Stahre, Runstenarna i Gryta sn, 1938 (hs i ATA).

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning (i F 1 2); P. Törnewall och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 377); Dybeck a. a.; G. A. Hellman, foto 1934 (ATA); N. G. Stahre, foto 1938 (ATA). Dybecks teckning är återgiven flerstädes, bl. a. Stephens a. a.; Ekholm a. a. s. 159; H. Hildebrand, Sveriges medeltid 3 (1898—1903), s. 52, Medeltiden (Sveriges historia intill tjugonde seklet, Bd 2, 1905), s. 88; E. Ålund, Runorna i Norden (1904), omslaget.

Runstenen står rest 13 m. S om landsvägen Örsundsbro—Nysätra, 250 m. NV om Örsunda-åns utlopp ur Alsta-sjön, 400 m. V om den västra gården i Örsunda. Ristningssidan är vänd mot N, sålunda mot vägen. Denna plats är icke runstensens ursprungliga.

Inskriften finnes upptagen i Bureus' samlingar, efter läsningar av Caspar Cohl och av Rhezelius. Den senare är den förste, som har utfört en bevarad teckning av ristningen. Platsen anges av Caspar Cohl sålunda (Fa 6): »å Örsundha Haghe i Gryta S.», av Rhezelius (Fa 6):

Fig. 362. U 873. Örsunda, Gryta sn. Efter teckning av Rhezelius.

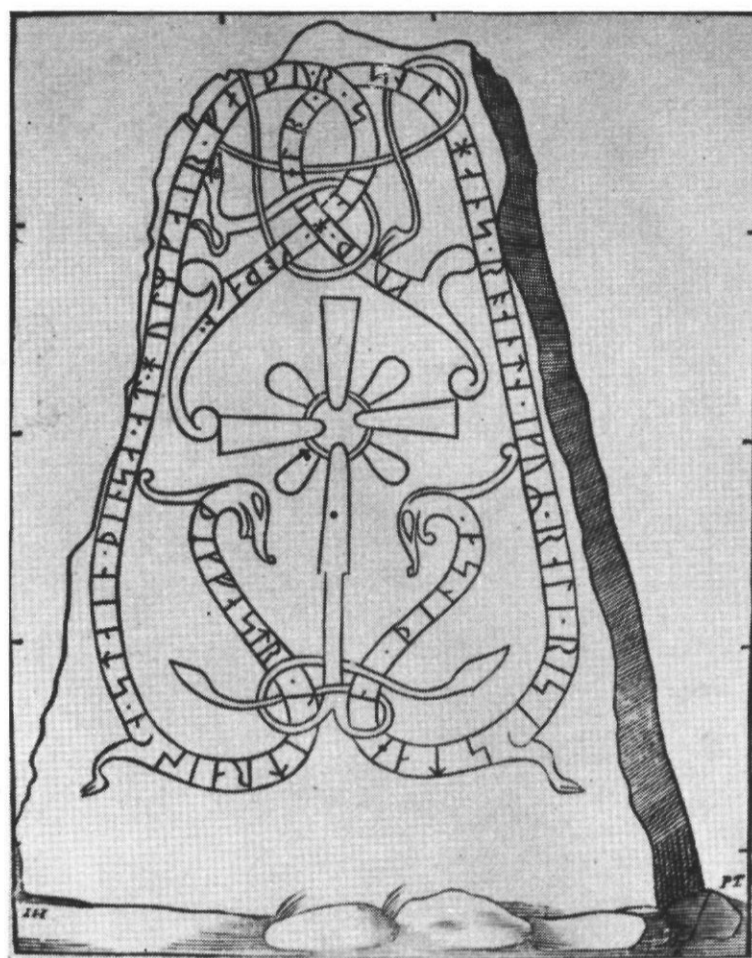

Fig. 363. U 873. Örsunda, Gryta sn. Efter B 377.

»Widh Örsunda i en haga.» Fa 5: »Örsunda.» — *Ransakningarna* (1677): »Gryta Sochn och Örsunda Kalfhaga finnes påskrifuen Runsteen 1.» — Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften: »wid Örsundz byn wäster i gärdet uth wid åån. i Gryta sochn» (B 377: »Öresunds By», L 71: »Öresund, vid åen»). — O. Celsius: »Örsundz stenen i Gryta Sn. Skrivs Örsunda stenen, ty han står i Örsunda hagan uth med Åhlsta siön, ett st. ifrån Höija herreg ... legit O.C. d. 16 Nov. 1726 ... Örsensbro vulgo dicitur pons ad Höija, sed dicendum Örsundz bro, a pago Örsunda. O.C. ... Är en stor och vacker sten. ståår i een stenig backa. låg framstupa ned på en sten. Jag leyde folk som satte honom på sida emot en annan stor sten straxt derhos. som skedde den 16 Nov. 1726.» Och på träsnittet i N. R. Brocmans exemplar av *Bautil* (R 550 i UUB) är antecknat: »O.C. denuo erigi fecit 1726.» — Dybeck fann stenen på samma plats: »I Örsunda beteshage, som är utmed och på norra sidan om Örsundsån, finnas många grafkullar, de flesta skadade. Runstenen ligger bland dem.» Samma uppgift återges i *UFT* h. 1 (1871): »Stenen ligger bland en hop skadade grafkullar på norra sidan om Örsundsån.»

Om stenens flyttning kunde Stahre på grundval av upplysningar, som han inhämtat på platsen, meddela följande: »I slutet av 1880-talet eller början av 1890-talet skulle dåvarande ägaren till Alsta, byggmästaren A. Wallén, eller möjligen dennes fader, ha låtit uppgräva de inom området talrika gravkullarna. Av de flesta återstår nu endast en grop. Runstenen har stått eller legat i anslutning till en dylik kulle på framslutningen av berget ned mot ån och flyttades vid detta tillfälle de omkring 200 meterna till sin nuvarande plats under motivering, att den skulle komma bättre till synes. Flyttningen får betecknas som synnerligen pietetslös. Enligt en annan meddelare skedde framflyttningen 1892.»

Stenens ursprungliga plats är (liksom dess nuvarande) inlagd på den karta över området mellan Alsta-sjön och Örsundsbro, som ingår i prof. Gunnar Ekholms uppsats i *UFT* h. 34 (1919), s. 158.

Stenen har stått i ett gravfält, som uppenbarligen har tillhört byn Örsunda. Övergången över Örsundaån var under vikingatiden också belägen här, vid åns utlopp ur Alsta-sjön, enligt den mening som har framställts av Ekholm (a. a.) och bibliotekarien O. Lundberg (i *Svenska Turistföreningens årsskrift* 1915, s. 93 f.). Åns stränder öster därom ända ned till Lårstaviken äro låga och måste i äldre tid ha varit mycket sankta. Först vid Örsunda bli stränderna fasta och höga, och åbotten är täckt av sand. Här var sålunda den bästa platsen för en vägövergång, först ett vad över sundet, sedermera en bro. Det var denna plats, som fick namnet Örsundet; förleden i namnet är ordet *ör*, som betyder 'grus, stenig strand l. botten'. I vattnet nedanför gravfältet har man funnit en betselkedja av brons, som av Ekholm daterats till tiden omkring 400 e. Kr. I detta fynd vill han och Lundberg se ett minne från den tid, då den vägövergång, som nu är förlagd vid Örsundsbro, hade sin plats längre upp vid vattendraget. Ett annat vittnesbörd om att vägövergången har legat här utgör runstenen, som sålunda har haft en synnerligen framträdande placering och kanske även har gjort tjänst som vägmärke. När den fortgående landhöjningen sedermera — kanske redan vid slutet av vikingatiden — medgav, att vägövergången flyttades till den nuvarande platsen, har namnet Örsundsbro följt med, ehuru avståndet från byn Örsunda och det ursprungliga Örsundet är avsevärt.¹

U 873 är den sista i den långa raden av runstenar, som ha varit resta utmed den gamla kungsvägen på dess sträckning genom Hagunda härad (se ovan U 859 och 860, U 862 och 870, U 868, U 871 och U 867). Tre av Upplands förnämsta runristare äro representerade: Åsmund Kåreson, Visäte och Balle. Man har intryck av att det har ställts stora anspråk på kvaliteten hos de runstenar, som skulle stå vid kungsvägen. U 873 är också en ovanligt ståtlig runristning. Det är sannolikt Balles nordligaste arbete. Han har för övrigt varit verksam i sydvästra Uppland, Västmanland och norra Södermanland. Från Lårstaviken upp till Alsta-sjön bildade Örsundaån gräns mellan Hagunda och Lagunda härad, och U 873 stod sålunda rest vid den punkt, där vägen, efter att omkr. 4 km. ha följt sankmarkerna kring ån i rakt västlig riktning, nu ändrade kurs och gick söderut in i Lagunda härad. Den har i viss mån också varit ett vägmärke.

Grå granit. Höjd 2,40 m., bredd på mitten 1,25 m., nedtill 1,70 m. Stenblocket är i kanterna skadat på flera ställen, dock utan någon svårare förlust av inskrift eller ristning. Den ristade ytan är plan men tämligen ojämn. Ristningen är utförd med breda och djupa linjer. Den är väl bevarad och överallt tydlig.

Avståndet mellan runorna är något växlande. De stå i allmänhet något tätare inom den vänstra sidans runband, liksom ramen här är något smalare och runorna följaktligen något mindre än på högra sidan. Men för övrigt är ristningen synnerligen symmetrisk och skickligt utförd. Med skäl har den ofta framhållits som ett av Balles förnämsta arbeten och överhuvud taget som mycket representativ för runstenskonsten. Korset har en dominerande plats i ristningens centrum. Det är ett ringkors med runda flikar mellan korsarmarna. Den nedre korsarmen fortsätter i en stång, som nedtill grenar sig i två band, vilka i en löpknut sammanhålla de mot varandra figurerande rundjurens halsar.

Inskrift:

· pikfastr · lit · raisa · stain · pinsa · at · hulmkair · fapur · sin · kopan ·
 5 10 15 20 25 30 35 40 45

· kup · hielbi · sal hans · boanta · ikur · bali · risi · stan · pinsa ·
 50 55 60 65 70 75 80 85 90

¹ Jfr härmed även J. Sahlgren i *Upsala Nya Tidnings julnummer* 1933, s. 15: »På 1000-talet fanns ännu ingen bro vid Örsundsbro. Lårstaviken gick då ända upp till Örsunda, där den med ett smalt och kort sund, Örsundet, förenades med Alstasjön. Den som ville resa söderut åt Enköpingshållet, måste begagna sig av vadstället över detta sund.»

Pingfastr let ræisa stein þenna at Holmgæir, faður sinn goðan, Guð hialpi sal hans, boanda Ingur. Balli risti stein þenna.

»Tingfast lät resa denna sten efter Holmger, sin gode fader, Ingas man. Gud hjälpe hans själ. Balle ristade denna sten.»

Till läsningen: Sk äro tydliga. De finnas vid varje runbands början och slut, liksom mellan alla ord, utom efter 61 l. 3 k är icke stunget; icke heller 33, 45, 50, 73 k. Alla a-, n- och o-runor ha ensidiga bistavar. Inskriftens r-runor äro rätt olika: i 8, 12 r utgår bst från själva hst och har en rundad form, i 36, 41, 80 r utgår bst från ramlinjen. 15 s är vänderuna. 44 n har till synes formen h, men den h. stapeln är förmodligen ej huggen. 55 e är tydligt stunget, med ett kort mot hst vinkelrätt streck; icke a. 57 b har den för Balle typiska formen, liknande ett latinskt k med rundade staplar. Sådant är även 76 b, men 66 b är något avvikande genom att nedre bst är rak, varigenom runan har kommit att likna ett r. T. h. om mellanstapeln i 82 s finnes en vinkelformig fördjupning, som liknar bst i ett t. Men det är grundare än s-runan och sannolikt naturligt, icke hugget. Bst i 86 a är kort och grund. Något i finnes icke mellan 86 a och 87 n. Möjligen kan ristaren ha menat, att slinglinjen i löpknuten skall läsas som ett i. Men han har annars icke begagnat ornamentslinjer som runstavar. Och formen **stan** är f. ö. välkänd från Balles inskrifter.

Då inskriften är så väl bevarad, äro äldre läsningar av mindre intresse. Caspar Cohl (F a 6): 53—58 **halbi**, 66 r, 80—87 **risi · stan**. — Rhezelius (F 1 2): 53—58 **hialbi**, 66 b, 76 k, 80—87 **risti · stin**. — Hadorph och Törnewall (B 377): 53—58 **hialbi**, 66 r, 76 r, 80—87 **risi · staen**. — Celsius: 53—58 **hialbi**, 66 b, 76 b, 80—87 **risi stan**. — Dybeck: 53—58 **hialbi**, 66 b, 76 b, 80—87 **risi · staen**. — Stahre: 53—58 **hialbi**, 66 b, 76 b, 80—87 **risi · stan**.

Inskriften består av tre meningar. 66—75 **boanta · ikur** är en bestämning till 29—36 **hulmkair**, sålunda **boanta** ack. Sammanhanget är brutet av den kristna bönen för den dödes själ, liksom i medeltida urkunder insatt så nära namnet som möjligt.

Om namnet *Pingfastr* se U 48. I motsats till detta namn äro inskriftens båda andra namn, *Holmgæirr* och *Inga*, vanliga i de svenska runinskrifterna.

874. Hagby kyrka.

Litteratur: B 362, L 75. J. Bureus, F a 6 s. 214 n:r 246 (Rhezelius), F a 5 n:r 157, F a 1 s. 39; J. Rhezelius, F a 10: 1 n:r 78; F 1 2 n:r 87; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 2, bl. 248; F. A. Westerling, *De Templo et Paroecia Hagbyensi* (diss., Uppsala 1821—24); UFT h. 1 (1871), s. 36.

Avbildningar: Rhezelius, teckningar (i F a 10: 1 och i F 1 2); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 362).

Runstenen finnes avbildad i J. Rhezelius' samlingar. Dess plats säges ha varit »Hagheby Sochn i Wåkenhus dören» (F a 10: 1), »Hageby Kyrkedör» (F 1 2), »Vti Kyrkiedören» (F a 6). F a 5: »Hageby Wåknhusdör.» — I *Ransakningarna* meddelas, att »Vnder Kyrkiodören [finnes] Runsten 1» (1669), »Wapnhus döhren innehafwer en sten uthi ingången» (1672). — Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften: »Hageby Kyrkedörr» (B 362: »Kyrko-dörr»; L 75: »I kyrkodörren»). — F. A. Westerling (1824): »Limine Templi lapis jacet runicus contusus.»

Av dessa uppgifter, jämte de tre bevarade avbildningarna, framgår, att runstenen har legat som tröskelsten i ingången från kyrkogården till kyrkans vapenhus. Den var på båda sidor in-kilad under murarna, så att en stor del av inskriften upptill var osynlig och oåtkomlig. På vänstra sidan var stenen svårt skadad; ett stort stycke var här avslaget, varigenom en avsevärd del av inskriften hade blivit förstörd. Runstenen är numera förkommen. Säkerligen har den

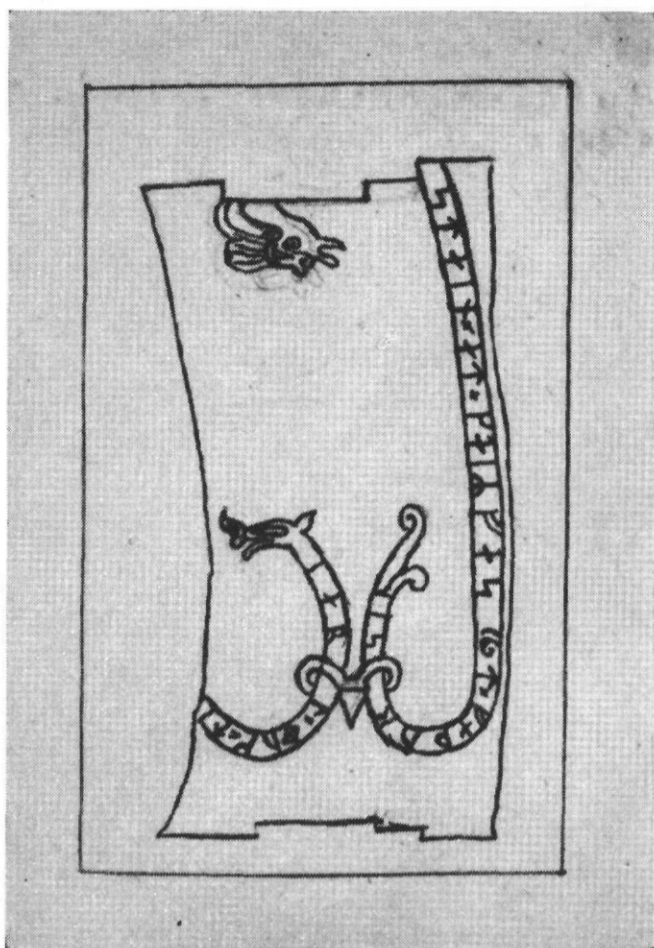

Fig. 364. U 874. Hagby kyrka. Efter teckning av Rhezelius (F a 10: 1).

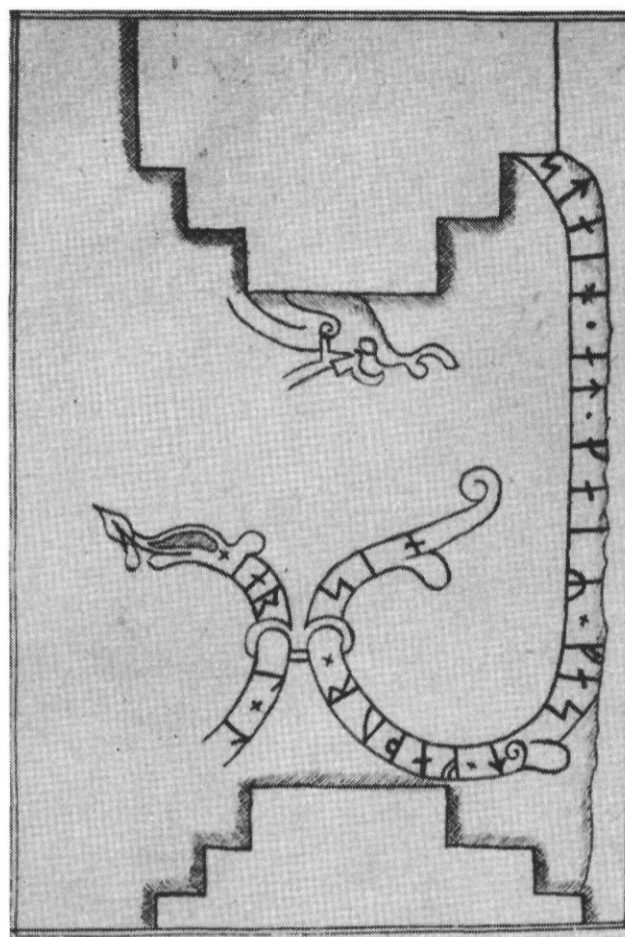

Fig. 365. U 874. Hagby kyrka. Efter teckning av Rhezelius (F 1 2).

kommit bort eller förstörts, då den gamla kyrkan revs vid mitten av 1800-talet. I beskrivningen till Geologiska kartbladet »Upsala» (1869) omtalas, att enligt Liljegren en runsten skall finnas i kyrkdörren. I *UFT* h. 1 (1871) uppges, att stenen troligen skulle ligga »i qvarndammen vid Sunnanå qvarn, emedan kapten Fredenberg upplyste, att en runsten skulle ligga derstädes. Detta är så mycket troligare, som qvarnen och kyrkan ligga hvarandra helt nära».

Stenens höjd torde ha varit omkring 2 m., dess bredd omkring 1,40 m.

Inskrift (enligt B 362 med det inom [] rättat efter Rhezelius):

× i[a]rl × auk × ti . . . st[a]in × at × kairfast × faður sin ×
 5 10 15 20 25 30

Iarl ok . . . stein at Gæirfast, faður sinn.

»Jarl och . . . stenen efter Gerfast, sin fader.»

Till läsningen: Rhezelius har 1—4 *iarl*, 10—14 *stain*; B 362 har 1—4 *iirl*, 10—14 *stiin*. Rhezelius' teckning i F a 10: 1 har 5—9 *auk* × *ti*, liksom B 362; teckningen i F 1 2 och läsningen i F a 6 ha efter det första namnet endast ett *I*, varefter inskriften avbrytes.

Inskriften börjar med namnet *Iarl*. Därefter ha, i den förstörda delen av inskriften, följt namnen på de två eller tre bröder till *Iarl*, som jämte honom ha låtit resa stenen till minne av deras fader. Om namnet *Iarl* se U 307. Det är påfallande vanligt i mellersta delen av Tiundaland (Hagunda och Ulleråkers härad). Därutänför finnas endast enstaka, mera spridda belägg. Av inskriftens andra namn finnas endast två runor bevarade: 8—9 *ti*. Det kan ha varit *Diarfx* eller *Tiðkumi*; dessa namn äro ungefär lika vanliga. Om namnet *Gæirfastr* se Sö 227.

Såväl ornamentiken som runorna påminna i hög grad om vissa ristningar, som äro utförda av Fot (t. ex. Snottsta-gruppen U 329—331 och den av Fot signerade stenen i Ö. Ryds kyrka U 167).

Fig. 366. U 874. Hagby kyrka. Efter B 362.

På stenens mitt, innanför runslingan, finnes en tyvärr på de bevarade teckningarna endast ofullständig fågelbild. Den visar emellertid, trots sitt fragmentariska skick, stor likhet med fågelbilden på den av Fot signerade stenen i Fresta kyrka U 257 och på den av honom sannolikt utförda stenen vid Harg, Odensala sn U 448. Det torde därför icke vara något tvivel om att det är Fot, som har ristat den förkomna stenen i Hagby kyrka (U 874).

875. Focksta, Hagby sn.

Pl. 152.

Litteratur: B 359, L 76, D 1: 147. J. Bureus, F a 6 s. 113 n:r 23 (Caspar Cohl), s. 215 n:r 250 (Rhezelius), F a 5 n:r 158, F a 1 s. 39; J. Rhezelius, F a 10:1 n:r 81, F 1 2 n:r 89; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 248; A. Synnerberg och J. Hermansson, De unctione lapidum apud veteres (diss., Uppsala 1725), s. 34 f.; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 150, Acta Literaria Sveciæ 2 (1725—29), s. 195; N. R. Brocman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 243; F. A. Westerling, De Templo et Paroecia Hagbyensi (diss., Uppsala 1821—24); R. Dybeck, Reseberättelse 1862, 1868 (ATA); UFT h. 1 (1871), s. 36, h. 40 (1925—26), s. 30; O. v. Friesen, Run- och offerstenen vid Focksta i Hagby socken. Ett minne från hedenhös och kristendomens första dagar i Uppland (i: Upsala Nya Tidnings julnummer 1913), Anteckningar (UUB); N. E. Hammarstedt, Svensk forntro och folksed i bild och ord, h. 1 (1920), s. 5 f.

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckningar (i F a 10:1 och F 1 2); Bureus, kopparstick (F f 6 n:r 67); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 359); Dybeck a. a.; v. Friesen, foto 1913 (UUB, återgiven i Upsala Nya Tidnings julnummer 1913).

Runstenen står i en stenig beteshage bland gravar, 225 m. SV om Focksta, 14 m. Ö om landsvägen Focksta—Hedsta. 90 m. längre åt SÖ står U 876; 40 m. västerut, på andra sidan om vägen står en bautasten. Ristningsytan vetter åt NV.

Inskriften finnes upptagen i Bureus' samlingar, efter läsningar av Caspar Cohl och Rhezelius. Den förre anger som plats: »Vedh Fokkestadh i Haghby S.» (F a 6), den senare: »Haghby Sochn

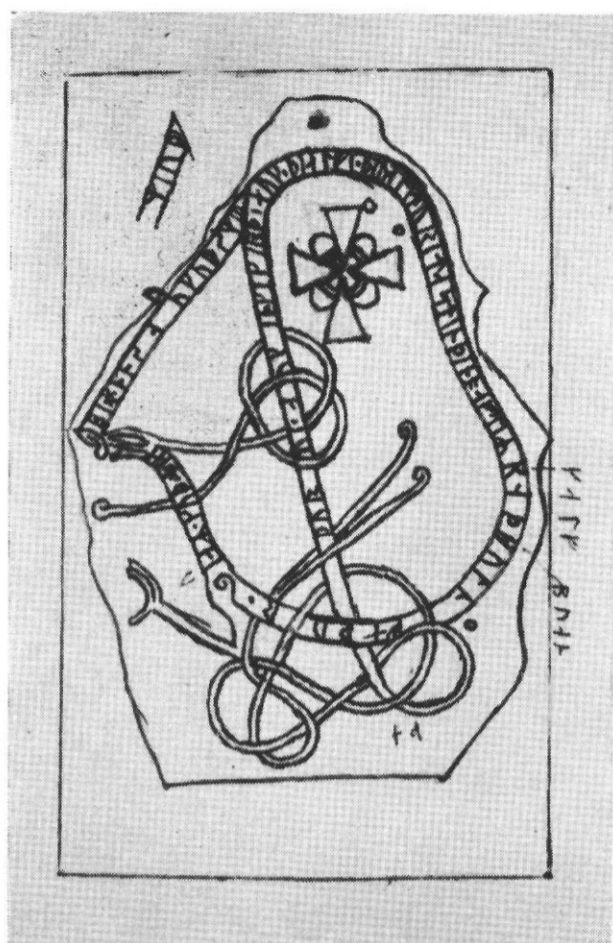

Fig. 367. U 875. Focksta, Hagby sn. Efter teckning av Rhezelius (F a 10:1).

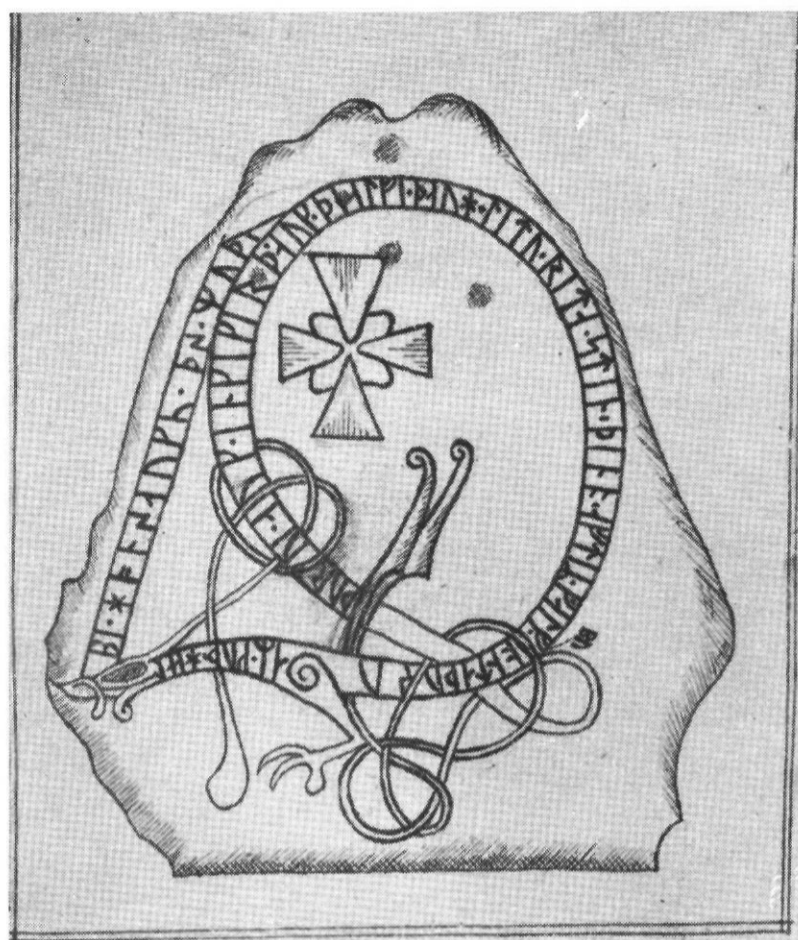

Fig. 368. U 875. Focksta, Hagby sn. Efter teckning av Rhezelius (F1 2).

Och widh Fockstadh» (F a 6), »Hageby Sochn widh Fockestadh i en Tåppa» (F a 10: 1), »Hageby Fockestad» (F1 2). Bureus i F a 5: »Fockestad.» — *Ransakningarna*: »Fåckstad uthi gärdet kullfallen sten 1. Ther bredewijdh finnas monga grifter mz stentar kringlagde» (prosten P. Simminghs relation 1669), »Fockstad på samma äger enn stehn omkull påskriffwen. Någre grifter der iempte steenlagde: såsom och en lijten Jordhöög der hooss» (länsmannen And. Pehrsson Rox' relation 1672). — Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften: »Focksta stenen i Hageby sochn westan åän» (B 359: »Forksta»; L 76: »Fockstad, vestan åen»).

O. Celsius, som har granskat inskriften den 12 mars 1727, har ingen närmare uppgift om platsen än »Fockstad, Hageby S^o». Men utom själva inskriften meddelar han följande intressanta iakttagelse om själva stenen: »Några smörjehohl eller elfgrytor fins på denna stenen, en i synnerhet hel rund och artig. diametre, öfver, som längsta fingret.» — Redan två år tidigare (1725) hade dessa »älvgrutor» omtalats i en akademisk avhandling, som ventilerades i Uppsala under professor Johan Hermanssons presidium; naturligtvis var den Celsius bekant: »Inveniuntur ejusmodi lapides, quotquot mihi constant, quinque, quorum primus runis incisus jacet in Paroecia Hagbyensi in Uplandia juxta viam quandam, non procul a villa Fockstad. In plano hujus lapidis ad extremitatem, est, præter alias minores, excavatio quædam paullo major, rotunda, quam vulgus *Elfqwarn* appellat. Hæc ungvæto parato, aut hircino sebo, aut alius cujusdam animalis pingvedine illinitur interius, eique numismata aut aliæ levis momenti res injiciuntur. Nec dubium est, quin certum tempus, quod observari fertur sub solis ortum & occasum diei jovis, eligatur, quo eatur ad lapidem: nec omittentur preces & signum crucis, pro restitutione morbidi, ceu communiter fieri assolet, sed quæ & quales sint, & quomodo fiant preces, ignoratur omnino.» Av de fyra andra offerstenar som omtalas fanns en i Hagby sn, en i Skogstibble, en i Järlåsa och en i Enköpings-Näs sn. — Nästan jämnt hundra år senare (1824) omtalas älvkvarnarna i Focksta-stenen återigen i en akademisk avhandling, som ventilerades med

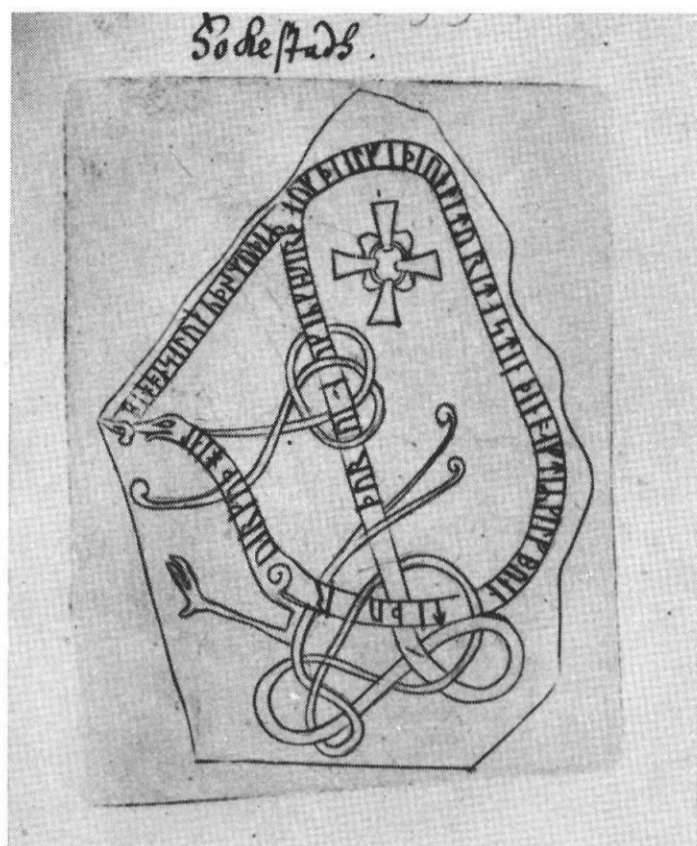

Fig. 369. U 875. Focksta, Hagby sn. Efter kopparstick av Bureus.

Fig. 370. U 875. Focksta, Hagby sn. Efter B 359.

E. G. Geijer såsom præses: »Ad amnem Fockstaensem duo locati videntur lapides runici quadrangulares inter fossas, lapidibus cinctas, in quibus Gigantes rumor popularis asserit fuisse sepultos. Horum in altero multæ sunt excavationes, vulgo dictæ *Elfquarnar*, quæ quidem plebs, superstitione imbuta, ani præsertim, reverentia quadam prosequuntur atque religione».

Dybeck har följande beskrivning på platsen för de båda Focksta-stenarna: »Fockstads gård och qvarn ligga vid Säfvaån. Mellan denna och sockenvägen, som sträcker sig från Säfva till Hagby kyrka och vidare, är en backig tomt med en dæld midtuti, synbarligen gräfd för den väg, som här fordom varit öfver ån, ett stycke söder om den nuvarande. Tomten är i öfrigt uppfylld af olikartade märkvärdiga hednagrafvar och bautastenar.» Båda runstenarna ligga i denna tomt, U 875 »på höjden emot vägen». Också Dybeck anmärker, att »i stenen finnas tre elfhål — elfquarnar — hvilka ännu anlitas. 1727 kallades de *elfgrytor*, voro fullsmorda med fett och begagnades flitigt». Samma uppgifter upprepades i *UFT* h. 1 (1871). I sin reseberättelse 1862 omtalar Dybeck utförligare fornlämningarna vid Focksta: »Af ortens öfriga minnesmärken, som besågos och till en del afritades, tillåter jag mig nu fästa Akademiens uppmärksamhet på dem, som finnas i en större tomt vid Fockstads qvarn, öster om och invid Säfva ån i Hagby socken. Hela tomten, genom hvilken allmänna vägen fordom strukit och derifrån sträckt sig öfver ån, är oländig och sluttar till större delen mot denna. Tomtens längd utefter ån uppgår knappt till 100 famnar; bredden till omkring 50. Här förekomma: 2 liggande runstenar, flera liggande bautastenar, en mängd oskadade grafkullar, samt stensättningar af mångfaldiga slag, alla de sistnämnda mer eller mindre sunkna i gräsvalln. Enär alla dessa minnesmärken med säkerhet kunna anses vara orubbade (runstenarna och bautastenarne tyckas fallit af sig sielfva) samt ingen fornlemning synes vara förstörd eller borttagen, så förtjente hela denna samling af vördnadsbjudande ålderdomslemningar en särskild och noga vård. Tomten borde inlösas och jag skulle med nöje åtaga mig bestyret med de fallna stenarnes resande och de lägre stensättningarnas af-

puruar F a 6, F 1 2; 82 **t** saknas F a 6, F 1 2; 88—92 **miup** F a 10: 1, **mupi** F 1 2, **mupir** F a 6. Teckningen i F a 10: 1 återger sålunda Cohls läsning. — Hadorph och Leitz (B 359): 26—29 **paun**, 60 **i**, 82 **l**; 92 **r** saknas. — Celsius: 26—29 **pauh**, 57 **o**, 82 **l**, 92 **r**. »NB. **l** in **sal** har incisor huggit upp öfver i kanten på stenen. effter han det först bortglömt. item som rummet icke hinte till för **mupir**, effter som slängorna der ströko tillsammans, och rummet blef smalt, har han måst hugga **pi** ganska små, och **r** myckit litet, samt uppe i kanten öfver slängan. Dhen owåliga Osmuntr icke olikt.» — Dybeck: 14 **i** saknas; 26—29 **paun**, 57 **a**, 82 **l**, 92 **r**. »Ett **l** och **r** äro ristade utom slingan.» — v. Friesen: 29 **n** saknas; 57 **o**, 82 **l**; 92 **r** saknas.

Huruvida r. 82 är **l** eller **t**, måste anses vara ovisst. I förra fallet skall läsas *hans sal(u)* 'hans själ', i senare fallet *hans and(u)* 'hans ande'.

Om kvinnonamnet *Pyrvi* se Sö 188, om *Ingigærð(r)* U 721, om *Pialfi* Sö 194 och om *Kalfr* U 337. Tyrvi har tillsammans med sina barn Ingegärd och Tjälve låtit resa stenen till minne av sin make Kalv. Det är anmärkningsvärt, att dottern Ingegärd nämnes före sonen och arvingen Tjälve.

»Dhen owåliga Osmuntr icke olikt», anmärker Olof Celsius om Focksta-ristningen. Det är utan tvivel alldeles riktigt. Ristningen är icke signerad, men allting tyder klart på att den är ett verk av Åsmund Kåreson: runornas former, bruket av skiljetecken, böneformeln till Gud och Guds moder, korsets form, även vissa allmänna drag i ornamentiken. Korset är exakt detsamma som på Måsta-stenen U 859, rundjurets huvud likaså. Framfoten med dess vinkelböjda led och spiralformiga infogning i ormkroppen återfinnes både på Björnome-stenen U 866 och på Ölsta-stenen U 871.

O. v. Friesen har behandlat Focksta-stenen i en uppsats i *Upsala Nya Tidnings* julnummer 1913. Då den sedermera icke har blivit omtryckt och därför är relativt svårtillgänglig, återge vi här huvuddelen av den. Efter att ha redogjort för den folkliga tron på älvor och seden att offra i s. k. älvkvarnar fortsätter v. Friesen:

»Ett märkligt vittnesbörd om älvkvarnarnas ålder lämnar oss en vacker runsten från Focksta by i Hagby socken. Den står nu rest i en hage på höger hand om vägen mellan Säfva gästgifvargård och Hagby kyrka något söder om den punkt, där den går öfver Säfvaån vid Focksta kvarn. Stenen utgöres af en manshög, tämligen tunn häll af ljusgrå granit. På dess släta sida har den berömda runmästaren Asmund Kareson anbrakt en runslinga och en inskrift i sitt lätt igenkännliga manér. Slingan tillhör visserligen icke hans mer lyckade, men på vår bild skulle den framträda mer till sin fördel, om det hade varit mig möjligt att förmå en i grannskapet boende fornälskare att afstå ifrån att tid efter annan ifylla — hvad han tror vara — ristningsdragen omväxlande med tjära och hvit oljefärg. Det intresse han på detta sätt lägger i dagen för ett märkligt fornminne är visserligen lofvärdt, men det torde här icke vara ur vägen att offentligen framhålla, att en dylik åverkan icke kan tillåtas.

Inskriften lyder: 'Torvi, Ingegärd och Tjälve läto resa denna sten efter Kalf, Torvis make. Gud och Guds moder hjälpe hans själ'. Den ger oss sålunda lika mycken och lika liten upplysning som flertalet andra uppländska runinskrifter: Kalf, husbonden på Focksta gård, är död och hans efterlevande maka Torvi låter jämte sin dotter Ingegärd och sin säkerligen ännu minderårige son Tjälve resa en vård till hans minne. Ristaren har härtill fogat en from önskan, att Kristus och jungfru Maria må vara den dödes själ nådiga, och märkt ristningen med det likarmade kors med strålar mellan korsarmarna, som på denna tid var vanligt i det kristna Västeuropa. Tiden är 1000-talets förra hälft, den tid då vikingaåldern upphör och kristendomen genomföres.

Vi ega kvar här i Uppland en mängd runstenar af samma art som Fockstastenen från just denna tid. Den skulle därför icke tilldragit sig vår uppmärksamhet mer än flertalet andra uppländska stenar, om den icke jämte runristningen burit ännu ett vittnesbörd om människohänders

värksamhet, nämligen icke mindre än aderton större och mindre älfkvarnar. Dessa äro till största delen placerade längs stenens vänstra och öfre kant och på den här återgifna bilden utmärkta med streckning. Som vi af bilden finna löpa runslingan och runornas stafvar ned i älfkvarnarna, hvilka sålunda funnos på stenen redan innan runristningen utfördes.

Det är alltså uppenbart att Fockstahällen, innan den gjordes till runsten, har varit en lig-gande, förmodligen på mindre fotblock hvilande offersten af samma typ som det präktiga offer-altare som finnes ute på Uppsalaslätten vid vägen mellan Vaksala och Gamla Uppsala kyrkor på Vaksala komministergårds mark. På toppen af en liten moränkulle midt ute bland åkerfälten ligger här mellan enar, tall och gran ett mäktigt, nästan regelbundet fyrkantigt flyttblock af en meters höjd, en och en half meters bredd och två meters längd. Altaret hvilar på mindre stenar, som kanske till en del anbrakts på sin plats af människor i syfte att ge stenens öfre yta ett vågrätt läge. På denna öfversida kan man räkna omkring femtio älfkvarnar i storlek från fem till åtta cm.

När Asmund Karesson ristade en runinskrift på Fockstaaltaret, och Torvi och hennes barn läto resa det på kant, var det ur de gamla hedningarnas synpunkt, som här plögade förrätta sina alfvablot d. v. s. sina offer till jordandarna, till älfvorna, ett svårt hälgerån som begicks. Och detta hedniska hälgerån var ur kristen trossynpunkt en desto djärfvare trosbragd, som landet ännu var fullt af människor, som voro fasta i sin gamla tro och dyrkade icke blott naturens lägre andeväsen som älfvorna utan också de högre hedniska gudarna som Oden, Tor och Frö. Ännu skulle hednatemplet i Gamla Uppsala stå okränkadt af de kristna i mer än en mans-ålder. Man tar säkert icke miste, om man i Fockstahällens resning och korsmärkning ser en handling af en kristen missionärs nit. Det är otvifvelaktigt, att den förnämlige runmästaren Asmund var en hängifven anhängare af den kristna läran. Endast sällan underlåter han att märka sina stenar med korset och en from bön till Kristus och hans moder . . .

Men hedendomen hade starka rötter i svenskarnas sinnen. Visserligen dyrkades de gamla gudarna och makterna icke längre öppet, men tron på dem har fortlevvat ner genom tiderna, och till sitt ursprung hedniska offerhandlingar ha som vi redan sett utförts ända intill våra dagar och utföras kanske på en och annan afskild ort ännu i all hemlighet. Landskapslagarna anse det nödigt att stadga böter för dem som åkalla lundar, högar eller hedniska gudar och förbjuda folket att tro på afgudar, lundar eller stenar, men många gamla hedniska bruk fortlevva ändå. Intendenten N. E. Hammarstedt har ur en år 1725 i Uppsala utgifven akademisk afhandling framdragit ett högst intressant bevis om att Focksta-stenen åter vid denna tid — 700 år efter Asmunds mission — fick tjänstgöra som offersten och efter hedningarnes sed smordes. 'På Fockstastens yta', säger afhandlingens författare, 'finnes jämte flere andra urhålkningar en större, som kallas Elfqvarn. Denna ingnides med smörjelse, antingen bocktalg eller annat djurfett, och i den kastas småmynt eller andra metallföremål af mindre värde'. Offerhandlingen hade, såsom ännu i senare tid är fallet, till ändamål att befria människor och djur från sjukdomar, som ansågos vållade af älfvorna.»

876. Focksta, Hagby sn.

Pl. 152.

Litteratur: B 358, L 77, D 1: 146. J. Bureus, Fa 6 s. 214 n:r 247 (Rhezelius), Fa 5 n:r 159, Fa 1 s. 40; J. Rhezelius, F 1 2 n:r 88; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 2, bl. 249; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 151; UFT h. 1 (1871), s. 36, h. 40 (1925—26), s. 30; O. v. Friesen, Runstenar i Uppland, undersökta 1899—1901 (ATA), Anteckningar (UUB).

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning (i F 1 2); Bureus, kopparstick (F f 6 n:r 68), J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 358); Dybeck a. a.; v. Friesen, foto (ATA, UUB).

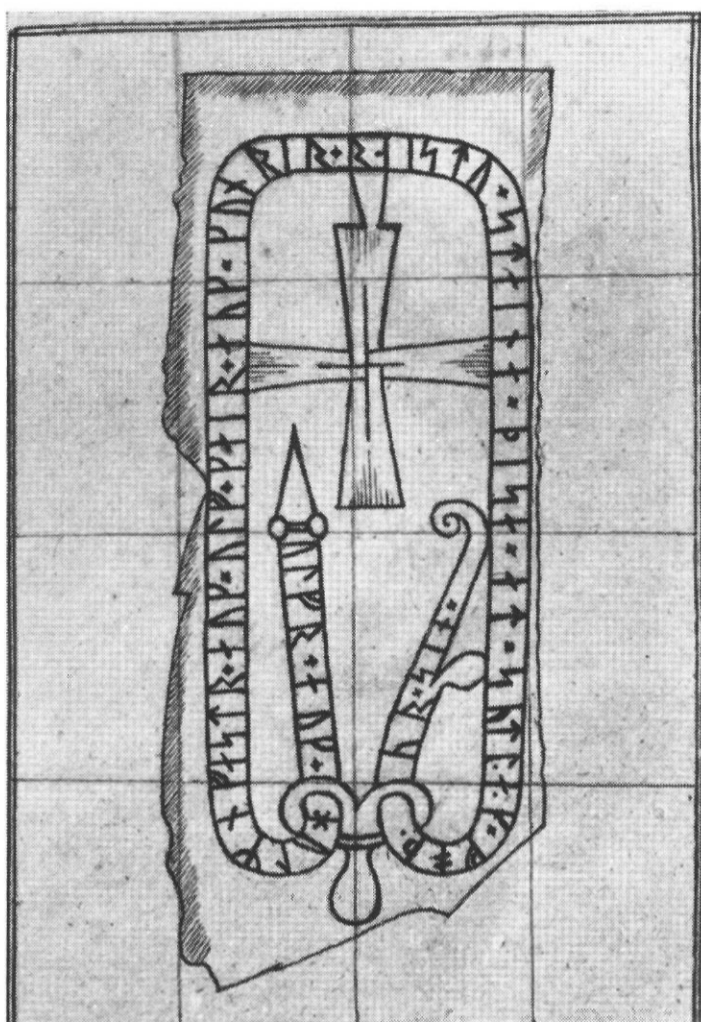

Fig. 371. U 876. Focksta, Hagby sn. Efter teckning av Rhezelius.

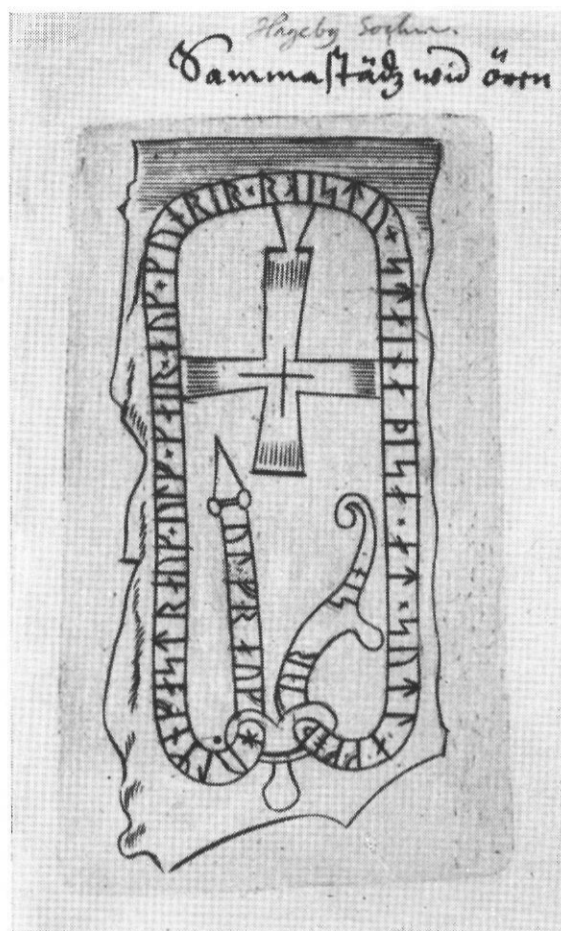

Fig. 372. U 876. Focksta, Hagby sn. Efter kopparstick av Bureus.

Runstenen står på en liten kulle i åkern 300 m. SV om Focksta mangårdsbyggnad, 9 m. Ö om landsvägen Focksta—Hedsta, 90 m. SÖ om U 875. Ristningsytan vetter åt V, sålunda mot vägen.

J. Rhezelius har ritat av stenen och lämnat en läsning av inskriften till Bureus. Platsen anges som »Widh Fockstad örn» (F a 6, F l 2, F a 5). — *Ransakningarna* (1677): »Fockstadh 1 Runsteen för uthan den förr angifne» (d. v. s. U 875). — Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften: »Focksta i Hageby sochn» (B 358: »Forksta»; L 77: »Fockstad, vid ören»). — Celsius har icke själv granskat inskriften, utan anför endast äldre uppgifter. — Dybeck fann stenen i Fockstad tomt (se ovan U 875), liggande bland gravar och bautastenar. I en uppsats »Från Hagby socken» av O. Lindberg (i *UFT* h. 40, 1925—26), säges, att stenen »är flyttad från sin ursprungliga plats, som var vid åstranden, där en gammal väg synes fordom ha funnits med vadställe eller bro över ån.» Troligen beror denna uppgift, att stenen ursprungligen skulle ha stått »vid åstranden», på en slutsats efter Liljegrens »vid ören», som åter i sin tur går tillbaka på Rhezelius' och Bureus' uppgifter. Med »ören» har säkerligen åsyftats den ouppodlade grusbacken ovanför ån, som av Dybeck betecknas som Focksta tomt. Att stenen icke nu står på sin ursprungliga plats, är mycket möjligt; men när den i så fall har blivit flyttad, har icke kunnat utrönas.

Grå, finkornig granit. Höjd över nuvarande markytan 1,55 m., bredd 0,60 m. Stenen har ett rätt betydande fotstycke, som nu står nedgrävt i marken men är synligt på de äldre avbildningarna, mer än $\frac{1}{2}$ m. under ristningens underkant. Däremot går ristningen upptill ända fram till stenens överkant, och denna har utan allt tvivel varit likadan på den tid, då ristningen inhöggs. Utmed sidorna har stenen kanske blivit skadad i senare tid (dock utan inskriftsförlust), men icke upptill. Det är därför ofrånkomligt, att stenen ursprungligen har varit rest på samma

sätt som nu, med ristningen vänd upp och ned. Det avgörande beviset är, att korset, som mot det sedvanliga är placerat nedtill på stenen, är försett med en fot; denna måste tydligtvis under alla förhållanden vara riktad nedåt. Det är egendomligt, att ristaren har valt att göra på detta sätt, då han obestriddligen har haft möjlighet att handla annorlunda. — Den ristade ytan är slät och jämn, småknottrig. Ristningen är tydlig, ehuru icke särskilt djupt huggen.

Inskrift:

ulfr · auk hulmfastr × auk × ulfkair × auk × kunrir × raistu × staina × þisa × at sutlak × faður sin ·
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65

UlfR ok Holmfastr ok Ulfgæirr ok Gunnriðr(?) ræistu stæina þessa at sutlak, faður sinn.

»Ulv och Holmfast och Ulvger och Gunn(f)rid reste dessa stenar efter **sutlak**, sin fader.»

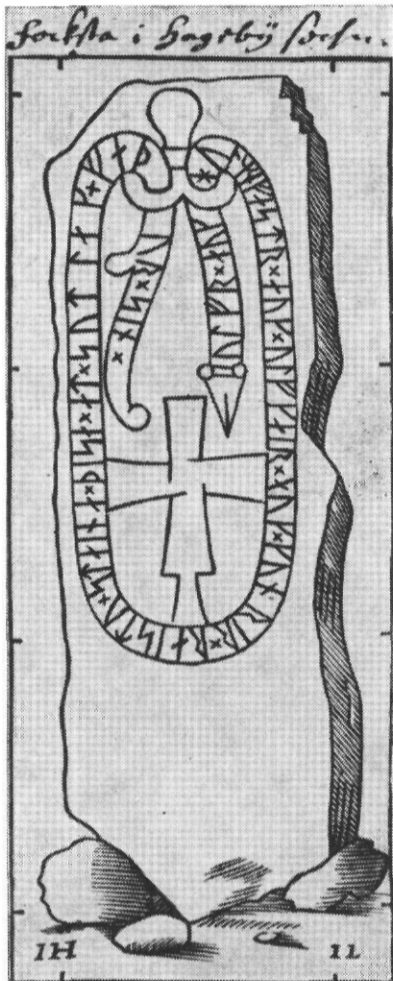

Fig. 373. U 876. Focksta, Hagby sn. Efter B 358.

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början. 24 **k** är icke stunget; icke heller 31, 60 **k**. 34 **r** är otvivelaktigt, även om det har blivit något illa format, på grund av att det står där runslingan gör en tämligen tvär krök uppåt; det kan varken vara **u** eller **þ**. Alla runorna i namnet 31—36 **kunrir** äro fullt säkra. Intet sk efter 54 **t**. Namnet 55—60 **sutlak** är fullt säkert. Nedanför bst i 62 **a** finnes en fördjupning, som nästan vinkelrätt korsar hst; den torde knappast vara huggen. Intet sk efter 65 **r**.

Rhezelius (F a 6, F l 2): 21—27 **ulf + kair**, 31—36 **kunrir**, 55—60 **sutlak**, 62 **o**. — Hadorph och Leitz (B 358): 31—36 **kunrir**, 55—60 **sutlak**, 62 **a**. — Dybeck: 31—36 **kunuir**, 55—60 **sutlak**, 62 **a**. — v. Friesen: 31—36 **kunrir**, 55—60 **sutlak**, 62 **o**.

U 876 är en i alla avseenden enkel runristning. Den är utförd av en ej särdeles yrkeskunnig hantverkare, under det att U 875 är utförd av en mästare. Det framgår ej minst, om man närmare studerar ristarens teknik och linjeföring. Han har valt ett enkelt mönster för såväl runslinga som kors. Naturligtvis har han på förhand noggrant måst beräkna, att inskriften skulle få rum inom slingan. Dock stå runorna mycket glesare mot slutet (fr. o. m. 55 **s**) än i början. Ristaren skiljer icke på **r** och **ᚱ** (**ulfr**, **ulfkair**). Bruket av **mn** i **hulmfastr** torde vara uttryck för hans ortografiska osäkerhet. Jfr **hulmnlauk** U 778, **halfntan** U 229, **alfntan** U 462, **henmikr** U 101, **henminkr** U 143.

UlfR och *Holmfastr* höra till vikingatidens vanligaste mansnamn. Om *Holmfastr* se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 100. Om det sällsynta namnet *Ulfgæirr* se U 650. — 31—36 **kunrir** kan vara skrivning för ett kvinnonamn *Gunnriðr*, *Gunnfriðr*. Ett sådant synes visserligen icke vara belagt i runinskrifterna. Men det är fullt regelbundet bildat med vanliga namnleder, och man kan därför räkna med att det har funnits. Enligt Lundgrens namnordbok ingår det i det västgötska ortnamnet *Gunridhathorp*. — Ännu svårare att bestämma är det femte och sista namnet i inskriften: 55—60 **sutlak** (ack.). Det ger inga anknytningar till vikingatidens nordiska namnförråd. Formellt medger det flera tolkningar: under förutsättning att namnet är sammansatt, kan förleden vara *sund-*, *sundr-* eller *sõt-*, *sött-*, *sõt-*, efterleden *-lakr* (*-læikr*) eller *-lagr*, *-lāgr*, *-lægr*. Ett *Sottlægr* vore sålunda möjligt; i så fall egentligen ett tillnamn 'han som ligger i sjukdom', bildat såsom isl. *útlægr*, *nálægr* o. a. Mer än en teoretisk möjlighet kan en sådan tolkning dock icke bli.

Inskriften talar om »dessa stenar»; det har sålunda funnits flera än en. Sannolikt har det dock icke varit mer än en, som har varit försedd med inskrift.